
Sześćdziesiąt cztery miasta województwa warszawskiego.

Notatki Płockie 12/2-42, 2-57

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sześćdziesiąt cztery miasta województwa warszawskiego

W związku z szerokimi poczynaniami Prezydium Warszawskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w kierunku dalszego gospodarczego, kulturalnego i społecznego rozwoju miast — przedstawiamy Czytelnikom wszystkie miasta i miasteczka, położone na terenie województwa warszawskiego.

Mieszka w nich w/g stanu w dniu 31. XII. 1966 r. 780.600 osób — na ogólną liczbę 2.469.000 mieszkańców województwa, tj. 31,6‰ (łącznie z osiedlami — 807.700 — 32,7‰). Jesteśmy zatem regionem o mniejszym od krajowego procencie ludności miejskiej, wskaźnik ten bowiem dla całego państwa wynosi 50‰.

Analiza danych, dotyczących poszczególnych miast, wykazuje, że proces umiastowienia woj. warszawskiego rozwija się szybciej na terenach okalających Stolicę, aniżeli w pozostałych częściach województwa.

Wszystkie nasze miasta różnią się od siebie, są wręcz inne, odmienne.

Różna jest ich metryka i historia: Płock i Pułtusk np. mają żywot tysiącletni, Ciechanów, Płońsk, Raciąż, Sierpc, Sochaczew, Warka, Wyszogród, Zakroczym i inne są nieco młodsze, Pruszków zaś obchodził w ub. roku swoje dopiero pierwsze 50-lecie, a Chodaków, Marki, Ożarów Mazowiecki, Tłuszcz i Żąbki uzyskały formalnie charakter miast ostatnio, a mianowicie z dniem 1 stycznia 1967 r.

Różnorodna także jest też wielkość naszych miast.

Największy jest Płock, jedyny w grupie miast od 50 do 100 tysięcy mieszkańców. Miast w granicach od 20 do 50 tysięcy mamy 9: Pruszków, Otwock, Siedlce, Żyrardów, Ursus, Wolomin, Mińsk Mazowiecki, Ciechanów i Legionowo; miast od 10 do 20 tysięcy — 21. Pozostałe 33 miasta liczą po mniej niż 10 tysięcy mieszkańców — w tym 7 nie ma 3 tysięcy, a Brok, Mordy i Różan nawet 2 tysięcy ludności.

Wspólna cecha naszych miast — to wielkie potrzeby szczególnie w dziedzinie budownictwa mieszkaniowego i gospodarki komunalnej, — to wielkie ambicje głównie w zakresie uprzemysłowienia i ogólnego rozrostu oraz nie zawsze dobrze pojęty, ale szczerzy i często twórczy patriotyzm lokalny.

Charakter wydawnictwa i nasze możliwości pozwoliły nam jedynie na wybranie i opracowanie z bogatego i cennego materiału, nadesłanego przez wiele miast, ważniejszych informacji o danym mieście, jego historii, ciekawszych wydarzeniach i stanie obecnym.

Chodziło nam o to, aby w sposób nawet jak najbardziej zwięzły zebrać i pokazać w s z y s t k i e miasta województwa, dać ich skromne wizytówki, stąd jak gdyby zarysowała się mała encyklopedia miast woj. warszawskiego.

Wydawnictwo ma spełniać rolę przewodnika po miastach województwa, wydobyc z zapomnienia, służyć podniesieniu ich rangi i przyczynić się do ich rozwoju.

Chcemy podtrzymać zainteresowanie dziejami naszych miast u naukowców i badaczy, którzy w okresie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego włożyli wiele wysiłku dla odtworzenia pięknych kart i postępowych tradycji z historii tych miast.

Ośrodek Badań Naukowych Mazowieckiego Towarzystwa Kultury ma tu szerokie i wdzięczne pole do pracy.

Chcemy również zachęcić Radę Naukową Ekonomiczno - Techniczną Prezydium WRN do kontynuowania studiów nad aktualnym stanem naszych miast i współdziałania nadal w opracowywaniu planów ich rozwoju.

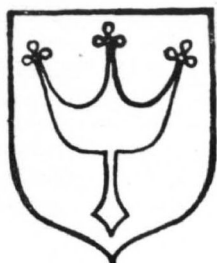
Chodzi nam także o podkreślenie wagi samego problemu, jakim jest dalszy rozwój gospodarczy, kulturalny i społeczny miast województwa.

W przyszłości chcemy zamieszczać w „Notatkach Płockich” bardziej szczegółowe publikacje i materiały dotyczące miast, a Mazowieckie Towarzystwo Kultury podjęło przy współudziale ośrodków regionalnych i terenowych Rad Narodowych opracowanie w okresie kilku lat monografii szeregu miast i powiatów.

W wyniku realizacji tych zamierzeń znaczna część województwa warszawskiego w sposób naukowy i wszechstronny zostanie opracowana, w międzyczasie zaś wydawnictwo nasze spełniać będzie rolę podręcznego informatora o miastach i miasteczkach Mazowsza, Kurpiów i Podlasia.

BŁONIE

BŁONIE — miasto w pow. pruszkowskim nad rzeką Utrata, przy szosie Warszawa—Sochaczew. 17 km². 11,6 tys. mieszkańców, w tym 5,6 tys. mężczyzn (1966). 27-me co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Nazwa miasta pochodzi od rozległych błoni typowych dla tej okolicy. Poprzednikiem

Błoni był gród warowny Rokitno, ośrodek kasztelanii w XIII w., położony nad rzeką około 3 km na wschód od miasta. Pierwsza wzmianka o Błoniu sięga 1257 r. i odnosi się do osadzenia przy kościele parafialnym kanoników regularnych laterańskich z Czerwińska. W 1380 r. Janusz I, książę mazowiecki, nadał Błoniu prawo miejskie chełmińskie i zezwolił mieszczanom na prowadzenie handlu bez opłacania myta i ceł w obrębie jego dzielnicy. Od XIV w. miasto było stolicą powiatu w ziemi warszawskiej, od XV w. zaś siedzibą starostwa niegrodowego. Tu u schyłku XV w. osiedlili się wygnani z Warszawy Żydzi, tworzący ruchliwy ośrodek handlowy. W latach sześćdziesiątych XVI w. Błonie liczyło około 100 domów, a więc zapewne ponad 500 mieszkańców.

W 1580 r. miasto uzyskało przywilej na 5 jarmarków i cotygodniowy targ oraz wolny wyrób i szynkowanie trunków. W czasie wojen szwedzkich w połowie XVII w. miasto zostało spalone. Liczba domów zmalała do ok. 1/6 stanu z pierwszej połowy XVII w. Dewastacji uległy również urządzenia miejskie, ratusz, łaźnia i postrzygalnia sukna. W 1688 r. Jan Sobieski zwolnił mieszczan błońskich od roboczn i czynszów dla dzierżawcy starostwa i ustanowił opłaty targowe. Miasto położone na głównym trakcie poznańskim nękały przemarsze wojsk. W latach 1703—1705 obozował z wojskiem w Błoniu Karol XII, król szwedzki, co spowodowało liczne straty w zabudowie i dobytku. W 1729 r., dwa lata po pożarze Błonia, August II dodał miastu jeszcze 2 jarmarki. W 1765 r. Stanisław August

potwierdził dawne przywileje i ustanowił władze miejskie obierane przez mieszczan.

W okresie powstania kościuszkowskiego dywizje gen. S. Mokronowskiego, J. H. Dąbrowskiego i ks. J. Poniatowskiego stoczyły zwycięskie walki z Prusakami (7—10 V 1794 r.). W końcu XVIII w. Błonie należało do ks. Józefa Poniatowskiego, a następnie do Stanisławy Potockiej, po której otrzymała je w spadku Walewska.

W XIX w. miasto rozwijało się powoli: w 1810 r. liczyło 786 mieszkańców, w 1825 r. — 938, w 1859 r. — 1126, a domów odpowiednio: 82, 93 i 83. Dopiero utworzenie w 1867 r. pow. błońskiego oraz przeprowadzenie przez Błonie w 1903 r. linii kolejowej Warszawa—Łódź Kaliska przyśpieszyło rozwój miasta. W 1879 r. liczyło ono 1621 mieszkańców, w 1910 r. — 4885. W tym czasie uruchomiono w Błoniu fabrykę zapalek. Mimo przebytej wojny Błonie liczyło w 1921 r. 5337 mieszkańców; ich liczba wzrosła do 8724 w 1939 r. W okresie międzywojennym czynne tu były: fabryka zapalek, garbarnia, kasa spółdzielcza, 3 szkoły podstawowe. Po zajęciu Błonia przez wojska niemieckie oddziały SS rozstrzelały na terenie fabryki zapalek ok. 800 Polaków i Żydów. Ogółem w czasie okupacji hitlerowskiej zginęło z rąk hitlerowskich ok. 2500 mieszkańców, w tym większość Żydzi. W Błoniu działały tajne organizacje PPR, AL i AK; 3 kwietnia 1944 r. wysadzono w powietrze pociąg wiozący wojsko niemieckie.

W 1945 r. Błonie liczyło 6200 mieszkańców. W 1948 r. miasto przestało być siedzibą władz powiatowych. Przybyła mu fabryka narzędzi precyzyjnych, w której w 1959 r. uruchomiono pierwszą w Polsce produkcję zegarków. Miasto jest wyposażone w wodociąg, kanalizację, ma najważniejsze placówki służby zdrowia i socjalne, 3 szkoły podstawowe i liceum ogólnokształcące.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 35 radnych, w tym 4 kobiety.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Jan Szroniecki od 1965 r.

Sekretarz — Julian Socha od 1958 r.

BROK

BROK — miasto w powiecie ostrowskim nad rzeką Bugiem, przy szosie Mińsk Mazowiecki—Ostrów Mazowiecka. 29,1 km². 1,9 tys. mieszk., w tym 0,9 tys. mężczyzn (1966).

Najstarsza wzmianka historyczna z 1233 r. wymienia Brok jako gród należący do biskupa płockiego. Osada rozwinęła się z podgrodzia, w

którym znajdowało się targowisko i już w XIII w. komora celna. Miasto lokowane było na prawie chełmińskim w 1501 r. przez biskupa płockiego Erazma Ciołka. Potwierdzenie praw miejskich otrzymało w latach 1505, 1549 i 1667 z przyznaniem dochodów z wagi,

wyrobu i wyszynku trunków oraz rybołówstwa. W drugiej połowie XVI w. Brok był jednym z ludniejszych miast Mazowsza, liczył wtedy przeszło 450 domów i zapewne ok. 3000 mieszkańców.

Co najmniej 60 osób trudniło się rzemiosłem (w tym połowa piekarstwem), a jeszcze więcej piwowarstwem. Sądząc ze wzrostu liczby domów do 481 w 1650 r. Brok rozwijał się pomyślnie dzięki opiece biskupów, którzy w połowie XVI w. wzniesli tu kościół parafialny, a w początku XVIII w. zamek u ujścia rzeki Broku do Bugu. Malownicze położenie Broka sławił w swych odach M. Sarbiewski. Sądiedztwo puszczy umożliwiała handel drewnem; Brok był również jednym z głównych ośrodków bartnictwa, miejscem odbywania sądów w sprawach bartniczych. Po wojnach szwedzkich liczba ludności obniżyła się zapewne

do ok. 800, a wiek XVIII przyniósł dalsze ubytki do ok. 500 osób w końcu stulecia. Od pierwszych lat XIX w. miasteczko zaczęło się rozwijać, osiągając w 1810 r. 775 mieszk., w 1825 r. — 1016 i w 1879 r. — 2368. Czynne wówczas były: fabryka narzędzi rolniczych, młyn i 8 wiatraków.

Utrata praw miejskich w 1869 r. zahamowała dalszy rozwój Broka. Do 1897 r. zaludnienie niemal nie uległo zmianie (2500 osób); w 1910 r. wynosiło 2564 mieszk., a w 1921 r. — 2653. W 1922 r. Brok odzyskał prawa miejskie, ale do 1939 r. liczba mieszkańców wzrosła nieznacznie do 3018. W 1939 r. okupanci wymordowali w Broku ok. 1000 Żydów. W czasie wojny

uległo spaleniu ok. 80% budynków. W 1945 r. Brok liczył 2420 mieszk., a w 1961 r. — zaledwie 1868; głównym źródłem ich utrzymania jest nadal rolnictwo. Istnieją tu 4 niewielkie zakłady przemysłowe, 2 szkoły podstawowe i dom kultury. Malownicze położenie miasta i okoliczne lasy ściągają do Broka turystów i wczasowiczów z Warszawy.

Z pierwszego układu miejskiego zachował się obszerny prostokątny rynek z kościołem parafialnym pośrodku, wzniesionym w 1560 r. w kształcie późno gotyckim i dekoracją renesansową. Zabytkowy ratusz klasycystyczny pochodzi z pierwszej połowy XIX w.

BRWINÓW

BRWINÓW — miasto w pow. pruszkowskim — przy linii kolejowej Warszawa—Kołuszki; 13,6 km². 10,4 tys. mieszk., w tym 4,8 tys. mężczyzn (1966). 30-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Brwinów jest miastem typu satelicznego w wielkim okręgu przemysłowym Warszawy i stanowi źródło siły roboczej dla przemysłu i usług Warszawy i Pruszkowa.

W mieście nie ma zakładów przemysłu kluczowego, są natomiast niewielkie zakłady przemysłu terenowego i spółdzielczego, dlatego też ilość pracujących na miejscu wynosi tylko 687; jest to zaledwie 11% ogółu zatrudnionych. Najwięcej pracuje w Spółdzielni Pracy „Przemysł Drzewny” — 160 osób, w której produkowane są meble o wysokim połysku. Następnie Zakłady Supremy i Cegielnia zatrudniają 80 osób.

W granicach miasta jest 172 drobnych gospodarstw rolnych.

Oświata i kultura. Dwie szkoły podstawowe, w których uczy się 1650 dzieci, Liceum Ogólnokształcące, Szkoła Przysposobienia Rolniczego, Ośrodek Kształcenia Kadr Pedagogicznych dla Szkół Rolniczych oraz Technikum Rolnicze w „Pszczelinie”, w których uczy się 820 młodzieży. Ośrodek Pszczelin jest jedną ze starszych uczelni województwa, gdyż został założony w 1900 r. Jest to ośrodek, który bardzo czynnie bierze udział w szerzeniu oświaty rolniczej wśród rolników w kilku powiatach Mazowsza.

Jest również katedra ogólna hodowli zwierząt SGGW w Warszawie, która posiada 6 zakładów doświadczalno-naukowych i badań. Obok katedry znajduje się Rolniczy Zakład Doświadczalny SGGW.

Miejska Biblioteka Publiczna liczy 9570 tomów. Są dwa kina — „Wiosna” kino państwowe ze 106 miejscami oraz kino „Kalina” — spółdzielcze, z 156 miejscami.

Na terenie miasta jest zakład dla dzieci epileptyków ze szkołą specjalną.

Historia. Wieś parafialna Brwinów znana była już w XV w. Współczesny Brwinów powstał na gruntach części majątku składającego się z kilku folwarków,

między innymi należał do nich Folwark Wilhelmów. Sam właściciel zbudował szereg domków wynajmowanych na lato. Tereny te były otoczone lasami, co stanowiło urozmaicenie krajobrazu i atrakcje dla warszawiaków szukających parceli. W 1869 r. kiedy uruchomiono przystanek kolejowy Brwinów-Wieś; był spora jednostką osadniczą, parafialną i bardzo ściśle związana z majątkiem, licząc w tym okresie około 56 samodzielnych gospodarstw.

Od tego też okresu stopniowo Brwinów zaczął się powiększać, a zabudowa wiejska ulegała zmianom na zabudowę willową, która w większości zachowała się do dnia dzisiejszego. Taki stan rzeczy utrzymywał się do 1939 r. W czasie wojny Brwinów miał stosunkowo małe zniszczenia oraz niewielkie straty w ludziach.

Po wyzwoleniu Brwinów był nadal osiedlem o charakterze typowo letniskowym, lecz powstało sprofilowane obiektów, jak stadion sportowy przebudowano przystanek kolejowy budując tunel. Uległy rozbudowie wszystkie szkoły oraz Spółdzielnia Pracy „Przemysł Drzewny”.

W 1950 r. Brwinów uzyskał prawa miejskie i dopiero od tego czasu rozpoczęło budownictwo dzięki powstałej Spółdzielni Mieszkaniowej „Osiedle”, która w 1958 r. została przeniesiona z Milanówka do Brwinowa. Do 1966 r. wybudowano 8 bloków dla 130 rodzin. Wybudowano także 5 budynków mieszkalnych rady narodowej dla 56 rodzin.

W planach perspektywicznych projektuje się dalszy rozwój Spółdzielni Mieszkaniowej „Osiedle”, Spółdzielni Pracy „Przemysł Drzewny” oraz rozwój sieci zakładów handlowych i usługowych.

Miasto w dalszym ciągu będzie posiadać charakter podstołecznego ośrodka mieszkaniowego. Nie przewidyje się przemysłowego rozwoju miasta.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Zygmunt Skonieczny od 1963 r.

Sekretarz — Franciszek Cieślak od 1958 r.

CHODAKÓW

CHODAKÓW — miasto w pow. sochaczewskim — w widłach rzek Utraty i Bzury. 6,9 km². 5,8 tys. mieszk., w tym 2,9 tys. mężczyzn (1966). Wieś Chodaków istniała już w XV w. W 1825 r. tylko 11 domów i 122 mieszk.

Zakłady pracy — Zakład Włókien Sztucznych o ruchu ciągłym. Produkcja sztucznej przędzy metodą wiskozową z celulozy drzewnej. Od 1958 r. również produkcja antyimportowa jelit wiskozowych w oparciu

o własną technologię wytwarzania (pierwsza w kraju). W stosunku do okresu przedwojennego 4-krotnie wzrost produkcji (20 ton na dobę). Eksport do wielu krajów. Zakład Przemysłu Terenowego — Prefabrykаты (materiały budowlane i do budowy dróg).

Młyn gospodarczy, 2 spółdzielnie, punkty usługowe, 27 sklepów sprzedaży detalicznej, w tym 3 prywatne, 24 warsztaty rzemieślnicze. Zatrudnienie w przemyśle 3550 osób.

W budowie Zakłady Ceramiczne w związku z odkryciem bogatych pokładów gliny wysokoprocentowej. Częściowe uruchomienie w 1967 r. W granicach miasta 290 gospodarstw indywidualnych o przeciętnej wielkości 1,6 ha.

Bezpośrednie sąsiedztwo w Żelazową-Wolą, miejscem urodzenia Fryderyka Chopina. Szlak turystyczny do puszczy Kampinowskiej.

Życie kulturalno-oświatowe. 7 szkół — 2212 uczącej się młodzieży i dorosłych (Szkoła Podstawowa, Technikum Ekonomiczne, Zawodowa Szkoła Handlowa, Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Technikum dla Pracujących, Technikum Mechaniczne i Szkoła Przynależności Rolniczego). Ognisko Muzyczne: lokalne czasopismo „Głos Chodakowa”, 2 biblioteki (poza szkolnymi), czytelnia. Wybudowany po wyzwoleniu Robotniczy Dom Kultury spłonął w 1964 r. Nowy z salą na kino-teatr (400 miejsc) w budowie. 2 kluby sportowe: „Bzura” i Wędkarzy.

Zdrowie: Zakład Lecznico-Zapobiegawczy przy

Chodaków. Miejski ośrodek zdrowia

Chodakowskich Zakładach Włókien Sztucznych, Miejski Ośrodek Zdrowia, Izba Porodowa.

Chodaków posiada najważniejsze placówki społeczne zbudowane w okresie Polski Ludowej. Był od 1954 r. — osiedlem, a rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 XII 1966 r. (Dz. Ustaw 52/66, poz. 318) z dniem 1 I 1967 r. Osiedle Chodaków zostało zaliczone do miast.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 23 radnych, w tym 6 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Marian Janicki od 1965 r.

Zastępca Przewodniczącego — Henryk Żywicki od 1955 r.

Sekretarz — Irena Fabianowicz od 1955 r.

CHORZELE

CHORZELE — miasto w pow. przasnyskim nad rzeką Orzyc. 25,1 km². 2,3 tys. mieszk., w tym 1,1 tys. mężczyzn (1966).

W 1444 r. Bolesław IV, książę mazowiecki, nadał Wacławowi z Jaworowa 10 włości chełmińskich z puszczy zwanej Chorzele. W 1476 r. wieś Chorzele z młynem przeszła drogą zamiany na własność

ksiąząt. W 1542 r. Zygmunt I nadał wsi królewskiej Chorzele, należącej do starostwa ciechanowskiego, a leżącej na pograniczu z Prusami, miejskie prawo magdeburskie, uposażając nowo powstające miasto 60 włókami.

W 1565 r. Chorzele miały 120 domów, a zatem, jak można przypuszczać, ok. 700 mieszk., w tym ponad 50 rzemieślników, wśród których 24 piwowarów i 22 kołodziejów; 3 młyny i 4 karczmy dopełniały ówczesnego zagospodarowania Chorzel, których mieszkańcy utrzymywali się w znacznej mierze z handlu z sąsiednimi Prusami. Mimo prób zapewnienia miastu warunków rozwoju Chorzele nie doszły do większego znaczenia. W 1777 r. miasto miało 108 domów, w końcu XVIII w. — ok. 150, w 1810 r. — 180; liczba mieszk. przekroczyła wtedy 1000, a w 1820 r. — 1200 (w tym

391 Żydów); na 186 domów tylko 1 był murowany.

Z 25 włości nieurodzajnej ziemi obsiewano zaledwie trzecią część. W mieście czynne były gorzelnie, założona w 1808 r. fabryka sukna o 22 warsztatach i maszynie przędzalniczej oraz 10 zakładów garbarskich. Propinacja należała do miasta. Handlem zajmowali się Żydzi ciągnący zysk z eksportu wołów i koni do Prus. Rola Żydów w mieście była zapewne dosyć znaczna, skoro w 1821 r. Kahał w Chorzelach otrzymał grunt na założenie szkoły i cmentarza.

W 1863 r. Chorzele utraciły prawa miejskie. Od 1877 r. eksport z Królestwa do Prus był kierowany głównie linią kolejową Warszawa—Mława; kolej ominęła Chorzele, co spowodowało zastój gospodarczy osady. W 1879 r. było w Chorzelach 2883 mieszk., do 1897 r. liczba ich wzrosła zaledwie do 3165.

W pierwszym dziesięcioleciu XX w. Chorzele osiągnęły 5071 mieszk. Zniszczone w czasie I wojny światowej, odzyskały w 1919 r. prawa miejskie. W okresie międzywojennym liczba ludności wzrosła z 2454 w 1921 r. do 3025 w 1939 r.

Druga wojna światowa zmniejszyła liczbę ludności do 1800 (1946 r.). W 1961 r. liczyły 2246 mieszk. Są tu 3 zakłady przemysłowe, w tym zakład mleczarski, oraz 372 domy mieszkalne. Mieści się tu szkoła podstawowa i liceum ogólnokształcące.

CIECHANÓW

CIECHANÓW — miasto powiatowe nad rzeką Łydynią, dopływem Wkry. 18,3 km². 21,3 tys. mieszcz., w tym 10,2 tys. mężczyzn (1966). 9-te co do liczby ludności miasto województwa warszawskiego. Powiat: 1.226 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca — 11.925 złotych.

Rolnictwo: Grunty orne w granicach miasta wynoszą 14,1 km², w tym pod uprawę warzywniczo-ogrodniczą 2,5 km². Gospodarstw rolnych na terenie miasta jest 380.

Przemysł: Szczególnie rozwija się przemysł rolno-spożywczy, materiałów budowlanych i częściowo metalowy.

Większych zakładów przemysłowych na terenie miasta znajduje się 12.

Do ważniejszych zakładów przemysłowych należą: Cukrownia im. M. Nowotki, dwie cegielnie, mleczarnia, przetwórnia owocowo-warzywna, przedsiębiorstwo jajczarsko-drobiarskie, Ciechanowskie Zakłady Tere-nowego Przemysłu Materiałów Budowlanych, Zakłady Naprawcze Mechanizacji Rolnictwa i Techniczna Obsługa Samochodów.

Wartość produkcji towarowej zakładów przemysłowych w 1966 r. wyniosła 686,6 mln zł.

Usługi przemysłowe dla ludności świadczy 68 zakładów uspołecznionych i 201 warsztatów rzemieślniczych.

Handel wewnętrzny: Liczba punktów sprzedaży detalicznej wynosi 302. Sprzedaż detaliczna w handlu uspołecznionym w 1966 r. wyniosła 369,7 mln zł.

Gospodarka komunalna: Na początku ub. 5-cio lecia oddano do eksploatacji nowo wybudowane wodociągi, których zdolność produkcyjna określona została dla 50-cio tysięcznego miasta i rozbudowanego przemysłu dla tej liczby mieszkańców. Długość sieci wodociągowej 60,3 km, kanalizacyjnej 41,6 km. Do sieci wodociągowej podłączonych jest 1074 nieruchomości, a do sieci kanalizacyjnej 532 budynki.

Powierzchnia ulic 205 tys. m², w tym o nawierzchni ulepszonej 97 tys. m². Chodników 101 tys. m².

Oddano do eksploatacji ementarz komunalny o powierzchni 9 ha.

Zieleńców pod zarządem MRN 18 ha, w tym 2 parki o powierzchni 8,2 ha.

Oświata i kultura: Szkół 17, w tym podstawowych 8-mio klasowych 6. Uczniów 7,2 tys., w tym w szkołach podstawowych 4,8 tys. Średnia szkoła — obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Z. Krasieńskiego uruchomiona została na kilka lat przed wybuchem I-szej wojny światowej.

Wszystkie szkoły średnie i studium nauczycielskie mieszczą się w nowowzniesionych budynkach, przystosowanych do nowoczesnych wymagań.

W ub. roku oddany do użytku dom kultury — koszt 12 mln zł. Trzy kina o 947 miejscach. Bibliotek 4.

Świetlic 16. Od 1957 r. aktywnie działa Towarzystwo Miłośników Ziemi Ciechanowskiej.

Obiektów zabytkowych 4, tj. grodzisko z okresu wczesno-średniowiecznego, ruiny zamku książąt Mazowieckich — w częściowej odbudowie, 2 kościoły — styl gotycki z XIV wieku.

Historia: Ciechanów — jedna z najstarszych miejscowości na północnym Mazowszu. Pierwszy raz nazwa ta została wymieniona w przywileju Bolesława Śmiałego z 1065 r., nadanym dla zakonu Benedyktynów w Mogilnie.

Od wieków był znacznym ośrodkiem strategicznym i gospodarczym, był siedzibą kasztelana i stolicą Ziemi Ciechanowskiej, składającej się z powiatów: ciechanowskiego, przasnyskiego i sochocińskiego.

Gród ciechanowski od wieków był bastionem chroniącym Mazowsze od Północy.

W 1180 r. niszczą go Pomorzanie, w 1244 r. pałą Prusowie, w 1260 r. przeżywa najazd Litwinów, prowadzonych przez Mendoga. W 1262 r. i 1267 r. niszczą go doszczętnie Prusowie, Litwini, i Jaćwingowie, w 1337 r. burzy straszliwy najazd Litwinów prowadzonych przez Olgerda, w 1465 r. pustoszą go Krzyżacy.

W 1400 r. wystawiony przez Księcia Janusza I dokument potwierdza prawa miejskie, nadane w połowie XIV w. przez księcia Ziemowita III.

Po wcieleniu Mazowsza do Korony przez 30 lat jest pod rządami Bony. Odtąd poczyną rozkwitać, rozrasta się jego rzemiosło, słynie z wyrobu sukna. Prowadzi rozległy handel z ziemiami Zakonu Krzyżackiego.

Na początku XVII w. liczy prawie 4 tys. mieszkańców.

W 1657 r. Ciechanów niszczą i łupią Szwedzi, w 1708 r. znów Szwedzi, a po nich dżuma nawiedza miasto, które wyludnia się i podupada. Pomimo tego w 1793 r. Sejm czyni je stolicą województwa ciechanowskiego.

Wojny napoleońskie boleśnie dotykają miasto, które znów ubożeje.

Ponowny rozwój gospodarczy Ciechanowa datuje się od czasu pobudowania tzw. Kolei Nadwiślańskiej. Odtąd rozwija się przemysł oparty na surowcach rolniczych.

Pierwsza, a szczególnie II-ga wojna światowa znów ranią Ciechanów. W II-giej wojnie zginęło około 40% jego mieszkańców.

Ciechanów posiada bogate tradycje, tu działali pisarze i poeci: Z. Krasieński, Al. Świętochowski, M. Kopnicka, Wł. Smoleński, społecznicy jak: Ludwik Krzywicki, Stanisław Wojciechowski, Franciszek Rajkowski, Jadwiga Dziubińska. Tu żył i działał Marcełi Nowotko i wielu innych działaczy politycznych i społecznych.

W latach 1918—1939 miasto nie poczyniło żadnych postępów. Przemysł nie rozwijał się. Setki bezrobotnych poszukiwało pracy.

W okresie okupacji hitlerowskiej miasto zostało wyniesione do rangi wojewódzkiego miasta.

W latach 1945—1966 następuje rozwój miasta. Rozbudowuje się przemysł rolno-wytwórczy i materiałów budowlanych.

W 1965 r. miasto obchodziło 900-lecie istnienia. Skład Miejskiej Rady Narodowej: 50-ciu radnych, w tym 7 kobiet.

DĘBLIN

DĘBLIN — miasto w powiecie ryckim — przy ujściu rzeki Wieprza do Wisły. Położony na skraju trzech woj.: warszawskiego, lubelskiego i kieleckiego. 33,1 km². 11,7 tys. mieszk., w tym 5,7 tys. mężczyzn (1966). 26-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Ważny węzeł komunikacji kolejowej. Dęblin nigdy nie był siedzibą powiatu i nie miał perspektyw rozwojowych. Ludność w 95% utrzymuje się ze źródeł pozarolniczych. Dostarczają zatrudnienie ludności głównie: węzeł PKP, handel uspołeczniony oraz zakłady pracy: Narodowy Bank Polski, Poczta, Kasa Spółdzielcza, Szkoły, Przedszkola, Służba Zdrowia i inne.

Struktura ludności wybitnie robotnicza, część to inteligencja pracująca i rzemieślnicy. Z uwagi na brak przemysłu, część ludności dojeżdża do pracy w Puławskich Azotach, do powiatowego m. Ryki oraz do przedsiębiorstw budowlanych w pobliżu Dębina.

Historia. Przed wiekami, nad Wisłą i Wieprzem szumiała nieprzebita dębowa puszcza. Ślady jej pozostały do dziś w postaci puszczy kozienickiej i lasów bąkowieckich. Od wspomnianych dębów wywodzi się etymologicznie nazwa Dęblin.

Już w XIV w. i XV w. istniała wieś Dęblin należąca do Tarnowskich, a w XVI w. majątek ten przeszedł do Mniszków.

Szczególny rozkwit Dębina, a ściślej mówiąc samej siedziby magnackiej następuje w drugiej połowie XVIII w., tj. w okresie oświecenia.

W r. 1726 dobra dębińskie dostały się hrabiemu Józefowi Mniszkowi, który rozpoczął budowę pałacu. Pałac dębiński otrzymał szatę zewnętrzną w postaci rzeźb. Wygląd zewnętrzny pałacu został upiększony stylową bramą i dwiema okrągłymi basztami (jedna z nich istnieje do dziś). Pałac otrzymał oprawę w postaci pięknego parku.

W Dęblinie w owym czasie znajdują miejsce ówczesne zdobycze nauki. Jedną z nich był piorunochron zwany wówczas konduktorem skonstruowanym w 1752 r. przez Amerykanina B. Franklina.

Oficerska Szkoła Lotnicza została założona w ro-

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Kazimierz Chrostowski od 1961 r.
Zastępca Przewodniczącego — Stanisław Mariański od 1965 r.

Sekretarz — Franciszek Falkowski od 1951 r.

ku 1925 na terenach byłego majątku ziemskiego Dęblin. Pałac, park i całe otoczenie dawnej siedziby Mniszków, a później Jabłonowskich stało się ośrodkiem szkolenia polskich lotników. Stąd wyszło wielu sławnych ludzi polskiego lotnictwa, którzy rozslawili imię polskie zarówno w okresie pokoju jak i podczas II wojny światowej.

Drugim z kolei zabytkiem przeszłości jest twierdza z połowy XIX w. Okrucieństwo hitlerowców na terenie twierdzy dębińskiej zamienionej na obóz koncentracyjny jeńców radzieckich, wywołały głęboki wstrząs wśród mieszkańców miasta i wzbudziły zapał do walki z faszyzmem. W 1942 r. hitlerowcy wywieźli z Dębina ok. 3.300 Żydów do obozów zagłady w Sobiborze i Treblince.

W okresie powojennym miasto musiało się dziwić z wielkich zniszczeń wojennych. Stopniowo pobudowano: ośrodek zdrowia, izbę porodową, szpital wojskowy, ambulatorium i aptekę kolejową, świetlicę miejską, bibliotekę miejską, świetlicę Towarzystwa Przyjaciół Dzieci wraz z ogródkiem Jordanowskim, 6 szkół podstawowych, jedną Licealną, Technikum Mechaniczne i Zasadniczą Szkołę Zawodową, trzy przedszkola, łaźnię miejską, piekarnię mechaniczną oraz kilka osiedli mieszkaniowych.

Pobudowano również most drewniany i stalowy na Wiśle oraz stalowy na Wieprzu, Ośrodek Sportów Wodnych Turystyki i Wypoczynku nad Wisłą, stacją benzynową i tp. Obecnie w budowie są wały ochronne nad Wieprzem oraz budowa trakcji elektrycznej na trasie Pilawa—Dęblin. W 1953 r. nazwą Dęblin objęto także i osadę Irena.

Oświata i kultura. Obecnie szkoły w Dęblinie liczą uczniów: podstawowe — 2750, liceum ogólnokształcące — 340, szkoły zawodowe — 627. Ponadto w mieście są czynne: 3 przedszkola (227 dzieci), 2 świetlice, Garnizonowy Klub Oficerski, 3 kina, 2 biblioteki itp.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 11 kobiet. Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Stefan Kowalik od 1962 r.

Sekretarz — Irena Rojewska od 1955 r.

GARWOLIN

GARWOLIN — miasto powiatowe nad rzeką Wilgą przy linii kolejowej i szosie z Warszawy do Lublina. 22,3 km². 7,7 tys. mieszk., w tym 3,6 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 1.115 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 10.046 zł.

Osada Garwolin została prawdopodobnie założona w

XII w. W 1386 r. A. Ciołek z Ostrołęki, chorąży plocki, uzyskał dla swoich dóbr, w tym i dla wsi Garwolin, prawo chełmińskie. W 1407 r. wieś Garwolin nabył Janusz I, książę mazowiecki, który zapewne nadał jej miejskie prawo chełmińskie. Jako miasto Garwolin występuje po raz pierwszy w 1420 r. W 1481 r. Garwolin otrzymał od księcia mazowieckiego Konrada III prawo odbywania cotygodniowego targu i 3 dorocznych jarmarków, czwarty jarmark został nadany przez księżnę mazowiecką Annę w 1508 r. W 1525 r. istniały w Garwolinie cechy kowali, ślusarzy, garbarzy, miecz-

ników, paśników, siodlarzy i czapników. Po inkorporacji Mazowsza do Korony w 1526 r. Garwolin stał się miastem królewskim, a od 1539 r. — ośrodkiem powiatu. W roku 1564 Garwolin posiadał 30 1/2 włóki chełmińskiej. Miasto miało 260 domów, ratusz, postrzygalię i łaźnię. Wśród 204 rzemieślników było 63 piwowarów, 38 piekarzy, 28 prasolów, 22 kowali i ślusarzy, 12 krawców, 9 kuśnierzy. W 1569 r. było już 79 piwowarów, a w 1616 r. ogólna liczba rzemieślników wynosiła 262. W końcu XVI w. plebanem w Garwolinie był Kasper Sadłoch, odznaczający się dużą wiedzą oraz przedsiębiorczością, znany zwłaszcza jako budowniczy mostu na Wiśle w Warszawie.

W 1558 r. miasto zniszczył pożar. Wojny połowy XVII w. położyły kres rozwojowi miasta. Po 1660 r. Garwolin miał jedynie 50 domów, 233 place zaś były puste; z rzemieślników pozostało tylko 6 piwowarów. Po zniszczeniach wojennych miasto nie mogło się długi czas podźwignąć. W 1674 r. liczyło zaledwie 500 mieszk.

Dopiero w drugiej połowie XVIII w. nastąpiło ożywienie gospodarcze; w Garwolinie rozwinął się przemysł szklarski. W 1777 r. miasto miało 81 domów i ok. 480 mieszk., a w 1810 r. — 132 domy i 808 mieszk. W 1822 r. spłonęła połowa domów w mieście; również

w 1825 r. i 1854 r. Garwolin poniósł od pożarów dotkliwe straty. W pożarze w roku 1854 na 294 domy spłonęło 115. Mimo to liczba mieszkańców wzrastała i w 1857 r. wynosiła 1621. Z rzemiosł dobrze rozwijało się w tym czasie kuśnierstwo. W okresie powstania styczniowego stoczono kilka potyczek zarówno w mieście, gdzie stała załoga rosyjska, jak i w jego okolicach. W maju 1864 r. powstańcy zadali tu dotkliwe straty wojskom rosyjskim. Utworzenie w 1867 r. powiatu garwolińskiego oraz otwarcie w 1877 r. linii kolejowej Warszawa—Kowel przyspieszyły rozwój miasta. W 1897 r. liczba jego mieszkańców wynosiła już 5341, w 1910 r. — 5216, a w 1921 r. — 5336.

W okresie międzywojennym Garwolin stał się znany z wyrobu kozuchów. W 1939 r. liczba ludności wynosiła 8000. W okresie II wojny światowej miasto zostało zniszczone w ok. 70%. W wyniku represji dokonanych na miejscowej ludności przez hitlerowców oraz eksterminacji Żydów liczba mieszkańców Garwolina spadła do 5500 w 1945 r.

Po wojnie Garwolin zaczął się powoli odbudowywać. W 1958 r. liczył 750 domów i 6723 mieszk.; oddano do użytku szpital powiatowy; w 1954 r. powstał tu dom kultury. W 1961 r. liczba mieszk. wynosiła 7159.

GĄBIN

GĄBIN — miasto w pow. gostyńskim nad rzeką Nidą, przy szosie z Warszawy do Płocka i Włocławka. 26,4 km² 3,7 tys. mieszk., w tym 1,8 tys. mężczyzn (1966).

Połowa powiatu gostyńskiego jest gospodarczo związana z Gąbinem, który dla okolicznych wsi stanowi rynek handlowy. Komunikacją

P.K.S.-u jest połączony z Warszawą, Łodzią, Ciechoćkiem, Żyrardowem, Płockiem i Włocławkiem.

Na terenie miasta — nie ma większych zakładów przemysłowych. Głównym zatrudnieniem ludności jest rolnictwo i rzemiosło.

Zakłady pracy oraz instytucje: G.S., G.Z.—3 — zakład produkujący walizki adapterowe, Spółdzielnia Pracy Usług Wielobranżowych „Pokój”, która prowadzi taką działalność jak: produkcja wyrobów gumowych, usługi szewskie i rymarskie.

W granicach miasta znajduje się 388 gospodarstw rolnych.

Oświata i kultura. 5 szkół tj. 2 szkoły podstawowe, Liceum Ogólnokształcące, Zasadnicza Szkoła Zawodowa i Technikum Mechanizacji Rolnictwa oraz 2 przedszkola. Kino „Swit”, trzy kioski „Ruch” i Klubokawiarnia, 1 księgarnia — „Dom Książki”, Biblioteka Miejska, licząca blisko 10 tys. tomów. 2 zabytki II grupy, tj. dom na Starym Rynku z rukiem na frontonie 1809 zbudowany w stylu zbliżonym do baroku i klasycystyczny ratusz powstały pod koniec XIX w.

Historia. Gąbin należy do starszych miast na Mazowszu. Brak badań archeologicznych, nie pozwala sięgnąć w dalszą przeszłość, niż podają skąpe informacje

źródłowe. Gąbin w dokumentacjach — pierwszy raz pojawia się w 1222 r. a następnie w 1230, 1238, 1240 r. Jako miasto występuje Gąbin dopiero w 1322 r. i ma już wtedy radę miejską.

W dalszych latach o rozwoju Gąbina — nie wiele wiemy. Miasto zbudowane ze smolnego, sosnowego drzewa często płonęło. Podczas odbudowy następowały nierzadko zmiany w położeniu ulic i budynków, toteż trudno dziś odtworzyć ówczesny plan miasta. Wiadomo tylko, że pierwotna osada miejska, znajdowała się w granicach obecnego Starego Rynku.

Największy rozkwit Gąbina przypadł w XVI w. Słynął wtedy z wyrobu sukna, zwanego multant oraz kuśnierstwa.

W latach 1540 i 1545 dotknęła Gąbin wielka klęska pożarów. W 1564 r. liczba domów wynosiła 352, a ilość mieszk. ok. 2.000.

W w. XVII najazd szwedzki — stał się katastrofą dla Gąbina. Z powodu oporu stawianego najeźdźcy przez miejscową ludność w okolicznych lasach, miasto było dwukrotnie spalone. Ocalało z pożogi tylko 14 domów oraz kościół z XII w., który potem spłonął w 1913 r.

W w. XVIII — Gąbin zwolna dźwiga się z ruin. Ilość domów wzrasta do 124. W czasie insurekcji kościuszkowskiej, mieszkańcy Gąbina i bliskich okolic, wstępowali do oddziałów Tadeusza Kościuszki.

W latach 1824—1828 powstała w północnej części miasta osada włókiennicza w której osiedlano sukieników przybyłych z Niemiec. W 1831 r. wielu młodych ludzi z Gąbina wstępowało do oddziałów powstańczych.

W czasie Powstania Styczniowego — Gąbin brał żywy udział w walkach z zaborcą. W okolicznych lasach działały partie Łukińskiego i Oborskiego, z którymi mieszkańcy utrzymywali żywą więź. Władze

carskie mściły się za to na mieszkańcach przez nakładanie kontrybucji, egzekucje i wysyłki na Sybir.

W 1898 r. powstaje w Gąbinie Ochotnicza Straż Pożarna.

W czasie rewolucji 1905 r. — Gąbin jest jednym z pierwszych miast w Królestwie, które przystąpiło do walki o wprowadzenie języka polskiego w szkołach.

W 1918 r. Gąbinianie biorą udział w rozbrajaniu Niemców i wiele młodzieży wstępuje ochotniczo do Wojska Polskiego.

W okresie międzywojennym, poza dwiema garbariami i kilkoma młynami, w Gąbinie przemysł nie istniał. Miasto liczyło w 1939 r. 7,0 tys. mieszk. (w 1921 — 5,8 tys.). Wybudowano remizę strażacką i duży gmach szkoły podstawowej.

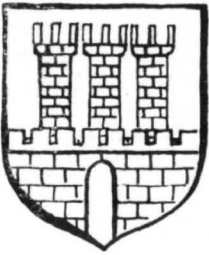
Lata wojny i okupacji przyniosły dla Gąbina ogromne zniszczenia i wielkie straty w ludziach.

Terror okupanta dotknął przede wszystkim ludność żydowską. W trzech egzekucjach w mieście rozstrzelano 40 osób. 19. I. 1945 r. miasto zostaje wyzwolone przez Armię Radziecką. W latach 1945—1966 powstały i rozwinęły się w Gąbinie Gminna Spółdzielnia, Spółdzielnia „Pokój”, G.Z.—3, założono gimnazjum, które przekształciło się w Liceum Ogólnokształcące. Powstała Zasadnicza Szkoła Zawodowa i Technikum Mechanizacji Rolnictwa. Wybudowano budynki i Szkołę Zawodową z warsztatami i internatem, budynek szkoły podstawowej. Powstało kilka magazynów, a ostatnio wybudowano nowoczesny Ośrodek Zdrowia. Skład Miejskiej Rady Narodowej: 25 radnych, w tym 5 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Józef Gątarek od 1964 r.
Sekretarz — Teresa Nowakowska od 1965 r.

GOSTYNIN

GOSTYNIN — miasto powiatowe nad rzeką Skrwą i Osetnicą, przy linii kolejowej Łódź—Płock. 32,1 km², 10,7 tys. mieszk., w tym 5,0 tys. mężczyzn (1966), 29-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.119 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 8.962 zł.

Na terenie miasta istnieje 6 zakładów przemysłowych, w tym 2 planu centralnego: Zakłady Sprzętu Instalacyjnego „ELGO” i Gostynińskie Przedsiębiorstwo Produkcji Pomocniczej Budownictwa, 1 podległe radzie narodowej tj. Gostynińskie Zakłady Przemysłu Terenowego i 3 planu spółdzielczego tj. Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Gostyniak”, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska i Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni. Wymienione zakłady dają produkcję globalną o wartości 294 mln zł i zatrudniają 2144 osób.

Oświata i kultura. Miasto posiada Powiatowy Dom Kultury z salą widowiskową na 400 miejsc, Liceum Pedagogiczne, Liceum Ogólnokształcące, Szkołę Rzemiosł Budowlanych i 4 szkoły podstawowe z liczbą uczniów 3200 oraz 2 przedszkola dla 240 dzieci.

Historia. Gostynin jest jednym z najdawniejszych osiedli na Mazowszu Starym lewobrzeżnym. Zarówno nazwa jak i samo miasto zawdzięcza swój początek głównie zamkowi obronnemu. Przypuszczać należy, że miasto jako osiedle, czy jako gród powstało w średniowieczu za czasów Bolesława Chrobrego. Zamek gostyniński, najstarszy zamek miasta Gostynina, własność książąt leżał na wzgórzu w odległości 350 m w północno-zachodnim kierunku od centrum miasta. Odmienne są zdania co do założenia grodu gostynińskiego, prawdopodobnie miał być położony bardziej na północ nad jeziorami Kotłem i Czarnym.

Nazwa Gostynin w/g pewnych danych — Goścín w średniowieczu, później w języku łacińskim — Gosthynin lub Gostinin, a ostatecznie Gostynina pochodzi od słowa — gość, gościć, gościna, gościnność, gościniec, gdyż przez gród gostyniński przechodził szlak

handlowy z Gdańską przez Toruń, Warszawę do Krakowa. Przypuszczalnie od XIII w. zamek gostyniński był siedzibą Książąt Kujawskich, później Piastów Mazowieckich.

W 1382 r. książę Ziemowit IV specjalnym przywilejem podnosi gród przy zamku ziemi gostynińskiej do godności miasta na prawie chełmińskim i nadaje mu takie prawa i przywileje jakie posiadał Płock. Od tego czasu Gostynin jako miasto używa swego herbu. Herb ten to trzy białe wieże na czerwonym tle tarczy, ze złotą obwódką. Tarcza okolona jest wieńcem zielonych liści, a nad całością umieszczona jest złota korona.

Król Kazimierz Jagiellończyk przemocą zabrał Rawę i Gostynin i wcielił do Korony. W 1462 r. przybył do Gostynina, gdzie na rynku odebrał przysięgę na wierność od mieszkańców miasta i potwierdził wszystkie przywileje.

W 1529 r. Król Zygmunt I Stary nadał miastu Gostyninowi 300 włók lasu oraz przyobiecał zachować wszystkie dawne przywileje. Na początku XVI-go stulecia kanclerz Krzysztof Szydłowski widząc zniszczenie i upadek zamku, odbudował go i umocnił. W 1552 r. przez kilka tygodni przebywał na zamku gostynińskim król Zygmunt II August. W tym czasie został sporządzony przez Krzysztofa Sokołowskiego inwentarz starostwa gostynińskiego z dokładnym opisem zamku. Zamek posiadał 36 komnat, izb i komór, był też most prowadzący z zamku do ogrodu. Na przegródce znajdowała się kaplica, obok baszta, most zwodzony i brama, w której mieścił się skład broni.

Pod koniec XVI w. zamek był całkowicie opuszczony i zniszczony, jednak wkrótce zostaje odbudowany i w 1611 r. zostaje przeznaczony na więzienie dla znakomych jeńców wojennych, a mianowicie dla Cara Wasyla Szujskiego i jego rodziny. W 1612 r. car Wasyl, brat cara Dymitr i jego żona Katarzyna zmarli z tęsknoty za swym krajem ojczystym. Natomiast drugi brat cara Iwan Szujski został zwolniony z niewoli i powrócił do kraju rodzinnego.

W czasie wojen szwedzkich Gostynin został splądrowany, spalony i doszczętnie zniszczony przez Szwedów. Miasto nie rozbudowuje się mimo, że Stanisław August Poniatowski dekretem królewskim wydanym

Gostynin. Klasycyistyczny ratusz z 1809 r.
 fot. A. Zborski

w Warszawie 15 II 1766 r. potwierdza przywileje i prawa mieszkańców. Rozwój miasta powstrzymują rozbiory Polski. 29 V 1809 r. pożar zniszczył prawie całe miasto. W 1912 r. zaczyna swą działalność Spółdzielnia Spożywców „Gostyniak”, która posiadała za ledwie jeden mały sklepik.

W okresie międzywojennym w mieście nie zrobiono prawie nic. Pobudowano jedynie szpital Powiatowy i dwa budynki, w których mieści się dziś Wydział Finansowy i Sąd Powiatowy.

W pierwszych dniach wojny, we wrześniu nastąpiły aresztowania Polaków, nauczycieli, inteligencji, działaczy politycznych i społecznych. Straty w ludziach były olbrzymie, około 3 tys. obywateli miasta zginęło, a 2 tys. zostało wywiezione na przymusowe prace do Niemiec. 1 XII 1939 r. w lesie koło wsi Wólka Łącka zostało rozstrzelanych 24 mieszkańców Gostynina. 15 VI 1941 r. została dokonana egzekucja 10 działaczy robotniczych i chłopskich. Wyzwolenie 18 I 1945 r. przez Armię Radziecką i Wojsko Polskie.

Po wojnie w Gostyninie nie było żadnego większego zakładu produkcyjnego. Poprzez rozbudowę tartaku powstało duże Gostynińskie Przedsiębiorstwo Produkcji Pomocniczej Budownictwa. W 1959 r. wybudowano Zakład Sprzętu Instalacyjnego A-24 — jest to drugi duży zakład produkcyjny w Gostyninie. Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 5 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Jan Zieliński
 Sekretarz — Stanisław Durma

GÓRA KALWARIA

GÓRA KALWARIA — miasto w pow. piaseczyńskim na lewym brzegu Wisły, przy linii kolejowej Łuków—Skierniewice. 12,6 km². 7,5 tys. mieszk., w tym 3,4 tys. mężczyzn (1966).

Miasto położone na szlaku turystycznym Warszawa—Góra Kalwaria—Czersk—Warka. W odległości 3 km od miasta,

1000-letnia osada Czersk z ruinami zamku książąt Mazowieckich.

Góra Kalwaria jest objęta planem deglomeracji przemysłu. Najważniejsze zakłady już istniejące: Hortex — chłodnia i zamrażalnia przetwórstwa owocowego, zatrudniająca w sezonie do 2-ch tysięcy ludzi, Zakład Chemii Gospodarczej INCO, zatrudniający stale ponad 500 osób, Państwowa Wytwórnia Sprzętu Sportowego Szermierz zatrudniająca 115 osób, przewidziana w obecnym planie 5-letnim do rozbudowy.

W budowie: Zakład Przemysłowy „Zelbet” — Wytwórnia Prefabrykatów Żelbetonowych, oraz Baza Transportowa PPRK-15. Inne zakłady pracy i instytucje to: Wielobranżowa Spółdzielnia Pracy Usług „Użyteczność”, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, Spółdzielnia Pracy „Przełom” — Wytwórnia Prefabrykatów Betonowych, Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska, Państwowy Zakład Specjalny dla Nieuleczalnie Chorych. 292 gospodarstwa rolne — indywidualne. 2 dworce kolejowe. Linie PKS.

Kultura i oświata. 2 szkoły podstawowe, jedno Liceum Ogólnokształcące i dla Dorosłych Szkoła Zawodowa.

Od roku 1960 na terenie miasta wykonano wiele zadań gospodarczych w akcjach czynowych. Wartość tych zadań wynosi 7.450 tys. zł. Do najważniejszych zaliczamy: przedłużenie sieci wodociągowej w mieście o 2.380 mb., kanalizacji wodnosplawnej o 271 mb., dobudowa sali-świetlicy Ochotniczej Straży Pożarnej o pow. 120 m², budowa Klubu ZMS o pow. 67 m², studni głębinowej dla wodociągu miejskiego, basenu pływackiego z podgrzewaną wodą, oraz dla uczczenia obchodów 900-lecia Góry Kalwarii i 1000-lecia Państwa Polskiego zbudowano w 1966 r. w rekordowym terminie (5 miesięcy) „Stadion 1000-lecia” na 3.500

Góra Kalwaria. Zabytkowy klasycyistyczny ratusz

miejsc. Wartość obiektu 5 mln zł, w tym wkład ludności w naturze wynosi 3,7 mln zł.

Historia. Góra Kalwaria została założona na terenach dawnej wsi Góra, leżącej w Ziemi Czerskiej, około 35 km od Warszawy i 3 km od Czerska.

Wieś ta parafialna była jedną ze starszych na Mazowszu, gdyż już w 1252 r. „Uczony Bogufał biskup poznański potwierdza tutejszemu Kościołowi parafialnemu dziesięćcinę snopowe ze wsi Warszawice, Nieciecza i Mniszewa”. Około r. 1617 była tu szkółka, przy której mieszkali uczniowie.

W drugiej połowie XVII w. — jak mówią stare kroniki — „wieś do kilku dziedziców należąca, pozbawiona plebana, z poddanych ogołoconą i zniszczoną, przedstawia tu pustynię zarośniętą i odkrytą”. W takim stanie kupuje Stefan z Wielkiego Chrzęstkowa Wierzbowski, ówczesny biskup poznański w r. 1666 część wsi Góry i Wólki Górskiej.

Biskup Wierzbowski okazał się dobrym organizatorem i zaczął rozwijać ożywioną działalność i urządził Górę Kalwarię na wzór jerozolimski, wyjednał u Króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego przywilej lokacyjny wydany w r. 1670 i potwierdzony przez Jana III Sobieskiego.

Przywilej nadał miastu — zwanemu Jeruzalem Nowe — prawo magdeburskie, zezwolenie na odbywanie targów i jarmarków, postawienie ratusza, pobudowanie kramów, używanie wagi pospolitej itp.

Przywilej wydany przez Wierzbowskiego 1 I 1672 r. potwierdza zwolnienie mieszczan od czynszów, danin i podatków na 5 lat, oraz wyznacza program gospodarczy i przestrzenny miasta. Mieszczanie otrzymali niewielkie działki ogrodowe o wymiarach 100×100 łokci (59,50×59,50 m).

Wytyczne programu przestrzennego były następujące: główne ulice mają tworzyć krzyż, w centrum którego stanie kościół (Kaplica Piłata), wzdłuż ramion krzyża wyznaczone mają być działki budowlane o wymiarach 40—100 łokci (23,80×59,50 m) z tym, że przy drodze Kalwaryjskiej powinny sięgać tylko do kaplicy Pierwszego Upadku. Dalej po obu stronach drogi od kaplicy Pierwszego Upadku do Wzgórza Kalwarii, Wierzbowski rezerwuje teren na wspomniane już ogrody dla mieszczan, zastrzegając, że każdy z nich może mieć tylko jeden plac i jeden ogród. Pod samym miastem osiedli Pijarzy, którzy mieli we wzniesionym przez Szymanowskich kolegium wychowywać synów okolicznych obywateli, co spełniali do 1819 r., w którym klasztor zamieniono na koszary dla wojska, a w 1841 r. na schronisko dla starców.

Gdy w kwietniu 1809 r. Austriacy przepawali się przez Wisłę pod Górą Kalwarią, pobiło ich wojsko polskie pod dowództwem generała Michała Sokolnickiego. Ok. 1827 r., w koszarach artylerii gwardii mieszczących się w skrzydle klasztoru, więziony był dwukrotnie Walerian Łukasiński. Wygnaniec z r. 1830 pułkownik Piotr Wysocki po powrocie z Syberii zamieszkał w Winiarach pod Warką i musiał stawać do melunku w oznaczonych terminach w Górce Kalwarii. W 1795 r. miasto wraz z woj. Mazowieckim dostało się pod panowanie pruskie, a na mocy traktatu tylżyckiego r. 1807 przyłączono je do Księstwa Warszawskiego. Ok. r. 1819 rząd wystawił znaczne koszary wojskowe i założył rządowy magazyn solny, oraz przeniósł z Czerska Sąd Pokoju powiatu Czerskiego.

W obecnym kościele parafialnym (dawny klasztor Bernardynów) w podziemiach pochowany jest fundator tego kościoła Franciszek Bieliński, Marszałek Wielki Koronny wraz z żoną.

W 1883 r. miasto zostało pozbawione praw miejskich, które odzyskało dopiero w 1919 r. W okresie międzywojennym ludność zajmowała się przede wszystkim uprawą warzyw i sadownictwa.

Pośrodku rynku wznosi się piętrowy budynek empirowego Magistratu z XIX w. związanego ze skrzydłem sklepów, sytuowanym do pierwszego pod kątem prostym. Naprzeciw kościoła parafialnego położony jest budynek (dawny pałac arcybiskupa) o bardzo charakterystycznej elewacji z połowy XVIII w. z pięknymi sklepieniami w parterze. Jest dziełem Jakuba Fontany — tak jak i położony po przeciwnej stronie klasztor pobernardyński, który z tzw. kaplicą Piłata stanowi architektoniczną całość z omawianymi budowlami zabytkowymi rynku.

Podczas II wojny światowej miasto mocno ucierpiało. Żydzi w ilości 3300 zostali wywiezieni do warszawskiego getta, a następnie do obozu zagłady w Treblince.

W 1966 r. Góra Kalwaria obchodziła uroczyste 900-lecie swojego istnienia. Odbyła się sesja popularno-naukowa — oraz w dniu 12 czerwca manifestacja młodzieży i ludności przed ratuszem.

Ogólnopolski Komitet FJN nadał miastu Odznakę Tysiąclecia.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 35 radnych, w tym 6 kobiet.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Józef Motyl od 1956 r.

Sekretarz — Ryszard Paczesny od 1966 r.

GRODZISK MAZOWIECKI

GRODZISK MAZOWIECKI — miasto powiatowe nad rzeką Mrową; 13,7 km². 19,3 tys. mieszk., w tym 9,1 tys. mężczyzn (1966). 11-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 735 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 12.942 zł. Miasto położone na terenie Warszawskiego Okrę-

gu Przemysłowego. W mieście znajduje się 25 zakładów pracy (w tym 10 przemysłowych), 12 spółdzielni, pozostałe to mniejsze zakłady pracy, oraz 170 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie 9.743 osób.

Do najważniejszych zakładów przemysłowych należą: Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne, Fabryka Tarcz Sciernych, Grodziskie Zakłady Przemysłu Terebowego.

Wartość produkcji globalnej przemysłu społ. w r. 1966 — 665,2 mln zł.

Dominantę stanowią funkcje przemysłowo-usługo-

wo-mieszkanio-wo, te ostatnie z uwagi na bliskie sąsiedztwo Warszawy — 30 km.

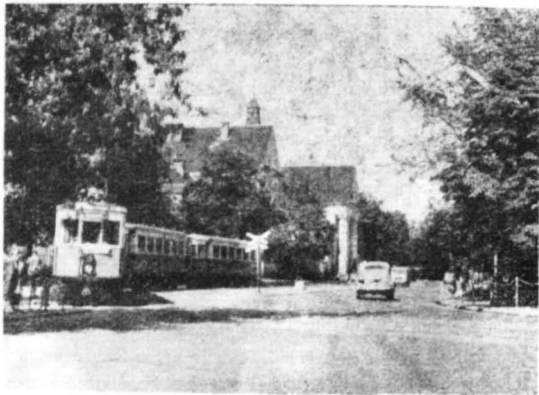
W r. 1962 miasto otrzymało sieć wodociągową, której długość z 1,5 km wzrosła obecnie do 7 km.

W ostatnich latach notuje się rozwój budownictwa mieszkaniowego, szczególnie spółdzielczego.

W r. 1968 śródmieście miasta zostanie zgazyfikowana.

Trwają prace nad zagospodarowaniem terenu wypoczynkowego, który powstaje na obszarze 6 ha (basyeny kąpielowe, przystań kajakowa, plaża itp.).

W mieście znajduje się: 5 szkół podstawowych, liceum pedagogiczne, zasadnicza szkoła zawodowa, Studium Nauczycielskie, 1 kino (428 miejsc), Przyszakładowy Dom Kultury, Państwowe Ognisko Muzyczne pod kierownictwem prof. Feliksa Dzierżanowskiego,

Grodzisk Maz. Dworzec kolejowy

fot. J.F. Beeger

Państwowe Ognisko Plastyczne, oraz 3 przedszkola, 1 obiekt zabytkowy (Pałac Skarbków z XV wieku) — obecnie siedziba Muzeum Ziemi Mazowieckiej oraz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego.

Historia: Grodzisk Mazowiecki, ongiś zwany Grodzisko, jest starodawnym osiedlem. Wieś istniała zapewne już w XII w.

Wskutek starań Hieronima Okunia, kanonika płockiego i jego brata Wojciecha, kanonika wrocławskiego, Król Zygmunt I Stary aktem wydanym w r. 1522 pozwolił Grodzisko położone w ziemi sochaczewskiej zamienić na miasto — obdarzył je prawem magdeburskim. W r. 1540 miasto zostało zniszczone przez pożar. Podskim i nadał mu przywileje na dwa targi tygodniowe. koniec XVI w. Grodzisk dźwignął się z upadku wywołanego pożarem i stał się znacznym ośrodkiem handlu i przemiału zboża.

W r. 1564 urodził się Grzegorz Knapski, późniejszy Jezuita i uczony leksykolog, który wstawił się wydaniem słowników polsko-lacińskiego i lacińsko-polskiego oraz zbioru przysłów.

W r. 1623 miasto Grodzisk przejął ród Mokronowskich.

Wiek XVIII — okresem upadku miasta.

W latach 1702, 1703, 1707 miasto było zniszczone kolejno przez wojska szwedzkie i rosyjskie. Od 1708 do 1715 r. grasowała epidemia cholery.

W r. 1758 król August III nadał miastu „trzy jarmarki nowe w mieście Grodzisku corocznie”.

W r. 1776 miasto liczyło 2164 mieszkańców.

Czasy rozbiorów, prócz upadku miasta nie wnoszą nic dodatniego do historii Grodziska.

W r. 1846 została w Grodzisku wybudowana stacja kolejowa, a następnie otwarta linia kolejowa Warszawa—Skierniewice.

Ze względu na centralne położenie i stację kolejową Grodzisk został wyznaczony przez zaborców rosyjskich na siedzibę powiatu błońskiego, ale równocześnie zdegradowany został do rzędu osady. Prawa miejskie przywrócono w 1919 r.

Początek XX w. stał pod znakiem podnoszenia się życia społeczno-gospodarczego. W Grodzisku powstały nowe szkoły, stowarzyszenia, spółdzielnie — organizowano handel i rzemiosło.

W r. 1921 miasto liczyło 11.254, a w 1939 — 18.823 mieszcz.

W okresie okupacji hitlerowskiej, hitlerowcy wywieźli i wymordowali ponad 4.000 żydów.

Lata 1945—1966 to okres rozwoju miasta.

Powstają nowe zakłady pracy, jak: baza P.K.S., Grodziskie Zakłady Przemysłu Terenowego, Przetwórnia Owocowo-Warzywna, Grodziskie Przedsiębiorstwo Budowlane, rozbudowują się Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne, Fabryka Tarcz Ściernych, nowe spółdzielnie. W ramach porządkowania gospodarki miejskiej ulice śródmieścia, otrzymały nawierzchnię ulepszoną (asfalt, trylinka), zmodernizowano oświetlenie uliczne (jarzeniowe i rtęciowe 450 pkt.). Powstaje park miejski.

Skład Miejskiej Rady Narodowej — 50 radnych, w tym 9 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Zdzisław Grzesiewicz od 1967 r. (w latach 1962—67, zastępca).

Z-ca Przewodniczącego — Ryszard Kołakowski od 1967 r.

Sekretarz — Józef Domański od 1965 r.

GRÓJEC

GRÓJEC — miasto powiatowe nad rzeką Molnicą, przy szosie Warszawa—Kielce—Kraków. 9,7 km². 9,3 tys. mieszcz., w tym 4,4 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 1.225 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 12.711 zł.

Grójec, do XVI w. nazywany Grodzcem, był stolicą

kasztelanii, obejmującej całe południowo-wschodnie Mazowsze, z której książę Konrad I wydzielił kasztelanię czerską. Gród mieścił się zapewne na miejscu dzisiejszego kościoła farnego. Być może, poprzedził go gród w dolinie rzeczki we wsi Wola Worowska. Grójec był w XII w. siedzibą archidiakonatu mazowieckiego; przy kościele grodowym istniało zgromadzenie kanoników, przeniesione w połowie XIII w. do Czerska. Prawo miejskie chełmińskie Grójec uzyskał w 1419 r. na mocy przywileju ks. Janusza I. Jednocześnie otrzymał przywileje, jakimi cieszyły się inne

miasta mazowieckie. Miał więc łąźnię, wagę, postrzygalię sukna i był zwolniony od cła. Bolesław IV książę mazowiecki, nadał miastu w 1447 r. łąkę zwaną Błonie, leżącą za ogrodem książęcym. Zygmunt I i Zygmunt August nadali Grójcowi liczne przywileje zezwalające na odbywanie się targów jarmarków, na pobieranie mostowego na rzece Molnicy, opłaty brukowego, a także na posiadanie składu kamieni młynskich.

W XV i XVI w. miasto rozwijało się pomyślnie. Wzniesiono wówczas okazały ratusz i wybrukowano ulice. Według lustracji z 1564 r. Grójec liczył 210 domów, a zatem ponad 1000 mieszk., wśród nich wielu rzemieślników; specjalnością ich był wyrób znakomitego piwa i strun do lutni z jelit baranich. Najazd szwedzki zniszczył zabudowę i zatarł ślady dawnego dobrobytu. W 1660 r. miasto liczyło zaledwie 16 domów i 2 rzemieślników. Pożar zniszczył ratusz i inne urządzenia miejskie; zniknęli liczni przed wojną piwowarzy i rzeźnicy.

Dopiero za czasów Królestwa Polskiego, dzięki budowie dróg bitych łączących Grójec z Warszawą i innymi miastami, rozwinął się tu handel, szczególnie zbożem. Grójec liczył w 1810 r. 1037 mieszk., a w 1861 r. — 2586. Utworzenie pow. grójceckiego w 1867 r. i przyłączenie doń terenów zniesionego w 1879 r. pow. Góra Kalwaria przyczyniły się do wzrostu znaczenia miasta i zamożności mieszkańców i stworzyły warunki do jego szybkiego rozwoju. W 1873 r. powstało tu Towarzystwo Wkładowo-Zalicz-

kowe. Duże znaczenie dla miasta miało także otwarcie w 1898 r. linii kolei wąskotorowej do Warszawy, a w czasie I wojny światowej do Nowego Miasta nad Pilicą. Liczba ludności wzrosła do 4.413 w 1877 r., a w 1931 r. wynosiła prawie 10.000. W okresie powstania styczniowego doszło w mieście kilkakrotnie do starć; 25 I 1863 r. powstańcy rozbili stacjonujący tu oddział Kozaków. W r. 1921 Grójec był terenem strajku chłopskiego. W czasie II wojny światowej okupant wywiózł ludność żydowską (ok. 5000 osób) do getta w Warszawie. Kilkanaście osób zostało rozstrzelanych na terenie Grójca. Oddziały GL i AK przeprowadziły w mieście kilka udanych akcji, m.in. w grudniu 1943 r. spalono wielki młyn handlowy, chroniony przez policję. W marcu 1944 r. partyzanci opanowali miejscowe więzienie i zwolnili wszystkich więźniów.

Obecnie Grójec jest ośrodkiem rejonu sadowniczo-warzywnego i pod tym względem stanowi zaplecze Warszawy. W 1961 r. miasto liczyło 8723 mieszk. Ma 10 drobniejszych zakładów przemysłowych i 105 rzemieślniczych, urządzenia komunalne, szpital, 3 szkoły podstawowe, 2 zawodowe i liceum. Ośrodkiem układu miasta, o regularnej, szachownicowej sieci ulicznej, jest prostokątny rynek z klasycystycznym ratuszem z ok. 1820 r. Kościół parafialny z XV w., wielokrotnie przebudowywany, utracił pierwotny charakter. Zachowały się tu zabytki z XVIII w. — drewniana stodoła na planie koła, i z połowy XIX w. — poczta, gimnazjum, jatka oraz kilka domów w rynku.

JEZIORNA

JEZIORNA — miasto w pow. piaseczyńskim nad rzeką Jeziorną. 6 km². 6,1 tys. mieszk., w tym 2,9 tys. mężczyzn (1966).

Zakłady pracy: Największy Zakład to Warszawskie Zakłady Papiernicze, dawniej „Mirków”. Rozwój Jeziorny związany był z założoną w 1778 r. papiernią rozbudowywaną w końcu XVIII i XIX w. Obecnie następuje dalszy jej rozwój. Zakłady Papiernicze zatrudniają ludność miejscową i z dwóch Gromadzkich Rad Narodowych. Ogółem zatrudnionych jest 2050 osób. Wartość produkcji globalnej 564.300 tys. zł.

Drugi zakład, to Zakład Mechaniki Precyzyjnej ZZZG „INCO”, zatrudniający 180 osób. Wartość produkcji globalnej 22.743 tys. zł, w tym produkcja na eksport 433 tys. zł dewizowych.

Pozostałe instytucje to: GS „Samopomoc Chłopska”, PSS, Spółdzielnia Pracy im. H. Rutkowskiego, WSO, Kółko Rolnicze, zatrudniające ogółem 350 osób. Z zakładów nieuspołeczniczonych, to Wytwórnia Materiałów Budowlanych oraz Wytwórnia Szkła „Plexiglas”.

W granicach miasta jest 77 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 2,4 ha. Węzeł

drogowy, to 3 stacje wąskotorowe, PKP i PKS, łączące Warszawę z miastem Piaseczno.

Oświata i kultura. Na terenie miasta są 2 szkoły podstawowe (825 dzieci) oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa i Technikum Przemysłu Papierniczego, gdzie pobiera naukę 1100 młodzieży. Są 2 świetlice zakładowe, trzecia miejska w budowie. 1 biblioteka miejska posiadająca około 5 tys. woluminów, biblioteka zakładowa 7 tys. woluminów. 1 kino stałe (250 miejsc). Jest również stadion sportowy przy WZP.

Historia. Miasto Jeziorna leży w tzw. kotlinie warszawskiej nad rzeką Jeziorną, która jest lewym dopływem Wisły. Nazwa miasta, jak również nazwa rzeki mają wspólne źródło. Pochodzą mianowicie od licznych niegdyś, obecnie rozlewisk („jezior”) rzeki. Z tych pradawnych jezior zostało kilka małych stawów i duży obszar podmokłych łąk. Proces wysychania terenów nadrzecznych przyspieszyła regulacja rzeki Jeziorny na całej długości.

Dzięki istnieniu rzeki, Jeziorna nigdy nie stanowiła jednolitej całości. Rzeka Jeziorna dzieli miasto na 2 części. Na zachodnim brzegu mieści się tzw. Jeziorna Królewska (założona podobno przez króla Jana III

Sobieskiego — fakt ten jest prawdopodobny z uwagi na bliskość Wilanowa). Wschodni brzeg to tzw. Jeziorna Oborska i Jeziorna Fabryczna — dawniej Bankowa. Obie nazwy mają wyraźne źródło historyczne. Jeziorna Oborska była własnością hr. Potulickich, których siedziba mieściła się w pobliskim majątku Obory. (Dziś mieści się tam Dom Pracy Twórczej Związku Literatów Polskich).

Jeziorna Fabryczna jest osadą robotniczą przy fabryce papieru, która do 1869 r. była własnością Banku. Z tą nazwa dawna — Jeziorna Bankowa.

Dalsze części miasta, to Jeziorna Nowa, Klarysew, Gawroniec, Bielawa p/górami — są to najmłodsze dzielnice włączone do miasta w związku z otrzymaniem praw miejskich w 1962 r.

Choć źródła historyczne podają hipotezy o pochodzeniu Jeziorny z czasów Króla Jana Sobieskiego istnieją poważne podstawy do twierdzenia, że na tych terenach istniały siedziby ludzkie w czasach znacznie wcześniejszych. Wieś książęca Jeziora, od 1526 r. Królewska istniała już w XIII w.

Miasto nie ma charakteru zwartej zabudowy. Sam rozwój postępuje zbyt wolno, ponieważ Jeziorna nie jest miastem uzbrojonym, a za tym budownictwo typu spółdzielczego ograniczyło swe budownictwo tylko do jednej dzielnicy, gdzie jest ujęcie wodne w sąsiedztwie z miastem Skolimów. Budownictwo z puli rad narodowych jest w stadium zanikania. Istnieje tylko budownictwo indywidualne. Stąd też nie ma miasto profilu czysto miejskiego. Odczuwa się również brak

bodźców rozwojowych w postaci przemysłu fabrycznego.

Miasto nie jest objęte deglomeracją, a za tym aktywizacja miasta obejmuje jedynie rozwój usług i handlu. W mieście obecnie mamy 30 punktów handlowych typu spółdzielczego, 5 typu prywatnego, uzupełniającego handel spółdzielczy, oraz 24 zakładów usługowych prywatnych i 5 spółdzielczych.

Jeziorna podzielona jest na 9 dzielnic (Komitetów Blokowych) o łącznej zabudowie 760 budynków, w tym 691 mieszkalnych.

Jeziorna ma 67 ulic o łącznej długości 26,7 km.

Podstołeczne położenie Jeziorny wpłynęło decydująco na całokształt zmian związanych z sytuacją i życiem mieszkańców.

Dzięki dogodnej komunikacji spora część młodzieży skończyła i kończy studia w Warszawie, przez co podnosi się procent inteligencji technicznej. Również na działalność kulturalną stolica ma swój wpływ. Warszawa daje twórczość artystyczną w gotowej formie; przez co stwarza warunki powodujące zanikanie potrzebnej społecznej inicjatywy. Stąd amatorski ruch artystyczny ogranicza się jedynie do kilku średniej wartości zespołów utrzymywanych przy szkołach.

Skład Miejskiej Rady Narodowej — 30 radnych, w tym kobiet 6.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Stanisław Frydrych od 1964 r.
Sekretarz — Helena Młotek od 1963 r.

JÓZEFÓW

JÓZEFÓW — miasto w pow. otwockim nad rzeką Świdrem, przy linii kolejowej Warszawa—Lublin. 25,8 km². 14,5 tys. mieszk., w tym 6,8 tys. mężczyzn (1966). 21-sze co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Powstanie i rozwój zawdzięcza Józefów wybudowanej w 1877 r. linii kolejowej; drewniana zabudowa willowa jest charakterystyczna dla przełomu XIX i XX w. W okresie międzywojennym stanowił Józefów ośrodek letniskowo-wypoczynkowy. W 1939 liczył 1500 mieszk. Okres okupacji, a zwłaszcza zniszczenie stolicy w 1944 r. spowodowały znaczny wzrost zaludnienia Józefowa wskutek napływu ludności z Warszawy.

Józefów w 1958 r. — osiedle, a od 1962 r. — miasto, liczył w 1961 r. 14. 537 mieszk. Ma 2 szkoły podstawowe i niezbędne placówki socjalne.

Józefów w 1958 r. — osiedle, a od 1962 r. — miasto, liczył w 1961 r. 14. 537 mieszk. Ma 2 szkoły podstawowe i niezbędne placówki socjalne.

KALUSZYN

KALUSZYN — miasto w pow. mińskim, przy szosie z Warszawy do Terespoła. 12,1 km². 2,5 tys. mieszk., w tym 1,2 tys. mężczyzn (1966).

Miasto jest obecnie ośrodkiem gospodarczym, do którego ciążą mieszkańcy okolicznych gromad, jak: Kaluszyn, Wiśniew, Groszki-Nowe, częściowo Jakubów oraz część

mieszkańców powiatu węgrowskiego, którzy na cotygodniowych targach w Kaluszyńce zbywają nadwyżki

plodów rolnych, zaopatrując się jednocześnie w artykuły spożywcze i przemysłowe.

Zakłady pracy: 9 zakładów przemysłowych, 16 punktów usługowych uspołecznionych i 30 prywatnych oraz 20 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej — 379 osób, w samym przemyśle — 200 osób.

Ważniejsze zakłady przemysłowe: Garbarnia prowadzona przez Spółdzielnię Pracy Garbarsko-Kuśnierską im. Wł. Hiberna w Warszawie, Zakład Metalowy — prowadzony przez Mińsko Mazowieckie Zakłady Przemysłu Terenowego w Stojadłach k/Mińska, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze — prowadzi

zakład wyrobów pamiątkarskich z poroża, Centrala Wytwórczo-Usługowa „Libella” prowadzi zakład chemiczny, Stołeczny Zakład Usług Motoryzacyjnych prowadzi tapicernię, Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” — prowadzi betoniarnię. Wielobranżowa Spółdzielnia Inwalidów prowadzi zakład obuwniczy i masarnię oraz Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” — rozlewnię piwa i wytwórnię wód gazowych i piekarnię.

W granicach miasta — jest 352 gospodarstwa rolne o przeciętnej wielkości 2 ha.

W Kałuszynie jest 1 szkoła podstawowa, do której uczęszcza 622 uczniów, przedszkole, 1 biblioteka publiczna z czytelnią i Dom Kultury, w którym mieści się stałe kino (200 miejsc), klubo-kawiarnia i świetlica miejska.

2 obiekty zabytkowe: poczta i oberża.

Historia. W 1718 r. na sejmie Grodzieńskim za staraniem ówczesnego właściciela Opackiego, Król August II nadał wsi Kałuszynowi prawa miejskie.

Miasto Kałuszyn przez Augusta III zostało obdarzone jarmarkami, które odbywały się 6 razy do roku, a zwłaszcza w okresie jesiennym na handel zbożem i trzodą chlewną. W r. 1810 miasto liczyło 1.641, w 1897 r. — 8.737 i w 1910 r. — 10.314 mieszkańców. W okresie tym Kałuszyn należał do miast o charakterze przemysłowo-handlowym.

W mieście były 2 szkoły, magistrat, stacja pocztowa i ekspedycja pocztowa, szpital, szlachtuz, urząd skarbowy, apteka oraz następujące zakłady fabryczne:

3 fabryki tałesów, 1 mydła i świec, 2 olejarnie, 1 garbarnia i 2 fabryki octu.

W 1939 r. miasto liczyło — 8.848 mieszk., w tym 6.500 Żydów.

Do ważniejszych zakładów istniejących przed wojną zaliczyć należy: 3 garbarnie, fabryka kozuchów, fabryka octu, świec, 4 wytwórnie wód gazowych, 6 składów drzewa, wyrób gontów, 5 fabryk tałesów, 3 fabryki szcotek, browar piwa, młyn handlowy, kaszarnia, piekarnie, wyrób garnków glinianych.

W szerokim stopniu rozwinięte było tokarstwo drzewne, ślusarstwo, bednarstwo, ciesielstwo, stolarstwo, murarstwo, krawiectwo, szewstwo, czapnictwo i sitarstwo.

Kałuszyn w tym czasie miał dość poważnie rozwinięte ogrodnictwo.

W czasie działań wojennych w m-cu wrześniu 1939 r. miasto zostało zniszczone w 85%, w następnych latach ludność eksterminowana, egzekucji dokonano na ok. 1000 mieszkańców.

Jak dotychczas trudno określić jego charakter na najbliższe lata, gdyż w chwili obecnej przy braku większych zakładów przemysłowych czy usługowych nie widzi się możliwości jego rozwoju.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 20 radnych, w tym 5 kobiet.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Wacław Tkaczyk od 1956 r.

Sekretarz — Janina Rączka od 1952 r.

K A R C Z E W

KARCZEW — miasto w pow. otwockim nad rzeką Jagodną. 2,9 km². 6,7 tys. mieszk. w tym 3,3 tys. mężczyzn (1966).

Rozwijający się przemysł rolno-spożywczy oraz chemiczny. 5 zakładów pracy: 2 przemysłu mięsnego, 1 chemiczny, 1 zakład CPLiA oraz Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”.

Zakładów rzemieślniczych 43. Indywidualnych gospodarstw rolnych 275 o przeciętnej wielkości 1,35 ha.

Oświata i kultura. 2 szkoły podstawowe, w których uczy się 1150 młodzieży oraz 1 Zasadnicza Szkoła Zawodowa — uczniów 175 (kierunki — masarski i chemiczny). 2 świetlice ZMS i wspólna LZS i GS. Miejska biblioteka, księgozbiór liczy 6560 tomów.

Istnieje także 1 kino stałe (200 miejsc).

Zabytki: kościół parafialny, późnobarokowy zbudowany w latach 1732—1737 w/g projektu architekta Jakuba Fontany.

Historia. Karczew, gniazdo Jasińczyków Karczewskich, miał parafię poświadczoną w 1488 r. ale prawdopodobnie istniejącą już w XIII w. W 1548 r. Jan i Franciszek Karczewscy uzyskali od króla Zygmunta I przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim, wyrażający zgodę na odbywanie 2 jarmarków i 1 targu ty-

Karczew. Fragment zabytkowego późno-barokowego kościoła św. Wita

fol. W. Jaroński

godniowo. Równocześnie król uwolnił mieszczan od płacenia podatków na 20 lat. W 1563 r. istniała szkoła i przytułek dla ubogich. W 1577 r. pożar niszczy miasto. Ówczesny Karczew liczył 150 mieszkańców. Pod koniec XVII w. miasto przeszło wraz z dobrami otwoczkimi w ręce F. Bielińskiego, który dążąc do rozwoju Karczewa założył fabrykę mebli. W 1704 r. w czasie wojny północnej i przeprawy Szwedów przez Wisłę miasteczko poniosło wielkie straty.

Król August III potwierdził w 1757 r. nadanie praw miejskich, zwiększając liczbę jarmarków do 12. W 1810 r. Karczew miał 108 domów i 953 mieszkańców. Prawa miejskie miasto utraciło w 1869 r. Nie zaważyło to jednak na rozwoju gospodarczym osady, która stała się ośrodkiem handlu mięsem.

W 1910 r. Karczew liczył 2.512 mieszk. w 1921 — 3266, w tym 836 Żydów, w 1939 r. — 3.950.

Hitlerowcy wyniszczyli znaczną część ludności, w tym całkowicie mieszkańców żydowskich.

Wyzwolenie w lipcu 1944 r. Przez 6 miesięcy przez Karczew przebiegał front wschodni. W styczniu 1945 r. oddziały I Brygady Kawalerii I Armii W.P. sforsowały Wisłę.

Od 1958 r. — osiedle, a od 1960 r. — Karczew znowu otrzymał prawa miejskie. Miasto ma podstawowe urządzenia socjalne.

Urzędujący Członkowie Prezydium MRN:

Przewodniczący — Władysław Witkowski od 1960 r.

Sekretarz — Irena Nonderburg od 1966 r.

LEGIONOWO

LEGIONOWO — miasto w pow. nowodworskim, przy linii kolejowej Warszawa—Nasielsk. 12 km². 20,2 tys. mieszk., w tym 9,5 tys. mężczyzn (1966). 10-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Prawo miejskie Legionowo otrzymało w 1952 r.

Zakłady pracy: 6 przedsiębiorstw (w tym 2 przemysłowe), 7 spółdzielni różnego typu, wiele mniejszych zakładów oraz 270 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce społecznoej 2.786 pracowników, w tym 1.303 kobiet. Najważniejsze zakłady przemysłowe: Mazowieckie Zakłady Sprzętu Technicznego i Turystycznego, Mazowieckie Zakłady Wapienno-Piaskowe, zatrudniające łącznie 1.256 osób, Przedsiębiorstwo Techniczno-Handlowe Zmechanizowanego Sprzętu Domowego „Eldom”, Stołeczne Zakłady Budowy Urządzeń Pralniczych w Warszawie — Oddział w Legionowie.

Oświata i kultura. 7 szkół z 5 tysiącami uczących się, są to: Liceum Ogólnokształcące im. M. Konopnickiej, Gastronomiczna Szkoła Zawodowa, 4 szkoły podstawowe, Podstawowa Szkoła Wieczorowa dla Pracujących, 2 przedszkola (135 miejsc), powszechna biblioteka i 3 filie biblioteczne, 2 świetlice przyzakładowe, stałe kino „Mazowsze” (290 miejsc), Dom Książki.

Placówki służby zdrowia. Przychodnia obwodowa, izba porodowa, przychodnia przeciwgruźlicza, stacja pogotowia ratunkowego i 2 apteki.

Urządzenia komunalne — budowa kanalizacji i wodociągów (1965—1969). Miasto posiada 176 ulic o długości 98 km, w tym o nawierzchni twardej 19 km, gruntowej — 79 km.

Węzeł drogowy — 3 dworce: dwa kolejowe, autobusowy PKS.

W mieście znajduje się 2525 budynków mieszkalnych — o 5783 mieszkaniach i 13.125 izbach. Przeciętny wskaźnik zagęszczenia 1,9 osoby na izbę.

Poza tym w Legionowie są 3 placówki pocztowo-telekomunikacyjne.

Usługi handlowo-usługowe świadczą 152 placówki społeczne, prowadzone przez: Powszechną Spółdzielnię Spożywców, Powiatową Spółdzielnię Pracy Usług Wielobranżowych, Spółdzielnię Inwalidów, Mazowieckie Zakłady Gastronomiczne: w tym 4 zakłady gastronomiczne oraz oddaną do eksploatacji (1966 r.), nowoczesną piekarnię o wydajności 5 ton na dobę — prowadzi PSS.

W granicach miasta 45 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 1 ha.

Historia. Wieś Legionowo powstała po I wojnie światowej. Była miejscowością letniskową. W 1921 r. liczba mieszkańców wynosiła 658, ale w 10 lat później już 8.410. W 1930 r. — gmina i ośrodek przemysłu metalowego. Fabryka „Podkowa” zatrudniała 1.500 pracowników. Była też wytwórnia balonów. W 1939 r. — 14.100 mieszk.

W kampanii 1939 r. — duże zniszczenia. Żydzi zgładzeni w Treblince (ok. 3.000). Ludność miasta brała żywy udział w walce z okupantem. Hitlerowcy rozstrzelali ok. 550 Polaków. W marcu 1944 r. w Legionowie odbyła się I sesja konspiracyjnej Warszawskiej WRN. W początkach sierpnia 1944 r. — miasto przejściowo w rękach powstańców polskich.

W 1955 r. miasto liczyło 18.721 mieszk., w 1961 — 20.426, a w 1963 — 20.449. Około 5.000 osób pracuje w Stolicy.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 45 radnych, w tym 10 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Zdzisław Godlewski od 1966 r.;

Z-ca Przewodniczącego — Jerzy Sobieraj od 1964 r.;

Sekretarz — Julia Kołodna od 1961 r.

ŁOSICE

ŁOSICE — miasto powiatowe nad rzeką Toczną, 124 km na wschód od Warszawy, 24,8 km², 3,6 tys. mieszk., w tym 1,7 tys. mężczyzn (1966).

Powiat: 1.034 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca — 10.474 złotych.

We wsi Łosice leżącej na Podlasiu najpierw ruskim, a później litewskim, istniała według tradycji cerkiew od XIII w. W 1505 r. Aleksander Jagiellończyk przeniósł Łosice z prawa litewskiego na miejskie prawo magdeburskie, zezwolił na wybudowanie ratusza z jatkami, wagi i postrzygalni sukna oraz ustanowił 4 jarmarki. W 1511 r. założono w mieście parafię katolicką. W 1576 r. było w Łosicach 30 domów w rynku i 164 przy 8 ulicach, liczne gumna i słodownie, szynki piwne, gorzałczane i miodowe, 8 jatek rzeźniczych; mieszkało tu wiele rzemieślników, wśród nich 65 szewców i 35 stolarzy.

Miasto miało 80 wiók miejskich, 4 wójtowskie, stawy hodowlane, liczne łąki i ogrody. Wiek XVI był okresem największego rozwoju miasta. Na początku XVII w. Łosice zaczęły stopniowo chylić się ku upadkowi, czego nie zahamowały liczne przywileje królewskie. Obok ogólnego regresu gospodarczego hamowały rozwój Łosic nadużycia starostów, wzrost sąsiednich ośrodków miejskich — Siedlec i Łukowa, a także nadmierne obciążenia mieszczan. Do ostatecznego upadku doprowadziły Łosice wojny szwedzkie w XVII w.

i na początku XVIII w. W 1789 r. Łosice miały 190 domów, browar i 10 kramic. W II połowie XIX w. zamieszkujących Łosice unitów dotknęły prześladowania. Po rewolucji 1905 r. i ukazie tolerancyjnym wybudowano w Łosicach nowy kościół katolicki. W 1825 r. miasto liczyło 1543 mieszkańców, w 1862 r. — 1755, a w 1882 r. — 2610. W 1869 r. Łosice utraciły prawa miejskie. Wkrótce jednak odzyskały je. Do wojny I światowej odbywały się tu znane i licznie odwiedzane jarmarki na bydło i konie.

Przeprowadzona w pobliżu Łosic w 1906 r. linia kolejowa z Siedlec do Hajnówki wpłynęła korzystnie na dalszy rozwój miasta.

Łosice liczyły w 1939 r. 5735 mieszk., w tym 2900 Żydów.

W czasie II wojny światowej zostały poważnie zniszczone. Całkowitemu zburzeniu uległo 77 domów, a 17 uszkodzeniu. Zniszczono 3 mosty. Hitlerowcy rozstrzelali w Łosicach 500 Żydów i 102 Polaków. Do obozów śmierci, Niemcy wywieźli 2800 osób.

W 1945 r. miasto liczyło 2900 mieszk. Utworzenie powiatu z siedzibą władz w Łosicach w 1955 r. wpłynęło dodatnio na rozbudowę miasta. W 1961 r. miało 3445 mieszk. Jest tu 18 zakładów przemysłowych i 73 rzemieślnicze, czynne są podstawowe placówki społeczne, szpital, 2 szkoły podstawowe, zawodowa i liceum. Ośrodkiem układu miejskiego jest duży prostokątny rynek. Na zapleczu neogotyckiego kościoła parafialnego mieści się budynek stanowiący pozostałość dawnego klasztoru księży komunistów z pierwszej połowy XIX w. (obecnie szpital).

MAKÓW MAZOWIECKI

MAKÓW MAZOWIECKI — miasto powiatowe nad rzeką Orzyc, 86 km na północ od Warszawy, 10,2 km², 5,1 tys. mieszk., w tym 2,4 tys. mężczyzn (1966). Powiat 1.089 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca 10.561 zł.

25 większych zakładów pracy, z tego: rad narodowych — 5, planu centralnego — 1, spółdzielczych planu terenowego — 19 oraz 17 zakładów świadczących usługi przemysłowe dla ludności i sporo mniejszych zakładów usługowych.

W gospodarce uspołecznionej na terenie miasta (poza rolnictwem) zatrudnionych jest 1.908 pracowników.

Najważniejsze zakłady, to: Warszawskie Zakłady Mechanizacji Budownictwa (w ramach deglomeracji — w r. 1970 zatrudnienie wynosić będzie ok. 500 pracowników), Centrala Nasienna, Państwowy Ośrodek Maszynowy, Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane, Miejskiej Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej, Powiatowy Inspektorat Wodnych Melioracji,

Powiatowy Zarząd Dróg Lokalnych, Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni, Powszechna Spółdzielnia Spożywców, Centrala Mięsna, Centrala Ogrodnicza, Wielobranżowa Spółdzielnia Inwalidów, Powiatowa Spółdzielnia Pracy Usług Wielobranżowych.

W granicach miasta — 280 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 3,6 ha.

Oświata i kultura. 6 szkół z 2.998 uczących się, 2 przedszkola miejskie, Miejska i Powiatowa Biblioteka, Dom Kultury, w którym mieści się kino „Mazowsze” (280 miejsc). Stałych świetlic 8, w tym szkolnych 2, 1 obiekt zabytkowy — kościół — gotyk z XVI w. pobudowany przez Księcia Janusza III Mazowieckiego.

Historia Maków Mazowiecki należy do najstarszych miejscowości na Mazowszu. Wieś Maków występuje w dokumencie z 1065 r. (tzw. falsyfikat mogileński). Maków otrzymał prawa miejskie 9 III 1421 r. oparte na prawie magdeburskim, zwanym u nas również prawem chełmińskim — nadane przez księcia Janusza I. W drugiej połowie XVI w. miasto stało się starostwem (uprzednio należał do starostwa i kasztelanii różańskiej). W 1564 r. starostwo grodowe makowskie obejmowało 50 wiók.

Mimo ograniczenia mieszczan w prawach przez szlachtę, dobrobyt miasta wzrastał. Kwitła produkcja przetworów zbożowych i mącznych, liczba młynów stale wzrastała. Poza przemysłem młynarskim rozwijało się rzemiosło. Spośród rzemiosł wyróżniało się szewstwo, to też cechowi szewskiemu Zygmunt August nadał przywilej w 1570 r. „ażeby dla zachowania braterstwa utworzyć zrzeczenie i zbratać je z innym miastem Królestwa”.

XVI w. — to okres rozwoju miasta. Później na skutek ciągłych wojen Maków chylił się ku upadkowi. W 1620 r. — wielki pożar. Kolejny pożar w 1787 r. zniszczył połowę zabudowy. Miasto było terenem stałych przemarszów wojsk, co nie pozwalało na jego odbudowę i całkowicie wstrzymało rozwój. W Królestwie Polskim Maków był miastem powiatowym w woj. plockim, następnie w gubernii łomżyńskiej. W 1825 r. — 4.160 mieszk. Ludność zajmowała się handlem, rzemiosłem i rolnictwem. W 1884 r. — 6.000, w 1910 r. — 7.161, w 1939 r. ok. 7.000 mieszk.

M A R K I

MARKI — miasto w pow. wołomińskim nad rzeką Długą; 26 km². 14,7 tys. mieszk., w tym 7,1 tys. mężczyzn (1966). 19-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Wieś królewska Marki powstała w końcu XVI w. W 1620 r. liczyła zapewne mniej niż 50 mieszk. W 1794 r. została poważnie zniszczona. W 1825 r. miała 70 domów i 414 mieszk., a w 1880 r. — ponad 1000. Na dalszy szybki rozwój Marek wpłynęła budowa w latach 1883—1884 przez angielską firmę Briggs, Posselt i S-ka dużej przędzalni oraz przeprowadzenie w 1907 r. linii kolei wąskotorowej z Warszawy do Radzymina. W 1921 r. wieś liczyła 328 domów i 3529 mieszk., do dalszego jej wzrostu przyczyniła się budowa w okresie międzywojennym szosy Warszawa—Wyszków, przechodzącej przez Marki, które stały się wówczas siedzibą gminy.

Największe zniszczenie miasta przyniosła II wojna światowa. Maków został zburzony w 90%. Nie było budynku, któryby nadawał się do zamieszkania. Ludność żydowska (ok. 3.000 osób w 1939 r.) uległa całkowitej zagładzie. W mieście był obóz karny.

W latach 1947—1966 następuje odbudowa miasta ze zniszczeń wojennych, rozwój handlu, usług, rzemiosła oraz przemysłu rolno-spożywczego. Rozwój budownictwa mieszkaniowego, budowa domków jednorodzinnych, modernizacja sieci handlowej i gastronomicznej.

W ramach obchodu XX-lecia PRL oraz 1000-lecia istnienia Państwa Polskiego, ludność miasta czynnie włączyła się do podejmowania czynów społecznych o charakterze ogólnomiejskim (budowa parku o pow. 6,5 ha — o wartości 2,5 mln zł).

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 33 radnych, w tym 9 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Jerzy Jabłoński od 1965 r.,
Sekretarz — Kazimierz Zalewski od 1963 r.

Zniszczenie Warszawy w czasie II wojny światowej wpłynęło na dalszy rozwój Marek, jako zaplecza mieszkaniowego stolicy.

W 1957 r. Marki uzyskały prawa osiedla. W 1961 r. 13.885 mieszk.

Miejscowa gliniasta gleba wykorzystana była od dawna do wyrobu cegieł. Oprócz cegielni czynne są tu zakłady chemiczne i metalowe, 4 szkoły podstawowe i 1 zawodowa.

Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 XII 1966 r. (Dz. Ustaw 52/66, poz. 318) z dniem 1 I 1967 r. osiedle Marki zostało zaliczone do miast.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Stanisław Worczyński,
Sekretarz — Jerzy Żak.

M I L A N Ó W E K

MILANÓWEK — miasto w pow. grodzisko-mazowieckim, przy linii kolejowej Warszawa—Koluszki; 12,6 km² 14,9 tys. mieszk., w tym 6,6 tys. mężczyzn (1966). 17-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Wieś Milanowo istniała już w XV w. W XVI w. występuje jako wieś szlachecka Milanowo Rabsztyn w parafii Żukowo. W drugiej połowie XVI w. liczyła ona mniej niż 50 mieszk., w 1825 r. miała 13 domów i 201 mieszkańców. U schyłku XIX w. Milanówek zaczął się rozwijać jako miejscowość lotniskowa. W 1921 r. gmina lotnisko Milanówek liczyła 330 domów i 2193 mieszk. Rozwój przypadający na lata trzydzieste XX w. zawdzięcza Milanówek rozbudowaniu przemysłu tekstylnego. W 1939 r. Milanówek liczył 6500 mieszk., a w chwili zakończenia II wojny światowej ich liczba wzrosła do 10.600.

Milanówek uzyskał prawo miejskie w 1951 r. Pośród 11 zakładów przemysłowych najważniejszą rolę odgrywają Centralne Zakłady Jedwabiu Naturalnego ze stacją jedwabniczą oraz Fabryka Narzędzi Chirurgicznych i Dentystycznych. Miasto posiada 127 zakładów rzemieślniczych i jest dobrze wyposażone w sieć urządzeń socjalnych, ma szpital, 3 szkoły podstawowe, 2 zawodowe i liceum.

W 1961 r. miasto liczyło 14.596 mieszk. Z zabytków istnieje tu dwór drewniany z przełomu XVIII i XIX w., otoczony starym parkiem.

Miasto znajduje się na terenach dawnej puszczy Mazowieckiej, której największym ocalałym kompleksem jest obecnie Puszcza Kampinowska, położona 20 km na północ od Milanówka oraz lasy Młochowskie, dochodzące do południowej granicy miasta. Po puszczy Mazowieckiej pozostały zachowane dotąd w mieście

liczne okazy zabytkowych dębów, z których ponad 100 zostało już zaewidencjonowanych i objętych ochroną.

Według opinii specjalistów miasto wyróżnia się wybitnie korzystnymi warunkami klimatycznymi, zwłaszcza dla ludzi cierpiących na schorzenia serca i dróg oddechowych. Dobre warunki klimatyczne istnieją dzięki dość jeszcze gęstemu zadrzewieniu miasta starodrzewem, z przewagą sosny, lekkimi — przepuszczalnymi gruntami nie zatrzymującymi wód opado-

wych na powierzchni oraz płytkimi wodami podskórnymi, regulującymi wilgotność powietrza.

W Milanówku zamieszkiwali tacy wybitni ludzie, jak: Bolesław Prus, prof. Jan Szczepkowski — rzeźbiarz, prof. Feliks Dzierżanowski — twórca słynnych kapel, prof. Paweł Kalina — znany z opracowań słowników, dr. Alfred Fiderkiewicz.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych. Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Tadeusz Rakowski,
Sekretarz — Stanisława Boratyńska.

MIŃSK MAZOWIECKI

MIŃSK MAZOWIECKI — miasto powiatowe nad rzeką Srebrną, przy linii kolejowej Warszawa—Terespol; 8 km². 21,8 tys. mieszk., w tym 10,7 tys. mężczyzn (1966). 8-me co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.112 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 9.338 zł.

Miasto leży na terenie, przez który przechodzi kilka ważnych traktów handlowo-komunikacyjnych z południa na północ i ze wschodu na zachód. W Mińsku rozwinięty jest przemysł. Do największych zakładów przemysłowych należą: Fabryka Dźwigów i Suwnic Portowych produkująca suwnice i dźwigi prawie na wszystkie kontynenty świata; Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego jeden z przodujących w kraju zakładów, który już po raz trzeci zdobył (na własność) sztandar przechodni Prezesa Rady Ministrów i Przewodniczącego CRZZ; Fabryka Obuwia, Fabryka Nakryć Stołowych w Stojadłach i wiele innych mniejszych zakładów oraz spółdzielni pracy. Zakłady produkcyjne, handlowe, budowlane i komunalne razem zatrudniają ok. 5000 osób. W związku z deglomeracją przybędą jeszcze 4 duże zakłady pracy m. in. filie Zakładów Radiowych i Telewizyjnych, Mazow. Zjednoczenia Budownictwa, Przedsiębiorstwa Robót Instalacyjnych.

Historia. Wieś Mińsk, gniazdo Mińskich, istniało prawdopodobnie już w XIV w. Mińsk należał do tych miast, które na tym terenie otrzymało jako pierwsze — od Księcia Janusza I — prawa miejskie, bo już w 1421 r.

Początkowo nazwa miasta to Mensko, w którym za Piastów istniał silny gród obronny otoczony fosami — na miejscu, gdzie obecnie stoi pałac wybudowany na przełomie XVI i XVII w. w stylu renesansowo-barokowym. W 1468 r. miasto uzyskało przywilej na łaźnię, targi cotygodniowe i 3 doroczne jarmarki. W 1547 r. istniał szpital. W r. 1549 Anna Mińska wyszła za mąż za Mikołaja Wolskiego — kasztelana sandomierskiego, który w posagu żony otrzymał znaczne dobra leżące na zachód od rzeki Srebrnej — bez prawa pobierania opłat wjazdowych, bez prawa propinacji, gdyż na tym chciał korzystać Miński. Na tym tle doszło do sporu, co w konsekwencji doprowadziło do tego, że Wolski w swojej zachodniej

części Mińska założył nowe miasto i nazwał je Sandomierz, w którym wybudował nowy pałac na drodze traktu handlowego z Karczewia do Stanisławowa. Pałac ten po przeróbkach i zmianach architektonicznych w XVIII w. i XIX w. stoi do dnia dzisiejszego. Żywoć miasta Sandomierza nie trwał długo, bo już za Zygmunta III lustratorzy królewscy piszą już tylko o Mińsku, nie wspominając o Sandomierzu.

W okresie najazdu szwedzkiego 1655—1660 miasto wiele ucierpiało, liczba ludności spadła do ok. 350. Długo nie było w stanie dźwignąć się z upadku. W 1820 r. została uruchomiona fabryka sukna, warsztaty garbarskie i gorzelnia.

Podczas powstania 1863 r. wielu mieszkańców miasta brało czynny udział w walkach z caratem. Kilku z nich dostało się w ręce wroga i zostało powieszonych na przydrożnych drzewach przy ul. Siennickiej.

Mińsk Maz. Zabytkowy pałac renesansowo-barokowy z XVI/XVII w.

Na miejscu ich kaźni znajduje się pamiątkowa tablica. Po r. 1870 powoli zaczął się rozwój miasta — było ono od 1867 r. siedzibą powiatu.

W 1899 r. powstaje w Mińsku fabryka mostów Rudzkiego (500 zatrudnionych). Wielu robotników tej fabryki należało do SDKPiL oraz PPS-Lewicy. Tu w 1898 i 1914 r. przebywał Feliks Dzierżyński, gdzie został aresztowany.

W latach 1905—1906 robotnicy Mińska występowali przeciwko caratowi, organizowali strajki i manifestacje. W 1918 r. w Mińsku zorganizowano robotniczo-chłopskie rady delegatów. W okresie międzywojennym aktywną działalność przejawiała KPP. W r. 1930 zorganizowano w Mińsku wielką manifestację bezrobotnych, a w r. 1932 latem chłopcy zorganizowali strajk

i wystąpili przeciwko opłatom wyjazdowym. W latach 1930—1938 komuniści i PPS-Lewica oraz ludowcy występowali zgodnie przeciwko sanacji.

Piękną kartę historii ma także Mińsk z czasów II wojny światowej. Walka podziemna była dobrze zorganizowana i zadała hitlerowcom wielkie straty. Tu w 1941 r. przeciwko okupantowi walczył Związek Walki Wyzwoleńczej, w której pierwszą rolę odgrywali KPP-owcy. W styczniu 1942 r. powstała PPR, która powołała Gwardię Ludową. Pierwsza w okręgu komórka dzielnicowa Partii oraz pierwsza Dzielnicowa Organizacja GL powstała w Mińsku Mazowieckim, gdzie KPP-owiec Stanisław Rokicki „Suchy” wraz z St. Dąbrowskim „Brzozą” i z Janem Nalazkiem „Wašką” rozpoczęli pracę. Na terenie miasta i powiatu działała rodzina Nalazków, która później została wymordowana przez hitlerowców. Dziś na miejscu domu, w którym zostali spaleni wybudowany jest pomnik, a jedna ze szkół oficerskich nosi miano tej bohaterskiej rodziny. W okresie okupacji wymordowano ok. 6000 osób.

Nadmienić również należy, że w Mińsku Mazowieckim w 1944 r. zorganizowana zostaje pierwsza Warszawska WRN, gdyż miasto zostało już wyzwolone 31 VII 1944 przez Armię Radziecką i Wojsko Polskie.

Mińsk Mazowiecki w 1939 r. liczył 12 tys. mieszk. Było to miasto bez urządzeń sanitarnych (bez wody i kanalizacji). 50% obywateli było pochodzenia żydowskiego. Budynki w 90% drewniane, zaledwie kilka ulic o nawierzchni utwardzonej. Dziś miasto posiada

14 km kanalizacji, 6,5 km wodociągów, budynki w 60% murowane, 28% ulic o pow. utwardzonej i ulepszonej.

Istnieją 4 szkoły podstawowe, w tym 3 wybudowane w ostatnich latach, w których uczy się ok. 4800 dzieci, trzy przedszkola miejskie oraz jedno przedszkole wojskowe, z których razem korzysta 540 dzieci i żłobek (60 miejsc). Miasto posiada Liceum Ogólnokształcące im. J. Marchlewskiego (456 uczniów) i Wieczorowe (dla pracujących) — 280 uczniów, 8 średnich szkół zawodowych: Technika: Mechaniczno-Elektryczne, Budowlane, Drogowe, Chemiczne, Ekonomiczne, dla Pracujących oraz zasadnicze szkoły: Elektryczna, Szkoła dla Pracujących, Rzemiosł Budowlanych, Handlowa. Zorganizowano 2 szkoły pomaturalne: Dekoratorską i Architektury. Istnieją także 3 technika zawodowe (Budowlane, Drogowe i Ekonomiczne). Razem uczy się ok. 8 tys. dzieci, młodzieży i starszych.

Miasto posiada nowy ośrodek zdrowia, pogotowie ratunkowe, izbę porodową i na ukończeniu nowoczesny szpital, przychodnię dentystyczną i spółdzielnię dentystyczną.

Do zabytków zaliczyć należy: wspomniany pałac w parku z XVI/XVII w., Pałac Jezierskich przy Pl. Kilińskiego, budynek poczty, szkoła wzniesiona za czasów Komisji Edukacji Narodowej, dom przy ul. Dzierżyńskiego, w którym więziony był F. Dzierżyński.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 50 radnych. Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Aleksander Krzewiński od 1962 r.
Z-ca Przewodniczącego — Zygmunt Ostrowski od 1964 r.
Sekretarz — Marian Mrozik od 1965 r.

M Ł A W A

MŁAWA — miasto powiatowe przy linii kolejowej Warszawa—Gdańsk i szosie Warszawa—Olsztyn; 32,8 km², 17,6 tys. mieszk., w tym 8,3 tys. mężczyzn (1966). 15-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 991 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkalnictwo — 9.884 zł.

Ośrodek rozwijającego się przemysłu rolno-spożywczego, materiałów budowlanych, obuwniczego i metalowego. Wartość produkcji globalnej przemysłu społeczonego w 1966 r. — ok. 500 mln zł, planuje się podwojenie wartości produkcji do 1970 r.

Zakłady pracy: 15 przedsiębiorstw, w tym 6 przemysłowych, 5 spółdzielczych, 2 budowlane i transportowe oraz 197 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce społecznej 9.308 osób, w tym 2.909 kobiet. W samym przemyśle pracuje 1827 osób, tj. 20% pracujących.

Najważniejsze zakłady przemysłowe, to: Mławskie Zakłady Przemysłu Mięsnego, Mławska Fabryka Obuwia, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, Zakłady Przemysłu Terenowego, Mławskie Przedsiębiorstwo Budowlane, Oddział X PKS i Rejon Eksploatacji Dróg Publicznych.

Miasto spełnia funkcje zaplecza usługowego dla rolnictwa powiatu.

W granicach miasta — 700 gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 2,94 ha.

Mława jest ważnym węzłem drogowym, w którym krzyżuje się 6 dróg państwowych w tym jedna o znaczeniu międzynarodowym (E 81).

Ośrodek oświaty i kultury. 13 szkół, z tego 5 średnich, 3 zasadnicze i 5 podstawowych — uczących się 7050. Najstarsza w Mławie szkoła — Liceum Ogólnokształcące im. St. Wyspiańskiego, założone w 1906 r.

Powstałe w 1958 r. Towarzystwo Miłośników Ziemi Mławskiej liczy 350 członków i nawiązuje do tradycji Towarzystwa Przyjaciół miasta Mławy istniejącego w okresie międzywojennym oraz Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”. Towarzystwo stanowi nadzwyczaj żywą w woj. warszawskim organizację regionalną i jest siłą napędową wielu akcji społecznych oraz inicjatyw z zakresu kultury. Dobrze pracująca Biblioteka im. B. Prusa posiada 32,5 tys. książek.

Dwa domy kultury: Powiatowy Dom Kultury rozwijający się w ostatnim okresie nader pomyślnie oraz Dom Kultury przy Fabryce Obuwia Dziecięcego. 2 kina (576 miejsc).

Muzeum Ziemi Zawkrzańskiej odbudowane w 1964 r. jako ostatni obiekt zniszczony przez Niemców w okresie okupacji. Muzeum jest intensywnie rozbudowywane w nowych pomieszczeniach. Posiada m. in.

ciekawą i unikalną ekspozycję obrazów artysty-malacza Wojciecha Piechowskiego.

Obiekty zabytkowe — nieliczne. Należą do nich m. in. późnobarokowy ratusz zbudowany w XVIII w., spichrz drewniany zwany „lelewelówką”.

Mława. Nowoczesny Dom Handlowy

fol. K. Sawoński

W 1964 r. na polach Mławy, w miejscu gdzie oddziały 20 pułku piechoty broniły tzw. pozycji mławskiej przed atakami armii niemieckiej zostało zbudowane jedyne w swoim rodzaju Mauzoleum Żołnierzy Września.

W 1966 r. został odsłonięty pomnik na Kalkówce, upamiętniający masowy mord dokonany 17 I 1945 przez hitlerowców (zamordowano 364 osoby).

Zabytkiem przyrody jest piękny park miejski o obszarze 4 ha położony w centrum miasta. Przykład dobrej gospodarki stanowi ładnie rozbudowany i utrzymany rynek miejski.

Historia. Początki miasta nie są dokładnie znane. W 1367 r. pisane źródła wspominają o ziemi Zawkrzańskiej jako posiadającej trzy powiaty, w tej liczbie mławski. Była Mława, to centrum administracyjne tej ziemi. Akta ziemskie mławskie zaczynają się od 1413 r. a ich niekompletność pozwala wnioskować, że były prowadzone i dawniej.

Historyczną wiadomością jest przywilej książąt mazowieckich Ziemowita, Kazimierza i Władysława z 1429 r., według którego Mława jest już miastem (civitas). Przywilejem tym książęta nadali Mławie chełmińskie prawo miejskie z szerokimi uprawnieniami samorządowymi. Jest możliwym, iż była to lokacja „na surowym korzeniu”, konieczna dla stworzenia ośrodka pogranicznego z komorą celną, a równocześnie ośrodka powiatu sądowego.

Od 1429 r. wzmianki o Mławie są coraz częstsze. W 1435 r. w traktacie zawartym z Krzyżakami w Brześciu Kujawskim, ustanowiony został w Mławie zjazdowy sąd nadgraniczny dla załatwiania dwustronnych skarg.

Po inkorporacji w 1495 r. Ziemi Zawkrzańskiej do Korony, Mława była stolicą jednego z trzech powiatów tej ziemi, włączonej w skład nowopowstałego woj. płockiego. Od 1525 r. miasto — starostwem niegrodowym. Mimo różnych klęsk rozwój był szybki. Wybudowano ratusz, murowany kościół parafialny. Ładnie zabudowana (wg Świeścickiego) Mława miała

w 1564 r. 429 domów (oprócz wolnych od podatków), w tym 5 domów żydowskich. Liczba mieszkańców przekroczyła 2.500. Spośród nich było 243 rzemieślników, w tym 140 piwowarów. Wielką rolę odgrywał handel wołami pędzonymi z Rusi do Prus. Komora celna w Mławie wykazywała wówczas jedne z najwyższych dochodów na Mazowszu.

Miasto niejednokrotnie było niszczone, np. w 1521 i 1523 r. przez Krzyżaków, w 1535 r. katastrofalny pożar, w 1570 i 1572 r. pomór (w 1572 r. zmarło przeszło 1300 osób) — jednak każdorazowo dźwigało się szybko z upadku

W historii swej Mława wraz z ziemią Zawkrzańską przechodziła bardzo zmienne koleje, okresy rozkwitu i upadku przeplatają się wzajemnie. Miasta nie omijały klęski żywiołowe, nie omijała go również żadna z wojennych zawieruch. Największy upadek przeżyła Mława w czasie „Potopu”. W 1659 r. spalono 385 domów, tak że po wojnie szwedzkiej miasto posiadało tylko 43 domy i 20 rzemieślników.

Wojny szwedzkie i zmiana stosunków społeczno-gospodarczych, która po nich nastąpiła, zahamowały rozwój miasta na długie lata. W 1692 r. miasto ponownie spłonęło doszczętnie wraz z ratuszem i kościołem. W 1710 r. zatargi między stronnikami Sasów i zwolennikami Stanisława Leszczyńskiego przyniosły miastu rujnujące rekwizycje i kontrybucje. W 1712 r.

Mława. Motel

fol. K. Sawoński

miasto wyludniła cholera. O rozmiarach epidemii może dla przykładu świadczyć fakt, że z czterech mławskich księży wszyscy zmarli. W 1764 r. Mława została siedzibą starostwa grodowego.

Podczas rozbiorów w 1793 r. odbył się tu sejmik całego województwa przed sejmem grodzieńskim, gdyż tylko Mława była wolna od wojsk pruskich. Wybrani na nim posłowie Szymon Szydłowski i Antoni Karski wyróżniali się na sejmie patriotyczną postawą.

W 1825 r. — 2.200 mieszk. W 1837 r. Mława stała się siedzibą władz powiatowych. Z dobrowolnych składek ludności w 1856 r. wybudowano szpital.

Podczas powstania 1863 r., którego przebieg na naszym terenie cechowały ostre starcia klasowe, powiat był widownią bitew i utarczek powstańczych z przeważającymi siłami wojsk carskich. Po upadku powstania nastąpił okres represji i rusyfikacji, podczas którego społeczeństwo miało możliwość jedynie gospodarczej działalności, dzięki której osiągnięto szybko rozwój. W 1860 r. — 3.800, a w 1875 r. już 6.000 mieszkańców.

Miasto stało się wówczas ośrodkiem rzemiosła i handlu o znaczeniu nie tylko lokalnym, lecz również międzynarodowym. Dalsze ożywienie miasta związane było z budową w 1877 r. linii kolejowej. Na przełomie XIX i XX w. Mława pełniła rolę gospodarczego i kulturalnego centrum północnego Mazowsza. W 1910 r. ok. 600 domów, w tym 120 murowanych i 17.542 mieszkańców.

I wojna światowa rujnuje gospodarczo Mławę. Przemarsz armii Samsonowa, częste walki, ofensywa i wiele miesięcy frontowych pozycyjnych walk spowodowały ogromne szkody. Po kolejnym okresie od-

budowy w dwudziestoleciu międzywojennym Mława osiągnęła w 1939 r. liczbę ok. 24 tys. mieszk. i korzystnie odbiegała od większości miast mazowieckich wyglądem i wyposażeniem miasta w urządzenia komunalne i socjalne. Miasto było żywym ośrodkiem handlowo-przemysłowym.

W r. 1925 dochodzi na terenie miasta o dotychczas silnych wpływach prawicowych do charakterystycznej zmiany poglądów wyborców, którzy do Rady Miejskiej wybierają większość lewicową, kierowaną przez Kazimierza i Stanisława braci Koszutkich.

II wojna światowa przynosi Mławie 65% zniszczeń majątku trwałego, stratę przeszło połowy mieszkańców i konieczność ponownego tworzenia miasta na nowo.

Wybitni Mławianie m. in.: Kazimierz Piaseczyński, Władysław Rajmund Leppert, Wojciech Piechowski, Zuzanna Morawska, Anna Tomaszewicz-Dobrska, Władysław Wojtulonis, Stanisław Koszutki, Józef Ostaszewski, Bronisław Klicki, Paweł Wójciak, Kazimierz Jaroszyk, Czesław Skonecki, Weronika Drzewiecka, Antoni Załęski.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 45 radnych, w tym 12 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Edmund Wesołowski od 1961 r.,

Sekretarz — Czesława Zagońska od 1966 r.

MOGIELNICA

MOGIELNICA — miasto w pow. grójeckim przy linii kolejowej w/t Grójec—Nowe Miasto nad Pilicą; 13,3 km². 3,5 tys. mieszk., w tym 1,7 tys. mężczyzn (1966).

Wieś Mogielnica w ziemi rawskiej, odstępiona w 1249 r. wraz z istniejącą tam kaplicą przez Siemowita I, księcia mazowieckiego, klasztorowi

cystersów z Sulejowa w zamian za wieś Hów, otrzymała w 1317 r. prawo średzkie od księcia Siemowita II. Przed połową XIV w. Mogielnica była już miastem. W 1469 r. Kazimierz Jagiellończyk zezwolił na założenie w Mogielnicy cechu wspólnego dla wszystkich rzemiosł. W 1475 r. powstał osobny cech tkaczy. W 1528 r. Zygmunt II nadał miastu prawo odbywania 1 targu cotygodniowo i 3 dorocznych jarmarków, w 1562 r. jego następca dodał jeszcze 4 jarmarki. W II połowie XVI w. miasto liczyło ok. 700 mieszk., w tym ok. 120 rzemieślników. Mogielnica była w tym czasie poważnym ośrodkiem tkacko-sukienniczym (ok. 20 warsztatów), rozwijało się tu ponadto szewstwo i garncarstwo.

W 1788 r. Mogielnica przeszła na własność B. Walskiego, wojewody rawskiego, którego samowola doprowadziła miasto do ruiny. W 1777 r. liczba domów w mieście wynosiła 75, w roku 1797 — 101. Ożywienie gospodarcze w XIX w. zawdzięczała Mogielnica napły-

wowi Żydów. W 1810 r. miasto liczyło 1039 mieszk. w 1820 r. — 1638 (w tym 670 Żydów).

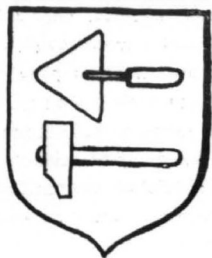
W 1869 r. Mogielnica utraciła prawo miejskie mimo intensywnego rozwoju, o czym świadczy wzrost liczby mieszk. do 3100 w r. 1885 i 6191 w 1910 r. W 1919 r. Mogielnica odzyskała prawa miejskie. W 1921 r. było w Mogielnicy 5309 mieszk. W okresie międzywojennym miał tu miejsce w 1937 r. strajk robotników rolnych i strajk szkolny.

W czasie II wojny światowej zniszczenia materialne miasta były niewielkie. Żydzi, których we wrześniu 1939 r. było tu ok. 3000, wywiezieni do getta w Warszawie, zostali następnie wymordowani w Treblince. W walkach z okupantem brały udział oddziały BCh, AL i AK.

Miasto liczyło w 1961 r. 3486 mieszk. Znaczna część ich utrzymuje się z pracy w drobnym przemyśle, zrzeszonym w spółdzielniach. Wielu mieszkańców utrzymuje się z rolnictwa, przede wszystkim z uprawy warzyw. Mogielnica ma 6 zakładów przemysłowych i 21 rzemieślniczych, podstawowe placówki społeczne, 2 szkoły podstawowe, 1 zawodową i liceum. Ośrodkiem rozplanowania miejskiego jest tu kwadratowy rynek z dwoma podcienionymi domami z II połowy XVIII w., ratuszem z 1821 r. i klasycystycznym budynkiem poczty.

Regulacja z początku XIX w. zniszczyła klasztor cystersów, którego miejsce zajął kościół parafialny zbudowany w 1895 r. przez architekta W. Marconiego.

MORDY

MORDY — miasto w pow. siedleckim, przy linii kolejowej Siedlce—Hajnówka i szosie Siedlce—Łosice; 17,5 km². 1,6 tys. mieszk., w tym 0,8 tys. mężczyzn (1966).

W 1408 r. właściciel podlaskiej wsi Mordy Kosicki ufundował tu kościół i przeprowadził erekcję parafii. W 1434 r. wieś przeszła w posiadanie Korczewskich, z których Stanisław otrzymał w 1488 r. nadanie praw miejskich, a jego zięć S. Hlebowicz w 1505 r. prawo odbywania w Mordach 4 jarmarków rocznie. W 1528 r. miasto zakupił Zygmunt I. Nadane w 1552 r. przez Zygmunta Augusta Mikołajowi Radziwiłłowi zwanemu Czarnym, Mordy stanowiły ośrodek dysydencki i miejsce synodu w 1563 r. W 1580 r. było w Mordach domów rynkowych 16, chałup nędznych 104, włók 32, rzemieślników 14, przekupniów 17 i 1 młyn, co świadczy o rozległej zabudowie i skupisku rzemieślniczo-handlowym. Na podstawie tych danych można szacować ówczesne zaludnienie Mordów na przeszło 700 mieszk. Miasto było brukowane, czego ślady przetrwały do początków XIX w. W latach 1571—1680 Mordy należały do Ciecierskich. W czasie najazdu szwedzkiego, w drugiej połowie XVII w., doznały poważnych szkód. W okresie 1680—1717 należały do Godlewskich, którzy wystarali się o jeszcze jeden jarmark i 2 targi tygodniowo. W 1717 r. Mordy powróciły do Ciecierskich. W 1775 r. podymne opłaciło

29 domów. Pod koniec stulecia miasto wszczęło proces z J. Ciecierskim o zagrabione grunty miejskie i nieprawne podwyższenie powinności. W 1803 r. Mordy zostały wymienione przez Ciecierskich na Ciechanowiec z radcą pruskim Fryderykiem Kühlen, który trzymał je do 1812 r., po czym odstąpił je Bankowi Berlińskiemu.

W latach 1809—1815 miasto ucierpiało bardzo od działań wojennych i pożarów. W 1810 r. Mordy liczyły 1015, a w 1825 r. — 1145 mieszk. W 1820 r. była w Mordach garbarnia, z 5 jarmarków odbywał się tylko 1, również z 2 targów tylko 1. Rolniczy charakter osady oraz brak funduszy na utrzymanie administracji miejskiej kwalifikował Mordy do zmiany na wieś.

Od 1830 r. miasto należało do Skarbu Polskiego. W 1838 r. przeszło w ręce Zembrzuskich. W r. 1862 pośród mieszkańców było około 1370 Żydów, którzy zajmowali się drobnym rzemiosłem i handlem.

W r. 1869 Mordy utraciły prawa miejskie. Wzrost liczby ludności w osadzie zaznaczył się po przeprowadzeniu w 1906 r. linii kolejowej z Siedlec do Hajnówki. W 1910 r. Mordy liczyły 4047 mieszk., a po wojnie światowej 3268 — w 1921 r. Prawa miejskie odzyskały Mordy w 1919 r. W 1939 r. Mordy miały 3450 mieszk., w tym 50% Żydów. W czasie okupacji Żydzi zostali zgładzeni.

W 1945 r. Mordy liczyły tylko 3114 mieszk. Później liczba ludności obniżyła się do 1487 w r. 1961. Większość ludności utrzymuje się z rolnictwa. Jest tu szkoła zawodowa i podstawowa.

MSZCZONÓW

MSZCZONÓW — miasto w pow. grodzisko-mazowieckim nad rzeką Okrzeszą, przy linii kolejowej Skierniewice—Łuków; 7,8 km². 4 tys. mieszk., w tym 1,9 tys. mężczyzn (1966 r.).

Wartość produkcji globalnej przemysłu uspołecznionego w 1966 r. — 467 mln zł. Zakłady pracy: 10 zakładów,

z tego 5 przemysłowych i 5 spółdzielni oraz 67 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce uspołecznionej 1.539 pracowników, w przemyśle 1.110.

Najważniejsze zakłady przemysłowe: Zakład Produkcji Kruszyw Lekkich, Zakłady Przemysłu Odzieżowego, Tartak Miejski, Młyn i Rzeźnia Miejska. Spółdzielnie: GS „Samopomoc Chłopska”, Inwalidów, Szewców, Ogrodnicza, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska.

W granicach miasta znajduje się 402 gospodarstwa o przeciętnej wielkości 1,94 ha.

Oświata i kultura. 2 szkoły (licealna i podstawowa) z 1.103 uczącymi się. Najnowsza szkoła średnia —

pomnik 1000-lecia oddana w 1966 r. im. Marceliego Nowotki, uczących się 202 uczniów. Przedszkole miejskie dla 120 dzieci, kino panoramiczne (164 miejsc), Dom Książki, biblioteka miejska licząca 4.700 woluminów.

Dane historyczne. Osada bardzo starożytna może z XII w. — niegdyś wieś, należąca do książąt mazowieckich, którą Ziemowit III zamienił na miasto w 1377 r. Widać jednak już w początkach swego istnienia podupadło, skoro Ziemowit V chcąc je podźwignąć, przywilejem wydanym w Rawie w r. 1437 obdarzył miasto prawem chełmińskim i uwolnił od wszelkich podatków i ciężarów. Król Zygmunt I pożyczony pewną sumę u Jędrzeja Radziejowskiego wojewody płockiego, wypuścił Mszczonów w 1530 r. jako zastaw, zastrzegając sobie wykup, opiekując się jednak nadal swoim miastem, nadawał nowe swobody przywilejami z lat 1533—1546.

Zygmunt August mając na uwadze ważne usługi Mikołaja Radziejowskiego kasztelana gostyńskiego, a mianowicie żony tegoż, która była nauczycielką języka polskiego królowej Katarzyny i dla syna tychże, które król do chrztu trzymał, nadał im wieczyście w r. 1554 dobra Mszczonowa z okolicznymi wsiami, zastrzegając jednak sobie zwrot po wygaśnięciu potomstwa płci męskiej. Miasto było stolicą powiatu

w ziemi sochaczewskiej, a od 1660 r. — siedzibą starostwa niegrodowego.

Król Jan III potwierdzając w r. 1679 Michałowi Radziejowskiemu, ówczesnemu biskupowi warmińskiemu, posiadanie Mszczonowa prawem lennym, rozciągnął to dobrodziejstwo na 3-ch braci Prażmowskich, jego siostrzeńców.

Mszczonów z dawna było dobrze osiadłe i handlowe, liczyło kiedyś 800 domów, lecz kolejne pożary w latach 1696 i 1800 oraz masowe zarazy i wojny wyniszczały miasto.

Po każdej jednak klęsce miasto się odbudowywało i wracało do zamożności, dzięki temu, że leżało na szlaku komunikacyjnym Warszawa—Częstochowa i było ośrodkiem handlowym dla dużego zaplecza rolniczego oraz stanowiło poważny ośrodek produkcji rzemieślniczej, głównie w branżach: szewskiej, krawieckiej, garncarskiej, zduńskiej, kowalsko-ślusarskiej i stolarskiej.

Wyroby rzemiosła mszczonowskiego rozchodziły się daleko przy okazji sławnych jarmarków nadanych miastu w 1776 r. przez króla Stanisława Augusta.

W r. 1860 Mszczonów liczył 3.469 mieszk., którzy utrzymywali się z rzemiosła, rolnictwa oraz handlu. Posiadał kościół, buźnicę, szkołę elementarną, aptekę, magistrat, szlachtuz, 3 wiatraki, cegielnię, destylarnię wódek, jatki i szereg sklepów. W 1862 r. olbrzymi pożar zniszczył prawie doszczętnie całe miasto. W 1897 r. — 5.124 a w 1910 r. — ok. 7.000 mieszk.

Przed I wojną światową na terenie miasta Mszczonowa wybudowana i uruchomiona zostaje fabryka zapalek. W latach międzywojennych Mszczonów rozwijał się, ilość domów mieszkalnych wzrasta do 412, liczba ludności wynosiła 5.600 mieszk.

II wojna światowa oraz okres okupacji powodują duże zniszczenia w mieście. Zostaje zburzonych przez bombardowania około 115 budynków, przede wszystkim w centrum miasta, doszczętnie została zniszczona siedziba władz miejskich, magistrat jeden z najświet-

niejszych budynków w mieście. Cała ludność żydowska, ok. 2.300 osób została wywieziona w 1941 r. do warszawskiego getta, skąd już nie wróciła. Ok. 220 osób ludności polskiej zginęło w czasie walk względnie zostało wywiezionych do obozów koncentracyjnych przez okupanta. W pierwszych dniach wojny giną rozstrzelani przez hitlerowców pod murem kościelnym burmistrz miasta Tański, dwóch księży oraz miejscowy lekarz Zarachowicz. W czasie działań wojennych zniszczeniu uległo 108 nieruchomości, samo miasto zniszczone zostaje w około 75%.

Po wojnie Mszczonów powoli dźwiga się ze zniszczeń wojennych, a budowa linii kolejowej Skierniewice—Łuków w 1954 r. umożliwiła z korzystania z transportu towarowego, co z kolei wpływa na aktywizację gospodarczą miasta.

W latach 1961—65 zainwestowano w Mszczonowie 106 mln zł, jednak mimo tego istnieją rezerwy siły roboczej.

Linia kolejowa przechodząca po południowym skraju miasta, w której rejonie znajdują się duże ilości terenów niezabudowanych, co stwarza dogodne warunki na lokalizację w pobliżu dworca zakładów przemysłowych. Rezerwy wody PKP możnaby wykorzystać dla celów przemysłowych. Potrzeby miasta przede wszystkim koncentrują się na przeprowadzeniu kanalizacji i wodociągów. Obecnie istnieje 6 studni publicznych, które w minimalnym stopniu zapewniają wodę dla ludności, ścieki natomiast są odprowadzane do rzeki.

Wybitni mszczonowianie: Jan Maklakiewicz, Roman Sikorski, Mieczysława Luczyńska.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 27 radnych, a w tym 5 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Marian Skuza od 1959 r.

Sekretarz — Jerzy Bukowski od 1961 r.

NASIELSK

NASIELSK — miasto w pow. pułuskim nad rzeką Nasielnia, przy linii kolejowej Warszawa—Gdańsk i Nasielsk—Sierpc; 12,7 km². 5,4 tys. mieszk., w tym 5,5 tys. mężczyzn (1966).

Gród w Nasielsku pochodzi prawdopodobnie z przełomu X i XI w.; pozostało po nim grodzisko nad rzeczką. W jego

bliskości była położona osada targowa, której nazwa, urobiona zapewne od nazwy rzeczki Nosidlny, brzmiała pierwotnie Nosidlsk. Nasielsk wymieniony jest po raz pierwszy w tzw. falsyfikacie mogileńskim z 1065 r., później w dokumencie z 1155 r. W 1257 r. Siemowit I, książę mazowiecki, nadał trzecią część

Nasielska klasztorowi czerwińskiemu. W okresie tym Nasielsk jako gród kasztelański, leżący na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych z Warszawy na północ i z Płońska na wschód, pełnił funkcje obronne na północnym Mazowszu. W 1386 r. ks. Janusz I nadał pozostałe części Nasielska rycerzowi Januszowi z Radzanowa i przeniósł równocześnie Nasielsk z prawa polskiego na prawo miejskie chełmińskie. Nasielsk znajdował się odtań aż do 1867 r. w rękach prywatnych właścicieli.

W 1576 r. określony był jako oppidulum i zamieszkały przez ok. 200 mieszk., w tym 2 rzemieślników i 4 prasołów. Część Nasielska należąca do klasztoru w Czerwińsku nazywała się wsią kościelną (należał do niej również kościół parafialny), a siedziba właścicieli prywatnych mieściła się we wsi Chrcynno, w której znajdował się dwór i folwark (późniejsza ul. Folwarcz-

na). Nasielsk otrzymał przywileje (od Zygmunta I w 1532 r., Władysława IV w 1647 r. i Jana III w 1683 r.), zmieniając dni odbywania targów oraz dodając nowe targi lub jarmarki. Stanisław August Poniatowski w 1779 r. na prośbę mieszczan potwierdził wszystkie dotychczasowe prawa i przywileje dla Nasielska. W XVII w. miasto słabo się rozwijało, a po jeździe szwedzkim liczyło zaledwie 128 mieszk. Pewne ożywienie nastąpiło w II połowie XVIII w., co uwiódniło się m.in. we wzroście liczby mieszkańców, która w 1777 r. wynosiła 774, w 1797 r. — 942, a w 1810 r. — 2.197.

Wiek XIX był okresem dalszego rozwoju, szczególnie po otwarciu w 1877 r. linii kolejowej z Warszawy przez Nasielsk do Gdańska. Pożary w latach 1868, 1891, 1894, a także epidemia cholery nie zahamowały rozwoju Nasielska.

Po pożarach, które zniszczyły zabudowę centrum i 75% zabudowy rynku, stało się możliwe przeprowadzenie regulacji ulic. W XIX w. były w Nasielsku cechy sukienników, rzeźników, garncarzy, bednarzy, kowali i garbarzy. W mieście odbywało się 8 jarmar-

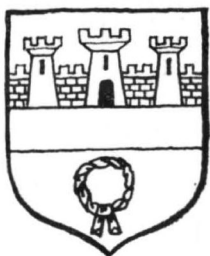
ków rocznie oraz 2 targi tygodniowe. Ludność truduła się w dużym stopniu rolnictwem. Żydzi, którzy stanowili dwie trzecie ludności miasta, wystąpili w r. 1847 przeciwko właścicielom Nasielska z powodu monopolizacji wyrobu wódki. Dla uśmierzenia buntu władze miejskie musiały się uciec do pomocy oddziałów wojskowych.

Nasielsk liczył w 1897 r. 4.693 mieszk. W okresie międzywojennym na uaktywnienie gospodarcze Nasielska wpłynęło uruchomienie w 1924 r. linii kolejowej do Sierpca. W 1937 r. miał tu miejsce strajk w fabryce guzików.

W czasie II wojny światowej zniszczeniu uległa ponad połowa zabudowy, a z 8000 mieszk. w 1939 r. pozostało w 1945 r. zaledwie 3.000. Całkowicie wymordowana została ludność żydowska.

W 1961 r. Nasielsk liczył 5073 mieszk., czynnych tu było 8 mniejszych zakładów przemysłowych i 128 warsztatów rzemieślniczych. Miasto ma wodociąg i kanalizację, są 2 szkoły podstawowe, liceum, najważniejsze instytucje socjalne i kulturalne.

NOWY DWÓR MAZOWIECKI

NOWY DWÓR MAZOWIECKI — miasto powiatowe nad rzeką Bug; 25,3 km², w tym 7,5 km² to wody Bugu i Wisły. 14,7 tys. mieszk., w tym 7,2 tys. mężczyzn (1966). 18-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 889 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 16.479 zł.

Zakłady pracy: 9 przemysłowych, 5 spółdzielczych oraz 250 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej 4.252 osoby, w tym w przemyśle 1.500.

Wartość produkcji globalnej przemysłu uspołecznionego w 1966 r. 583 mln zł, zaś towarowej w cenach zbytu 832 mln zł, z czego 10% to produkcja eksportowa. Najważniejsze zakłady: Mazowieckie Zakłady Tłuszczowe, Nowodworskie Zakłady Przemysłu Teregowego, Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego „Kablobeton”.

W granicach miasta — 281 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 1,5 ha.

7 szkół, w tym 4 podstawowe. Liczba dzieci i młodzieży 4.110, w tym w szkołach podstawowych 2.990. 1 kino stałe (306 miejsc), 5 świetlic, 1 biblioteka z czytelnią. Najważniejsze zabytki to budowa fortyfikacyjna twierdzy Modlin.

Historia. Najważniejsze dokumenty dot. miasta sięgają XIII w. kiedy stolicą ziemi i archidiakonatu mazowieckiego był Czersk. Położony w korzystnym punkcie najważniejszych dróg wodnych i lądowych występuje po raz pierwszy jako gród książęcy w r. 1355 tj. za Kazimierza Wielkiego. Nowy Dwór leżący na szlaku komunikacyjnym spełniał więc rolę ośrodka targowego jak wiele innych podgrodzi.

W r. 1374 otrzymał od księcia Ziemowita III prawo miejskie chełmińskie. Tego roku książę darował miasto synom Tomisława z rodu Nałęczów, których potomkowie przybrali nazwisko Nowodworskich, Nowy Dwór stał się ośrodkiem handlu solą i zbożem oraz miejscem kontroli transportu wodnego, gdzie na komorze celnej pobierano opłaty za przewóz towarów Wisłą. Jednak większe powodzie hamowały rozwój.

Okres wojen szwedzkich przyniósł duże zniszczenie miasta. W r. 1656 nastąpiła tu wielka koncentracja wojsk szwedzkich i brandenburskich.

Zniszczony podczas tych wojen upadł jako miasto, ale jednak szybko się odbudował i już w r. 1690 potwierdzone zostały prawa miejskie. Powtórna lokacja

Nowy Dwór Maz. Szpital Powiatowy

fol. J.F. Beerger

miasta przeprowadził bratanek króla Stanisława Poniatowskiego w 1732 r. Nowy Dwór w okresie tym liczył 81 domów i 587 mieszk.

Na przełomie XVIII i XIX w. nastąpił większy rozwój życia gospodarczego, powstały wówczas zakła-

dy produkujące sukno. Okres ten trwał krótko, ponieważ nastąpił czas wojen napoleońskich, długotrwałe oblężenie Modlina i związane z tym nowe zniszczenia Nowego Dworu. Zniszczenia te zostały jeszcze powiększone w okresie powstania listopadowego i styczniowego, gdyż główna koncentracja powstańców skupiła się w Modlinie Twierdzy.

Ożywienie gospodarcze w związku z uruchomieniem w 1876 r. kolei nadwiślańskiej. W 1881 r. — 5.268, a w 1897 — 7.252 mieszk.

Ze względu na bliskość twierdzy zabroniono w Nowym Dworze budowy domów murowanych jak również zakładów przemysłowych, mimo dobrego położenia, tj. skrzyżowania dróg i rzek. Stąd też nie dziwnego, że Nowy Dwór nie osiągnął nigdy tej roli co inne miasteczka podwarszawskie, a jedynie spełniał

rolę niewielkiego ośrodka handlowego. Ludność w 1939 r. ok. 9,0 tys.

W czasie II wojny światowej Nowy Dwór włączony do Niemiec. Wielkie zniszczenia: ok. 70% stanu zabudowy oraz 70% ludności, szczególnie pochodzenia żydowskiego. Nowy Dwór Mazowiecki zaczął odgrywać poważniejszą rolę dopiero po utworzeniu miasta powiatowego w 1952 r. Odtąd następuje rozbudowa miasta. Centrum administracyjne powiatu oraz przemysł — nowym czynnikiem miastotwórczym.

Skład miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 9 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Stanisław Ostaszewski od 1965 r.

Sekretarz — Tadeusz Kaczmarek od 1962 r.

OSTROŁĘKA

OSTROŁĘKA — miasto powiatowe nad rzeką Narew; 27,2 km², 18,2 tys. mieszk., w tym 8,8 tys. mężczyzn (1966). 13-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.668 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca — 25.077 zł.

Stolica regionu kurpiowskiego obejmującego powiaty:

Ostrów Maz., Maków Maz., Wyszaków i Przasnysz. Dynamicznie rozwijający się ośrodek przemysłu celulozowo-papierniczego, rolno-spożywczego i drzewnego. Ważny węzeł komunikacyjny kolejowy i drogowy, 2 dworce kolejowe, 1 autobusowy. Wartość produkcji globalnej przemysłu uspołecznionego w 1966 r. 1.229 mln zł., natomiast towarowej (w cenach zbytu) 1.431 mln zł.

Zakłady pracy 7, spółdzielnie 4, wiele mniejszych zakładów oraz 132 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej 8.806 pracowników, w tym 2.609 kobiet. W przemyśle 3.603 osób co stanowi 41%. Najważniejsze zakłady przemysłowe to: Ostrołęckie Zakłady Celulozowo-Papiernicze, Zakład Mleczarski, Elektrociepłownia, Cegielnia, Tartak.

W mieście znajduje się 750 gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 2 ha.

Istnieje 21 szkół (z czego 6 podstawowych), w których pobiera naukę 8.211 uczniów. W 1905 r. powstało Koło Polskiej Macierzy Szkolnej powołując Szkołę Zawodową a obecnie Technikum Elektryczne i Zasadnicza Szkoła Zawodowa. Muzeum Ziemi Kurpiowskiej. Trzy Domy Kultury: Powiatowy Dom Kultury, Ostrołęckich Zakładów Celulozowo-Papierniczych oraz Dom Kultury ZZK „Kolejarz”. 4 kina — 1.300 miejsc.

Obiekty zabytkowe. Najważniejsze to: Klasztor OO Bernardynów, kościół parafialny oraz pomnik i forty gen. Bema.

Historia. Najstarszym śladem osadnictwa jest grodzisko zwane Starym Miastem, leżące naprzeciwko ujścia Omulwi do Narwi. W tym miejscu, na skrzyżowaniu dróg wodnych ze szlakiem handlowym biegnącym z Mazowsza do Prus powstała osada targowa.

Pierwsze historyczne wiadomości pochodzą z roku 1373 i wiążą się z nadaniem przez księcia Ziemiaństwa Świątosławowi Romie. Wówczas Ostrołęka była prawdopodobnie już miastem lokowanym na prawie chełmińskim. Istnienie ośrodka targowego położonego na pograniczu lasów (Puszcza Kurpiowska) i terenów rolniczych w pewnym sensie potwierdza fakt, że patronem założonego w 1399 r. kościoła parafialnego jest św. Mikołaj, którego na ogół wiąże się z osadami targowymi.

W r. 1427 od księcia Janusza Starszego, Ostrołęka otrzymuje przywilej wyrażający swobodę i wolność miasta, jak również pozwolenie na założenie łaźni i postrzygalni sukna oraz prawo na 2 jarmarki w roku. Kupcy ostrołęccy w 1437 r. uzyskali zapewnienie wolności żeglugi na Narwi.

XV w. był okresem ożywienia życia gospodarczego. W tym czasie miasto otrzymało przywilej odbywania targów cotygodniowych, brało jednocześnie czynny udział w życiu gospodarczym ziem polskich, produkty leśne spławiano Narwią i Wisłą do Gdańska a stąd eksportowano do krajów Europy Zachodniej.

W XVI w. Ostrołęka otrzymała liczne przywileje, jak również utworzone zostało ostrołęckie starostwo niegrodowe. Dalszy rozwój gospodarczy Ostrołęka zawdzięcza włączeniu Mazowsza do Korony. Bardzo dużą rolę odgrywa w tym czasie rzeka Narew jako droga wodna. Staraniem miasta wybudowano most na niej.

Pomyślny rozwój Ostrołęki trwał do r. 1563, w którym pożar zniszczył doszczętnie prawie całe miasto. Mieszczanie uzyskali przywilej zwolnienia od czynszu na przeciąg 8 lat dla przyspieszenia odbudowy miasta.

W końcu XVI w. Ostrołęka jest siedzibą powiatu największego w ziemi Łomżyńskiej, a w ogóle 4-tego co do wielkości na Mazowszu. Mimo katastrafalnego zniszczenia w r. 1563 już na początku XVII w. Ostrołęka jest dużym skupiskiem ludności. Ośrodek szewski i piwowarsko-gorzelnicy oraz wytworów leśnych.

W okresie najazdu szwedzkiego Ostrołęka została prawie doszczętnie zniszczona. Liczba ludności z ok. 2.000 w r. 1553 spada do 400 w 1676 r. W r. 1666 miasto otrzymuje kościół i klasztor OO Bernardynów.

W I połowie XVIII w. miasto zniszczone zostało przez wojska szwedzkie a później rosyjskie. Dźwiga się jednak z upadku i w 1792 r. liczyło już 1480 mieszk.

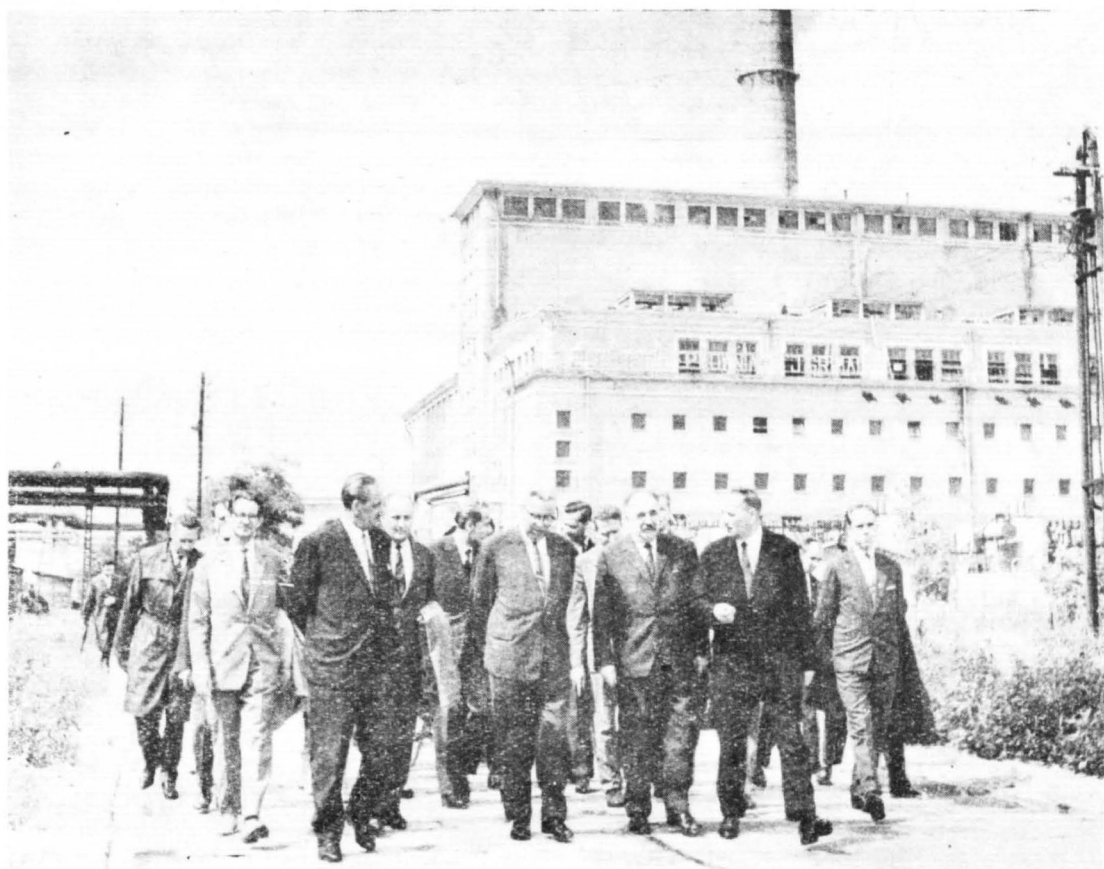
Ważną rolę odegrała Ostrołęka w okresie Powstania Kościuszkowskiego, co świadczy o dużym patriotyzmie jej mieszkańców.

Po III rozbiorze miasto włączono w skład Prus Wschodnich. W czasie przemarszu Wielkiej Armii Napoleona na Moskwę — nowe zniszczenia.

W utworzonym w 1815 r. Królestwie Polskim Ostrołęka jest w dalszym ciągu miastem powiatowym woj.

I wojna światowa i ewakuacja ludności dokonały ponownych zniszczeń miasta i okolic. W 1921 r. — 9.145 mieszk. Po wojnie miasto, dzięki zabiegom władz miejskich, intensywnie się rozbudowywało, ale od 1934 r. znowu przeżywało okres stagnacji. W 1939 r. ok. 15.000 mieszk.

Wybuch II wojny światowej i włączenie miasta do Rzeszy spowodował napływ sporej liczby ludności nie-

Ostrołęka — 12 VII 1966. Przewodniczący Rady Państwa PRL Edward Ochab z udziałem Ministra Bud. i Przem. Mat. Bud. Mariana Olewińskiego, Ministra Leśnictwa i Przem. Drzewnego Romana Gesinga, i Sekretarza WKW PZPR Mariana Jaworskiego, Przewodniczącego Prezydium WRN Józefa Pińkowskiego, Przewodniczącego Prezydium MRN Lucjana Bednarczuka oraz innych osób — przekazał oficjalnie Kombinat papierniczo-celulozowy do eksploatacji.

plockiego. Władze miejskie dążyły do rozwoju Ostrołęki. Pracowały m. in. 2 zakłady płóciennicze, 2 farbiarnie, zakład wyrobów bursztynowych. Uprzemysłowienie miasta proponowane przez min. Druckiego-Lubeckiego (założenie fabryki tkanin lnianych i bawełnianych) z powodu powstania 1831 r. zostało zahamowane.

W 1831 r. pod Ostrołęką stoczono największą bitwę powstania listopadowego. Wyróżniła się w niej 4-ta bateria artylerii dowodzona przez pułkownika Józefa Bema oraz czwartacy gen. Bogusławskiego.

Pod koniec XIX w. w mieście ulokowano sporą liczbę wojska w związku z przygotowaniami do wojny oraz nadgranicznym położeniem Ostrołęki. Budowa linii kolejowej 1894 r. oraz umocnień obronnych spowodowała przyrost ludności. W r. 1897 miasto liczyło już 12.947 mieszk. Rozwijał się przemysł bursztyniarski, którego wyroby znane były na rynkach zagranicznych.

mieckiej. Rozstrzelano 500 mieszkańców, ludność żydowską wywieziono do obozów zagłady, Polaków przesiedlano. Wyzwolenie we wrześniu 1944 r. Utrzymujący się przez 5 miesięcy front na Narwi spowodował kolejne zniszczenia w mieście.

W Polsce Ludowej od 1946 r. rozpoczęto odbudowę i nastąpił rozwój miasta. Zbudowano Elektrociepłownię, Fabrykę Celulozy i Papieru oraz inne mniejsze zakłady, domy mieszkalne, urządzenia wodno-kanalizacyjne itd. Te inwestycje spowodowały ożywienie życia gospodarczego i kulturalnego oraz perspektywę dalszego rozwoju.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 45 radnych, w tym 13 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Lucjan Bednarczuk od 1965 r.,
Z-ca Przewodniczącego — Tadeusz Pieszczochowicz od 1966 r.,

Sekretarz — Kazimierz Kaczyński od 1966 r.

OSTRÓW MAZOWIECKA

OSTRÓW MAZOWIECKA — miasto powiatowe przy linii kolejowej Ostrołęka—Małkonia; 37,5 km². 14,0 tys. mieszcz., w tym 6,6 tys. mężczyzn (1966). 23-cie co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.211 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca — 7.900 zł. Zakłady pracy: liczba zakła-

dów 48, w tym 8 przemysłowych i spółdzielczych oraz 161 warsztatów rzemieślniczych. Wartość produkcji towarowej w 1966 r. — 161,5 mln zł, liczba osób zatrudnionych w gospodarce społecznej poza rolnictwem — 4.555 osób, w tym w przemyśle i rzemiośle 1.396, w handlu 2.010, w gospodarce komunalnej i mieszkaniowej — 90.

Najważniejsze zakłady: Warszawskie Zakłady Radiowe ZW-1, Nasycalnia Kolejowa, Rejon Eksploatacji Dróg Publicznych, Powszechna Spółdzielnia Spożywców, Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni, Miejski Handel Detaliczny, Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej, Miejskie Zakłady Przemysłowe. Największe przedsiębiorstwo budowlane — Ostrowskie Przedsiębiorstwo Budownictwa.

Rozwój przemysłu kluczowego datuje się od 1962 r. W 1966 r. rozpoczęto budowę fabryki części zamiennych maszyn budowlanych. Zakończenie budowy w 1969 r. przy zatrudnieniu ok. 1000 prac.

W granicach miasta — 1528 indywidualnych gospodarstw rolnych o ogólnej powierzchni upraw 29,8 km², na jedno gospodarstwo średnio przypada 1,23 ha.

Oświata i kultura. 8 szkół z liczbą 4.300 uczniów, w tym 4 szkoły średnie. Najstarsza szkoła w Ostrowi — Liceum Ogólnokształcące od 1914 r. 1 kino (208 miejsc).

Historia. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1410 r. Wieś książęca leżąca na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych wiodących przez puszcę Białą nazywała się wówczas Ostrowia. W 1434 r. otrzymała prawa miejskie i już w XV w. była stolicą ziemi nurskiej. Miasto było ważnym ośrodkiem handlowo-rzemieślniczym Wschodniego Mazowsza. W 1514 r. księżna Anna Mazowiecka nadała miastu prawo odbywania 4 jarmarków rocznie i targu tygodniowego. W 1561 r. w mieście pracowało 200 rzemieślników, było 447 domów, ponad 2.500 mieszcz. Pomyślny rozwój ekonomiczny sprawił, że uchwałą sejmową z 1633 r. wyznaczono Ostrowię jako miejsce popisów wojennych szlachty ziemi nurskiej.

Wojny szwedzkie doszczętnie zrujnowały miasto, spalenie domów, wyludnienie. Następstwem tego było nieuprawianie łąnów i upadek warsztatów rzemieślniczych. W 1676 r. liczba ludności nie przekraczała 500. Dzięki pomocy królów polskich, a głównie Michała Korybuta, Jana III i Stanisława Augusta, miasto za-

częło, choć powoli, dźwigać się z ruiny. W 1775 r. przeniesiono doń z Nura, Sądy Ziemskie Nurskie.

Znaczniejsze ożywienie gospodarcze następuje w Ostrowi dopiero w 2 połowie XIX w. W 1867 r. miasto wyznaczono na siedzibę powiatu. Wśród powstałych 200 zakładów na uwagę zasługują: browar, fabryka wyrobów tytoniowych, destylarnia, fabryka wody kolońskiej oraz 14 wiatraków. Na plantacji mrowowej A. Boguckiego prowadzono okazyłą hodowlę jedwabników. Istotny wpływ na ożywienie ekonomiczne miasta miały nowowytbudowane linie kolejowe: warszawsko—białostocka (1862) i małkińsko—ostrołęcka (1893). W 1908 r. — 12.600 mieszcz., w 1921 — 13.429.

Piękną kartę w dziejach Ostrowi stanowi udział jej mieszkańców w walkach narodowo-wyzwoleńczych. M. in. w 1794 r. ogłoszono tu przystąpienie do Powstania Kościuszkowskiego ludności ziemi nurskiej, różańskiej i łomżyńskiej oraz utworzono deputację komisyjno-porządkową Ziemi Nurskiej. 1 lutego 1863 r. utworzono w mieście ostrowską partię powstańczą. W 1905—1907 r. organizowano liczne manifestacje patriotyczne. W 1918 r. ostrowiacy brali udział w rozbrajaniu Niemców.

W okresie międzywojennym miasto otrzymało w 1926 r. nazwę Ostrow Mazowiecka i rozwijało się szybko do 1933 r.

Wybudowano ratusz, bank ludowy, gimnazjum, elektrownię, łaźnię i inne budowle. Pomyślnie rozwijały się także zakłady o charakterze usługowo-rolniczym (młyny motorowe, kaszarnie, gremplarnie) i drobne zakłady rękodzielnicze. Od kryzysu miasto zaczęło popadać w długi, co utrudniało realizację planu dalszej jego rozbudowy. W 1939 r. miasto liczyło 18.528 mieszcz., w tym ok. 10.000 Żydów.

Tragicznie zapisał się w dziejach Ostrowi wrzesień 1939 r. 8 września wkroczyły do miasta wojska hitlerowskie. 11 listopada hitlerowcy wymordowali ok. 600 Żydów, a później pozostałych likwidując w obozach zagłady. W pobliskich lasach rozstrzelano ponad 650 ludzi. Mimo terroru Ostrow była ważnym punktem ruchu oporu. Szczególną aktywność przejawiała tu Armia Krajowa.

Spod okupacji hitlerowskiej miasto wyzwoliła 28 sierpnia 1944 r. 48 Armia I Frontu Białoruskiego. W czasie okupacji i działań wojennych Ostrow została zniszczona w 60%. Po wyzwoleniu w mieście przebywało zaledwie 9.400 mieszcz.

Herbem miasta jest o s t r o w a nawiązująca do tradycji ostrowskich bartników.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 9 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Antoni Maksymilian Świderek od 1964 r.,

Sekretarz — Józefa Karwowska od 1964 r.

OTWOCK

OTWOCK — powiat miejski, w pobliżu ujścia Świdra do Wisły; 46,4 km². 38,3 tys. mieszk., w tym 17,7 tys. mężczyzn (1966). 3-cie co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Siedziba władz pow. otwockiego (638 km²). Nakłady inwestycyjne na mieszkańca w latach 1961—65: w mieście — 13.177 zł, w powiecie — 7.410 złotych.

Miasto z uwagi na charakter klimatyczny nie posiada przemysłu kluczowego — uciążliwego dla tego rodzaju działalności. Przemysł otwocki reprezentują drobne zakłady terenowe i spółdzielcze pracujące w warunkach dopuszczalnych dla naszego miasta.

Wartość produkcji globalnej w pionie społecznym w 1966 r. 172,9 mln zł, zaś produkcji towarowej w cenach zbytu 238,1 mln zł. Zakłady pracy: 41 przedsiębiorstw, w tym: 1 naukowo-badawczy, 2 przemysłu terenowego, 8 przemysłu spółdzielczego i wiele mniejszych oraz 253 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce społecznej 10.798 osób — w tym 5.541 kobiet. Zatrudnienie w samym przemyśle: 987 osób (w tym: kobiet 452), tj. 9,1% pracujących ogółem. Charakterystyczne cechy układu zatrudnienia w mieście to: zatrudnienie w ochronie zdrowia — 3.468 osób (2.680 kobiet), tj. 32,1% ogółu zatrudnionych, a zatrudnienie w oświacie, nauce i kulturze — 2.672 osób (1.047 kobiet), co stanowi 24,7% ogółu zatrudnionych.

Najważniejsze zakłady przemysłowe to: Warszawskie Wojewódzkie Zakłady Skórzane Przemysłu Terenowego, Zakłady Młynarskie w Otwocku, Warszawskie Przedsiębiorstwo Budowlane Nr 3, Zakłady spółdzielcze: CePeLiA, „Świdry Wielkie”, zakłady piekarskie i masarskie PSS „Tęcza”, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, Spółdzielnia Pracy im. St. Okrzei — skórzano-obuwnicza, „Cermin” — produkcji mat. budowlanych i budowlano-remontowa, im. „Kniwskiego” — dziewiarska, „Rogożyna” — wyrobów wikliniarskich i „Anielewicza” — wielobranżowa.

Zakłady służby zdrowia: szpital miejski, szpital specjalny pw-gruźliczy im L. Waryńskiego, Centralne Sanatorium Wojskowe, sanatorium MSW, sanatorium dla dorosłych im. F. Dzierżyńskiego z chirurgią gruźlicy płuc, sanatorium kostno-stawowe im. Janka Krasickiego (jedno z nielicznych w Europie), sanatorium dziecięce im. J. Marchlewskiego, sanatorium młodzieżowe im. Stefana Okrzei, sanatorium rehabilitacyjne im. H. Sawickiej jedyne w Polsce, oparte o naukowe badania nad przyczynami zawodu po przebytych procesach gruźliczych oraz sanatorium ogólne dla dorosłych im. M. Buczka.

Zakłady naukowe i naukowo-badawcze: Na terenie dzielnicy Świerk pracuje Instytut Badań Jądrowych (placówka naukowo-badawcza).

Oświata: istnieje 10 szkół stopnia podstawowego, 2 szkoły podstawowe specjalne, 1 szkoła zawodowa rzemiosł artystycznych, 3 licea ogólnokształcące dzien-

ne, wieczorowe i pielęgniarstwa, 2 technika dzienne: Ekonomiczne i Nukleoniczne oraz zaoczne Technikum Ekonomiczne. Poza tym na terenie zamkniętym (sanatoryjnych) działa 7 szkół podstawowych dla dzieci przebywających w sanatoriach.

Rolnictwo. Na terenach Otwocka leżą 4 wsie: Jabłonna, Mładz, Świerk i Wólka Mładzka stanowiące jego dzielnice. Miasto posiada 950 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 1,91 ha.

Węzeł drogowy. 3 dworce kolejowe, 1 baza PKS, dwie szosy państwowe: Nadwiślańska i Lubelska oraz szosa lokalna łącząca w/w szosy państwowe.

Kultura. 1 Dom Kultury wraz z teatrem amatorskim im. Stefana Jaracza działającym od 1945 r. (300 miejsc), 2 kina: 1 państwowe o 2 salach widowiskowych (384 miejsc) i 1 przysanatoryjne (250 miejsc), 1 biblioteka miejska i 5 filii bibliotecznych w różnych dzielnicach miasta. Otwock nie posiada zabytków uznanych za historyczne. Charakterystyczne obiekty miasta wybudowane w okresie międzywojennym to Ratusz i Dom Uzdrowiskowy w parku miejskim (obecnie siedziba Liceum Ogólnokształcącego).

Rzut historyczny. Pierwsza źródłowa wzmianka o Otwocku datuje się z 1407 r. Hipotetycznie nazwa Otwock wywodzi się od rdzenia „choja” czyli choinka, pierwotnie pisanego „chwoja”-„chwojka” występująca w najwcześniejszych dokumentach (XV w.) pisownia „Othwoczsko” została zmieniona po następujących po sobie ewolucjach językowych na nazwę „Otwock” (wg Al. Brücknera).

Wiek XV—XIX nie kształtują specjalnie oblicza osady Otwock, który przechodzi kolejno zmiany w ramach wielkich włości możnowładców Mazowsza.

Rok 1877 — budowa nadwiślańskiej linii kolejowej biegnącej przez Mławę, Warszawę, Otwock, Lublin i Chełm przyczynia się do rozwoju osadnictwa na terenie dzisiejszego Otwocka. Pierwszym osadnikiem był znany rysownik i drzeworytnik — Michał Elwiro Andriolli, który zastąpił głównie jako ilustrator arcydzieł literatury polskiej. On też zapoczątkował budowę kolonii letniskowej (14 domków) na piaszczystej wydmie nad Świdrem dla mieszkańców Warszawy.

W 1900 r. w Otwocku odbył się zjazd na którym nastąpiło zjednoczenie Polskiej Socjal-Demokracji z Socjal-Demokracją Litewską tworząc odtąd jedną partię — SDKPiL. Działalność rewolucyjna sił postępowych w okresie lat 1905—1907 uwieczniona została udanym zamachem na gen. Andrzeja Margrafskiego, szefa żandarmerii w Królestwie Polskim, który mieszkał w Otwocku.

W 1911 r. rozpoczyna swoją działalność „Towarzystwo Przyjaciół Otwocka” organizatorem którego był dr Antoni Michałowski.

W 1916 r. Otwock otrzymał prawa miejskie. W 1921 r. — 8.560 mieszkańców. W okresie międzywojennym organ samorządu miejskiego — Rada Miejska i Magistrat — obie instancje obierane co 3 lata. Działalność administracyjna władz miejskich w Otwocku trwała do 17 IX 1939 r.

Okupacja. Wojna przyniosła miastu duże zniszczenia. W okresie tym następuje całkowita pauperyzacja życia gospodarczego z równoczesnym zahamowaniem

funkcji uzdrowskich miasta, kilkaset budynków szczególnie żydowskich zostaje zdewastowanych i rozebranych. Utworzono dwa getta żydowskie, z których w 1943 r. wysłano ludność do obozów zagłady, głównie do Treblinki. Otwock w okresie okupacji utracił 36% ludności (1939 — 19.200; 1945 — 12.500).

Lata Polski Ludowej: 29 VII 1944 r. Wojska Radzieckie i Polskie wyzwalały miasto. — 6 VIII 1944 r. —

Otwock. Pawilony handlowe na Placu XX-lecia.

fol. T. Hermańczyk

pierwsza Miejska Rada Narodowa. Lata 1946—1948 odbudowa sanatoriów i zakładów leczniczych w Otwocku. 1952 r. Utworzenie z części pow. Warszawskiego pow. Miejsko-Uzdrowskiego Otwock.

1957 r. Rozpoczęcie działalności naukowo-badawczej przez Instytut Badań Jądrowych w Świerku.

1958 r. Wydzielenie Otwocka z terenu powiatu

i nadanie mu praw miasta — powiatu. W okresie 10-letnia (1956—1965) ogólne wydatki na rozwój miasta przekroczyły 700 mln zł. W tych latach najważniejsze osiągnięcia inwestycyjne: budowa ogółem 3.669. izb mieszkalnych, ponad 6,5 km dróg o nowoczesnej nawierzchni i 10 km chodników ulicznych, nowoczesnej oczyszczalni ścieków, 4 szkół podstawowych, Szpitala Miejskiego, sanatorium kostno-stawowego J. Krasińskiego na 680 łóżek, miejskiego Stadionu Sportowego (6500 miejsc), przebudowa śródmieścia Otwocka kształtując na jego terenie plac XX-lecia.

Wybudowano kilka osiedli mieszkaniowych jak: Śródmieście, Rynek, Krucza I i II, Kmicica i Andriolego oraz centrum handlowe na placu XX-lecia, z domami towarowymi MHD i PSS — i wiele innych.

Wybitni otwocczanie i mieszkańcy Otwocka: Michał Elwiro Andriolli — artysta grafik (rok 1878), dr Michał Gajzler i dr Stanisław Cybulski — współodkrywczy właściwości klimatycznych Otwocka (r. 1892), dr Antoni Michałowski — założyciel Towarzystwa Przyjaciół Otwocka (r. 1911).

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 50 radnych, w tym 11 kobiet.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Henryk Gniewkowski od 1960 r., Z-ca Przewodniczącego — Zdzisław Lasocki od 1965 r.,

Sekretarz — Henryk Kupisiak od 1962 r.

O Ż A R Ó W M A Z O W I E C K I

OŻARÓW MAZOWIECKI — miasto w pow. przuskowskim, przy szosie Warszawa—Sochaczew; 10,2 km², 5,9 tys. mieszk., w tym 2,8 tys. mężczyzn (1966).

Istniejąca od początku XV w. wieś księżęca Ożarów lub Pożarów, po 1526 r. — królewska, liczyła w II połowie XVI w. mniej niż 200 mieszk. W 1821 r. miała 32 domy i 257 mieszk. Zaczęła się rozwijać od 1901 r., kiedy na terenie sąsiedniej wsi Franciszków powstała huta szkła „Ożarów”. W okresie międzywojennym zatrudniała ona 450 pracowników. W latach 1927 i 1931 Ożarów-Franciszków objęty był falą strajków. W 1939 r. liczył 1700 mieszk., w 1945 r. — 2.750.

Po wojnie Ożarów stał się poważnym ośrodkiem przemysłowym. Prócz huty szkła czynna jest tu fa-

bryka kabli oraz zakłady meblarskie. W r. 1957 Ożarów uzyskał prawa osiedla.

W 1961 r. liczył 5.752 mieszk. Osiedle miało w tymże roku ok. 100 warsztatów rzemieślniczych, najważniejsze placówki socjalne i 2 szkoły podstawowe. Niedaleko Ożarowa poległ w walce z Niemcami w 1939 r. Marian Buczek, pochowany w pobliskim Oltarzewie.

W Ożarowie podpisana została 1944 r. kapitulacja Warszawy po upadku powstania. Zabytkiem Ożarowa jest, otoczony parkiem, klasycystyczny dwór z I połowy XIX w.

Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 XII 1966 r. (Dz. Ustaw 52/66, poz. 318) z dniem 1 I 1967 Ożarów-Franciszków został zaliczony do miast, nazwę miasta ustalono jako Ożarów Mazowiecki.

P I A S E C Z N O

PIASECZNO — miasto powiatowe nad rzeką Jeziorną; 15,6 km², 18,3 tys. mieszk., w tym 8,7 tys. mężczyzn (1966). 12-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 542 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 17.260 zł. Graniczy z Warszawą i należy do Warszawskiego Zespołu Miejskiego.

Miasto przemysłowo-handlowe. Od roku 1958 dominuje przemysł elektroniczny. Duże nowoczesne Za-

kłady Lamp Oscyloskopowych i Doświadczalne Zakłady Lampowe, znajdują się w ciągłej rozbudowie. Ponadto występuje przemysł spożywczy i metalowy. Zachodnia część miasta — Zalesie, jest atrakcyjnym podwarszawskim lotniskiem.

Do ciekawych zabytków należą: kościół późnogotycki z barokowym wnętrzem, ratusz klasycystyczny oraz domek księcia Józefa Poniatowskiego. W mieście istnieje Oddział PTTK z Biurem Obsługi Ruchu Turystycznego.

Prawa miejskie Piaseczno otrzymało w r. 1429 z rąk księcia mazowieckiego Janusza, zwanego Starym, które rezydował wówczas w twierdzy Czerskiej. Wraz z prawami miasta otrzymało Piaseczno swoje

godlio — znak piastowskiej godności, przedstawiające barana z rogami do kozła podobnymi, w czerwonym polu na tarczy, kroczącego po zielonej murawie. Powodem tego awansu było prawdopodobnie to, że Piaseczno, jako jedyne wówczas większe osiedle wśród lasów, położone na szlakach wiodących z Warszawy i Wilanowa, do miasta stołecznego tej dzielnicy Mazowsza-Czerska, stanowiło ważny punkt w podróży, którą sam książę często odbywał.

Piaseczno, znajdujące się pod murami Warszawy, od początku dziejów swoich, dzieliło jej dołę i niedolę.

W 1777 r. zatrzymał się w Piasecznie poseł turecki Numa-bej, na którego cześć na ratuszu umieszczono półksiężyc. Istnieje on do dnia dzisiejszego stanowiąc oryginalną ozdobę siedziby władz miejskich.

Miasto zawsze z honorem spełniało swe obowiązki wobec Ojczyzny nie szczędząc krwi w okresie wojen i powstań narodowych. Toteż w 1869 r. ukazem carskim pozbawiono je godności praw miejskich — za jego „ciężkie winy” popełnione w powstaniu.

Prawa miejskie zostały przywrócone Piasecznu w 1916 r., a więc po 47 latach, przez okupacyjne władze niemieckie, chcące pozyskać ludność.

Mieszkańcy miasta zajmowali się od zarania dziejów rzemiosłem, handlem i rolnictwem. Przemysłu fabrycznego nigdy miasto nie posiadało. Najstarszymi rzemieślnikami byli garncarze. Natomiast pierwszymi zorganizowanymi w cechu byli szewcy, którym prawa cechowe nadał książę mazowiecki Stanisław, w początkach XVI w.

Poważny wpływ na rozwój miasta miało przeprowadzenie linii kolejowych. W latach 90-tych ubiegłego stulecia wybudowano kolejkę wąskotorową Warszawa—Wilanów—Piaseczno a następnie do góry Kal-

warii i Grójca. W tym okresie ludność miasta zaczęła szybko wzrastać (w 1900 r. wynosiła 3.250 osób). Po zniszczeniach w okresie 1-szej wojny światowej mimo inicjatywy i troski mieszkańców o rozwój miasta Piaseczno nie mogło osiągnąć większego znaczenia. Niewielkie ożywienie nastąpiło po wybudowaniu w r. 1934 kolei normalnotorowej Warszawa—Radom, jednak całkowity brak przemysłu, szkół średnich oraz placówek socjalno-kulturalnych, utrzymywał Piaseczno w randze prowincjonalnego miasteczka.

Po latach niewoli hitlerowskiej miasto ledwie mogło się o własnych siłach utrzymać. Dopiero dekrety władzy ludowej przyczyniły się do całkowitej zmiany oblicza, tego piastowskiego grodu.

W 1952 r. utworzony zostaje powiat piaseczyński, miasto staje się siedzibą władz i instytucji powiatowych. Do Piaseczna przyłączone zostają nowe tereny a wreszcie powstaje to, co jest najbardziej potrzebne do rozwoju każdego miasta — fabryki.

Tak zaczęła się nowa era Piaseczna. Wiele się w nim zmieniło. Liczące w 1938 r. niewiele ponad 5 tys. mieszk. miasteczko, stało się dziś miastem prawie dwudziestotysięcznym. Obecnie jest 5 szkół podstawowych (4 nowe), 2 Licea Ogólnokształcące i 2 Technika Zawodowe (w tym 2 nowe). Przybyły piękne nowe sklepy, biblioteka, wybudowany został wydociąg, w budowie znajduje się kanalizacja i oczyszczalnia ścieków.

W wyniku intensywnego rozwoju, miasto posiada jednak duże braki w zakresie urządzeń komunalnych oraz socjalno-kulturalnych.

Wizja przyszłości Piaseczna to jego dalsza rozbudowa w kierunku Warszawy i w rezultacie połączenie funkcjonalne ze Stolicą w jeden wielki zespół miejski.

PIASTÓW

PIASTÓW — miasto w pow. pruskowskim, przy linii kolejowej Warszawa—Koluszki; 6,36 km², 15,4 tys. mieszk., w tym 7,3 tys. mężczyzn (1966). 16-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Zakłady pracy: 6 przedsiębiorstw, w tym: 3 przemysłowe, 1 spółdzielnia, kilka mniejszych zakładów oraz 149 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie w gospodarce społecznej (bez uczniów) 3.744 pracowników, w samym przemyśle 2.865 osób.

Najważniejsze zakłady przemysłowe: Zakłady Przemysłu Gumowego „Piastów” i Zakłady Akumulatorowe „Piastów”. W granicach miasta 86 indywidualnych gospodarstw chłopskich o przeciętnej powierzchni 2,3 ha.

Piastów jest ważnym ośrodkiem kulturalnym i szkolnym — 11 szkół z 3.910 uczniami. Największa to Technikum Chemiczne wraz z zespołem innych szkół (Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Państwowa Szkoła Techniczna (po maturze lic. ogóln.). Inne szkoły: Zasadnicza Szkoła Przyzakładowa ZPG w Piastowie, Zasadnicza Szkoła Przyzakładowa Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” w Grodzisku Maz. oraz Liceum Ogólnokształcące, Zasadnicza Szkoła Zawodowa (dokończająca) i cztery szkoły podstawowe.

W Piastowie znajduje się także Powiatowy Dom Kultury i Powiatowa Biblioteka Publiczna.

Zabytków w samym mieście nie ma. W parku koło stacji kolejowej znajduje się duży głaz narzutowy przyniesiony przez lodowiec.

Historia. Piastów (dawna nazwa Utrata) jest miejscowością młodą. Do r. 1863 była to posiadłość kościelna, zamieszkała przez chłopów. Za pomoc dla powstania styczniowego zabrano kościołowi majątek i oddano carskiemu generałowi, znanemu rusyfikatorem społeczeństwa polskiego Soninowi.

Gleby, na których rozbudował się dzisiejszy Piastów, to tereny podmokłe, na nich powstawały torfowiska i czarnoziemy bagienne, miejscami występują piaski i ruda darniowa, nadające glebie czerwone zabarwienie.

Od r. 1890 zaczęto budować osadę kolejarzy pracujących na linii warszawsko-wiedeńskiej. Są to tzw. „czerwoniaki”. Do r. 1914 powstały małe dzielnice Utraty o nazwach hipotecznych: Utrata A, B, C i D. Do 1911 r. Utrata nie miała własnej szkoły, ani urzędów i należała do sąsiednich gmin, m. in. do Pruszkowa i Ożarowa.

W r. 1911 powstała pierwsza szkoła prywatna dla dzieci z „czerwoniaków”. Mieszkańców w r. 1914 było 1.500. W r. 1918 szkoła prywatna została upaństwowiona i umieszczona w obecnym budynku szkoły Nr 1.

Po odzyskaniu niepodległości w r. 1918, powstało Towarzystwo Przyjaciół Utraty, które miało inicjować czyny społeczne na rzecz osiedla. M. in. z inicjatywy T-wa ogłoszono w r. 1925 konkurs na nazwę osiedla. Ze zgłoszonych nazw: Różanów, Złotów, Piastów — wybrano tę ostatnią.

Po I wojnie światowej Piastów rozwijał się po stronie północnej, gdzie był dosyć silny ruch budowlany, chociaż nie brakło zwykłych budek i chałup. Ludność w większości pracowała w Warszawie. Miasto nie miało ludności żydowskiej, nie sprzedawano im działek od r. 1914. Od r. 1925 Piastów miał już pełną 7-klasową szkołę podstawową, w r. 1932 wybudowano nowy obecny budynek szkoły Nr 2.

W r. 1925 założono Ochotniczą Straż Pożarną, ma ona sporo zasług dla osiedla w pracach porządkowych, zbiórek pieniężnych, w teatrze amatorskim, odczytach i inicjowaniu prac społecznych. Inną zasłużoną dla Piastowa organizacją była drużyna harcerska pod nazwą Drużyna Utracka istniejąca od r. 1922.

W r. 1926 zaczęto budować na miejscu kaplicy kościół, który istnieje do dziś.

W r. 1924 osiadł na stałe w Piastowie emigrant ze Związku Radzieckiego Miller i w 1925 r. zaczął budować fabrykę akumulatorów, w której produkowano skrzynki do akumulatorów i wyroby z asfaltu.

W latach 1927 i 1937 były tu pierwsze strajki robotników, domagających się lepszych warunków higieny pracy i płacy.

W 1939 r. Piastów już liczył prawie 9 tys. miesz. Było tu dużo inteligencji, pracującej przeważnie w Warszawie.

W czasie okupacji hitlerowskiej — już we wrześniu

1939 r. Niemcy rozstrzelali 11 mieszkańców w Kono-topie. Na terenie Piastowa działała partyzantka AK. Mieszkaniec osiedla Zbyszek Gęsicki był uczestnikiem zamachu na Kutscherę w Warszawie. Jego pamięć uczczono nazwaniem jednej z ulic jego imieniem.

Wyzwolenie Piastowa nastąpiło 17 I 1945 r. Po II wojnie światowej zaczął szybko powiększać ilość mieszkańców i stał się typowym miastem-hotelem wielkiej Warszawy. Rozbudował się i dalej rozbudowuje się przemysł, powstały dwa wielkie zakłady chemiczne, zwane tu popularnie ZPG „Piastów” i „Akumulatory”.

Z tajnych kompletów z czasów okupacji powstało w r. 1945 Liceum Ogólnokształcące, w r. 1948 Dom Kultury, Dom Harcerza, obecnie Młodzieżowy Dom Kultury). W r. 1948 powstało także Technikum Gumowe (dziś Technikum Chemiczne), największa szkoła Piastowa. W następnych latach po r. 1950, zbudowano nowy budynek szkoły podstawowej Nr 3, w budowie jest budynek szkoły podstawowej Nr 4, zbudowano przedszkola, a w południowej części Piastowa od kilku lat rośnie nowoczesna dzielnica mieszkaniowa Piastowa.

W 1964 r. 22 lipca odsłonięto w Piastowie w parku miejskim obelisk-pomnik upamiętniający czasy walki z okupantem i o władzę ludową.

Wybitni Piastowianie m. in.: Ryszard Strzelecki, członek Biura Politycznego KC PZPR, poseł ziemii plockiej na Sejm oraz Włodzimierz Sokorski, prezes Komitetu do spraw Radia i Telewizji.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym: 12 kobiet.

Przewodniczący Prezydium — Henryk Lipiński od 1965 r.

P Ł O C K

PŁOCK — powiat miejski; 51,9 km², w tym 5,8 km² — to Wisła. 58,0 tys. miesz. (w tym 28,0 tys. mężczyzn) oraz 7,1 tys. osób zameldowanych czasowo (1966). Największe miasto woj. warszawskiego. Siedziba władz pow. plockiego (1.335 km²). Nakłady inwestycyjne na mieszkańca w latach 1961—65: w mieście — 151.317 zł (najwyż-

sze w kraju), w powiecie — 31.607 zł.

Siedziba okręgu przemysłowego nr XIII, obejmującego m. Płock oraz powiaty plocki i gostyniński.

Dynamicznie rozwijający się ośrodek przemysłu chemicznego, rolno-spożywczego, metalowego i drzewnego.

Zakłady pracy: 37 przedsiębiorstw (w tym 15 przemysłowych), 14 spółdzielni, wiele mniejszych zakładów oraz 279 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce uspołecznionej: 29.594 pracowników, w tym 8.839 kobiet; w samym przemyśle: 11.935 osób, tj. 46% pracujących.

Wartość produkcji globalnej przemysłu uspołecznionego (1966) — 5,566 mln zł, zaś towarowej — w cenach zbytu — 6,912 mln zł, z czego 13,5% to produkcja eksportowa.

Najważniejsze zakłady przemysłowe: Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne — stanowiące zespół fabryk chemicznych, Fabryka Maszyn Żniwnych, Płockie Zakłady Mięsne, Płocka Stocznia Rzeczna, Przedsiębiorstwo Jajczarsko-Drobiarskie, Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego; Zakład Mleczarski, Zakłady Stolarki Budowlanej. Największe przedsiębiorstwa budowlane i montażowe: Petrobudowa, Mostostal, Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych, Płockie Przedsiębiorstwo Budowlane.

W granicach miasta — 1.464 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 1,69 ha.

Unikalnie położony ogród zoologiczny o pow. 8 ha.

Węzeł drogowy — 4 dworce: dwa kolejowe, rzeczny na Wiśle i autobusowy PKS.

3 hotele: Petropol-Orbis, PTTK i Miejski.

Ośrodek oświaty i kultury. 66 szkół z 21,0 tys. uczących się. Najstarsza w Polsce szkoła średnia — obecne Liceum Ogólnokształcące im. marsz. Stanisława Małachowskiego — której początki około 1180.

Towarzystwo Naukowe Płockie 1820 wraz z największą w woj. warszawskim biblioteką im. Zielińskich (120.000 woluminów) ze zbiorami cennych druków i dokumentów.

2 muzea: Mazowieckie i Diecezjalne. 2 archiwa: Państwowe i Diecezjalne.

3 domy kultury: Płocki Dom Kultury, Dom Kultury Dzieci i Młodzieży oraz Dom Kultury Budowniczych Kombinatu.

6 kin — 2.397 miejsc. Klub Międzynarodowej Prasy i Książki.

144 obiekty zabytkowe, w tym 24 — I-szej i II-ej grupy. Spośród nich najważniejsze: pomnik kultury tysiąclecia — gotycki zamek piastowski z XIV w. z relikwiami architektury preromańskiej i romańskiej z X i XI w.; romańska bazylika katedralna z XII w.; d. kolegiata św. Michała z XIII w. wraz z kolegiem z XVII w.; zespół urbanistyczny Starego Miasta w obrębie dawnych średniowiecznych murów obronnych; jednolita klasycystyczna zabudowa Placu Narutowicza; ratusz klasycystyczny z XIX w.; neogotycka katedra Mariawitów z początku XX w.

Historia. Najstarsze miasto Mazowsza, jedno z najstarszych w kraju. Pierwszy ślad człowieka sprzed 2500 lat. Na wzgórzu Tumskim w VIII/IX w. ośrodek kultu pogańskiego, w X w. — gród. Od najdawniejszych czasów, od Mieszka I i Bolesława Chrobrego — główny ośrodek jednej z 5 dzielnic Polski Piastowskiej — Mazowsza.

Okolo r. 1000 — założenie opactwa benedyktyńskiego, 1037—1047 stolica państwa Masława, najpóźniej 1075 — biskupstwo mazowieckie (płockie).

Za panowania Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego 1079—1138 Płock faktyczną stolicą Polski. Grobowiec obu władców w kaplicy królewskiej w katedrze.

Rozwój rzemiosła i handlu.

Od 1138 — Płock stolicą dzielnicy mazowieckiej i siedzibą książąt mazowieckich (później płockich).

W XII i XIII w. napady Pomorzan, Prusów, Jaćwingów, Litwinów, Rusinów.

W 1237 nadanie miastu przywileju lokacyjnego (praw miejskich) przez księcia Konrada I Mazowieckiego (w dyplomie biskupa Piotra I).

W latach 1351—1370 Płock i Mazowsze Płockie — pod bezpośrednią władzą króla Kazimierza Wielkiego; dalszy rozwój miasta, powiększenie jego terenów, budowa nowego muranego zamku oraz — wspólnie z Radą Miejską — miejskiego muru obronnego z wieloma wieżami.

W okresie Odrodzenia — „złoty wiek” Płocka. Liczne przywileje książęce i królewskie. Rozwój samorządu miejskiego. Brukowanie ulic i porządkowanie miasta.

Po pokoju toruńskim w 1466 — ważny port handlowy nad Wisłą. 1495 — inkorporacja księstwa płockiego do Korony, Płock — stolicą województwa płockiego. Budowa wodociągów miejskich w oparciu o przywilej króla Jana Olbrachta z 1498.

Budowa nowych spichrzy. Browary, gorzelnie, młyny, wytwórnie, sukna i płótna. Na skarpie winnice. Rzemiosło zorganizowane w licznych cechach. Ośrodek życia artystycznego i kulturalnego.

W 1532 — osunięcie się części Wzgórza Tumskiego wraz ze znaczną częścią zamku kazimierzowskiego do Wisły. Wzrost ludności do ok. 5,0 tys. W 1564 — 600 domów, tj. prawie tyle co w ówczesnej Warszawie.

W XVII i XVIII w. — upadek miasta: regres społeczno-gospodarczy, wojny szwedzkie, zarazy i poża-

ry. W 1664 — tylko 140 domów, w tym zaledwie 8 kamieniczek. Wojna północna — nowe zniszczenia. 1782 — 1,4 tys. mieszk.

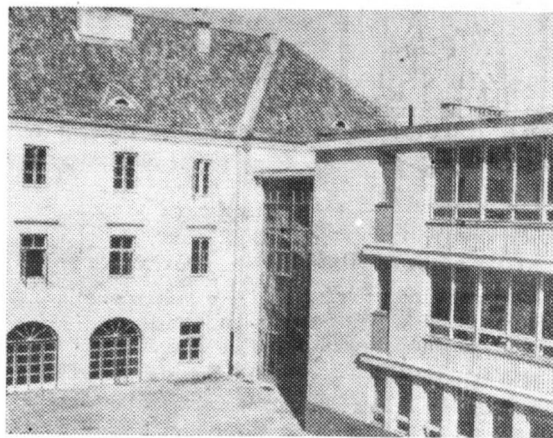
Po drugim rozbiore Polski 1793 — Płock siedzibą władz regencji pruskiej, a później — w okresie Księstwa Warszawskiego — departamentu. Od 1815 — po pokoju wiedeńskim — przez 100 lat pod panowaniem rosyjskim. Płock znów 1816 siedzibą województwa, a następnie 1837 — gubernii.

W 1831 — na ratuszu ostatnia sesja sejmiku Królestwa Polskiego.

1863 — ośrodek walki powstańców z caratem. Rozstrzelanie Zygmunta Padlewskiego.

Centrum administracyjne — czynnikiem miastotwórczym. W 1860 — 13,2 tys. mieszk. 1899 — 27,1 tys., a 1913 — 31,0 tys.

1918—1939 miasto tylko siedzibą władz powiatowych. Brak bodźca rozwojowego w postaci przemysłu fabrycznego. W największym zakładzie produkcyjnym

Płock. Małachowianka — widok z wirydarza. Zabytkowe odrestaurowane skrzydło z XVII w. i część nowodobudowanego gmachu. Tradycja szkoły prawie 800 lat. Centralny obiekt zbudowany (1963—64) w mieście dla uczczenia Tysiąclecia.

Fot. Wł. Kozłowski

zaledwie 70 zatrudnionych. Niewiele inwestycji. 3.500 bezrobotnych. Po włączeniu do miasta 1923 lewo-brzeżnego Radziwia, w 1938 — 33,8 tys. mieszk.

II wojna światowa 1939—1945 Płock włączony do Niemiec. Ośrodek ruchu oporu. Stosunkowo małe zniszczenia, natomiast straty ludzkie z powodu terrorku hitlerowców ogromne: 34%, tj. ok. 11.500 osób, w tym ok. 8.000 Żydów płockich (osiadłych w mieście od końca XI w.). Wyzwolenie 21 I 1945 przez radzieckie wojska I Frontu Białoruskiego.

1947—1960 rozwój miasta. Przemysł — nowym czynnikiem miastotwórczym, przy czym dominantą — przemysł rolno-spożywczy. Punktem zwrotnym w rozwoju Płocka — lokalizacja wielkiego przemysłu chemicznego.

1960—1966 otchody tysiąclecia i tworzenie ekonomicznej bazy rozwoju miasta i regionu. 28 XII 1963 — oddanie północnego odgałęzienia rurociągu naftowego „Przyjaźń” i ogłoszenie w Płocku przez Władysława Gomułkę planu zamrożenia zbrojeń jądrowych w Środkowej Europie. Budowa kombinatu rafi-

neryjno-petrochemicznego i rurociągu — symbolem międzynarodowej pokojowej współpracy wielu państw.

W ramach uroczystości X wieków Płocka 26 VI 1966 podczas 30-tysięcznej manifestacji społeczeństwa miasta i regionu na rynku Starego Miasta przed ratuszem: „W 1000-lecie istnienia, w uznaniu dla roli Płocka w historii państwa polskiego, za zasługi w ruchu robotniczym, za wkład w budownictwo socjalistyczne Polski Ludowej Rada Państwa nadała miastu Order Sztandaru Pracy I Klasy”.

Wybitni płocczanie m. in.: Ludwik Krzywicki (pomnik), Julian Leszczyński-Leński, Wacław Lach-

man, Witold Zglenicki (polski Nobel), Władysław Broniewski.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 70 radnych, w tym 17 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Robert Lipowski od 1965

Z-ca Przewodniczącego — Jakub Chojnacki od 1961

Z-ca Przewodniczącego — Franciszek Dorobek od 1961

Sekretarz — Stanisław Malinowski od 1962

P Ł O Ń S K

PŁOŃSK — miasto powiatowe nad rzeką Płonką, przy linii kolejowej Nasielsk—Toruń oraz szosach Warszawa—Gdańsk i Olsztyn; 10,7 km². 10,9 tys. mieszk., w tym 5,1 tys. mężczyzn (1966). 28-me co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.266 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca 9.424 zł.

Zakłady pracy: 20 przedsiębiorstw, 9 spółdzielni oraz 198 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej: 3.491 pracowników, w tym 1.200 kobiet. Miasto odczuwa poważną nadwyżkę siły roboczej kobiet.

Do największych zakładów należy zaliczyć: Płońskie Zakłady Przemysłu Terenowego — Fabryka Mebli, Płońskie Zakłady Przemysłu Rolno-Spożywczego, Zakłady Poligraficzno-Introligatorskie. Duże zatrudnienie posiadają Spółdzielnia „Modny Strój”, Spółdzielnia „Ogrodnik”, PSS oraz Powiatowa Wielotranżowa Spółdzielnia Pracy Usług Rzemieślniczych. W mikroregionie miasta zlokalizowane są ponadto takie większe zakłady pracy jak: Państwowy Ośrodek Maszynowy, Płońskie Zakłady Przemysłu Terenowego Materiałów Budowlanych w Arcelinie k/Płońska oraz Rolniczy Zakład Doświadczalny Poświętne.

W granicach administracyjnych miasta istnieje 270 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 2,82 ha.

Oświata i kultura. 8 szkół, do których uczęszcza 4.060 młodzieży, w tym: trzy szkoły podstawowe — 2540 uczniów, dwa technika: Odzieżowe i Mechaniczne — 448 uczniów, dwie szkoły zawodowe — 600 uczniów, Liceum — 516 uczniów.

Miasto posiada Dom Kultury, nowoczesny stadion sportowy, jedno kino z 460 miejscami oraz 7 świetlic zakładowych.

Do najstarszych zabytków zaliczają się: budynek stanowiący siedzibę władz miejskich, zabytkowa kamieniczka w Rynku, w której urządzono kawiarnię „Kaprys” oraz kamieniczki mieszczkańskie na Placu Armii Czerwonej i ul. Płockiej.

Historia. Płońsk jest starym mazowieckim grodem historycznym sięgającym, na podstawie badań arche-

ologicznych, co najmniej początków Państwa Polskiego.

W pobliżu i na terenie dzisiejszego miasta Płońska zachowały się relikty bliżej nie zbadanych grodzisk wczesnośredniowiecznych. Płoński „Kopiec Grodowy” zajęty później przez ogrody mieszczan leży na wschodniej stronie miasta Płońska niedaleko rzeki i nazywany był Łysą Górą albo Szwedzką Górą.

Pierwsze historyczne oficjalne wzmianki źródłowe na temat Płońska występują w ksiągach przywilejów uposażeniowych, wydanych dla opactwa benedyktyńskiego w Mogilnie w roku 1155 (przywilej Bolesława Kędzierzawego), względnie nawet wcześniej w roku 1065; gdzie wymieniany jest w liczbie grodów książeńskich świadczących daniny i usługi na rzecz opactwa również i Płońsk.

Przywilej fundacyjny, wydany prawdopodobnie około 1400 roku przez Ziemowita Starszego, ks. mazowieckiego i ruskiego, znany nam tylko z aktu potwierdzenia przez Zygmunta I w 1527 roku, nadaje osadzie prawo chełmińskie a wraz z przywilejami miejskimi również własny herb i pieczęć miejską z napisem romańskim — „S-CIVIVM DE PLONSK” (Herb miasta: na czerwonym tle tarczy dwie wieże forteczne ze szpiczastymi dachami, między którymi znajduje się złota kula). Płońsk był od najdawniejszych czasów związany z Mazowszem Płockim, z którym dzielił wszystkie złe i dobre okresy swoich dziejów. Z ważniejszych wydarzeń należy wymienić: napaść pogańskich Prusów, Jaćwingów, Litwinów, Rusinów, kłeski żywiołowe — głód w 1253 i 1362 r., choroby epidemiczne np., czarna śmierć” w r. 1348, epidemia w 1360 i wreszcie oddany w r. 1385 w zastaw Krzyżakom, został wykupiony przez Władysława Jagiełłę w 1397 r. Wiek XV i XVI to wzrost dobrobytu ludności, rozwój rolnictwa, handlu i rzemiosła, a w dalszej konsekwencji rozwój oświaty i kultury mieszkańców (w tym okresie żył Maciej Kazimierz Sarbiewski — wybitny poeta z okolic Płońska). W r. 1527 przywilejem Zygmunta I i późniejszym Zygmunta III z 1612 r. zabezpieczono mieszczan od konkurencji handlowej przybyszów z pobliskich miast.

W połowie XVII w. — wojny ze Szwedami. Dokumenty historyczne z tego okresu przedstawiają zniszczenie miasta wraz z którym uległ zburzeniu zamek płoński goszczący często Króla Władysława IV, w czasie polowań w okolicznych puszczech i borach. Do zu-

bożącego przez klęski miasta, w połowie XVII wieku zaczynają przybywać Żydzi.

Król Michał Wiśniowiecki wydaje w 1670 r. przywilej, pozwalający im mieszkać, domy budować, warzyć piwo i zbudować bożnicę. Verdum podróżujący w XVII wieku zastał pół miasta spustoszone na skutek pożaru.

Wiek XVII i XVIII to najsmutniejszy okres w historii miasta. Udział płońszczan w Konfederacji Barskiej, działalność na terenie miasta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej w okresie Sejmu Czteroletniego, odpowiedzialnej za rozwój oświaty wśród ludności, przeżycie wszystkich wlotów, nadziei i upadków związanych z okresem Legionów i przemarsz wojsk napoleońskich, to fakty świadczące o postawie mieszkańców Płońska w tym czasie.

Rozpoczął się okres długiej, bo trwającej ponad 100 lat niewoli narodowej. Płońsk przestał być miastem powiatowym i został przyłączony do powiatu plockiego.

Wiek XIX to znaczne ożywienie gospodarcze miasta, o czym świadczy wzrost liczby mieszkańców: w 1810 — 2.388, w 1830 — 3.618, w 1862 — 4.261, w 1887 — 7.824, a w 1910 — 12.300 osób.

W r. 1886 miasto posiada przytułek dla ubogich, prywatne obserwatorium astronomiczne i meteorologiczne (J. Jędrzejewicz), dwie szkoły chrześcijańskie, jedna żydowska.

Był w mieście mały browar, fabryka octu, miodu, olejarnia itp.

Po powstaniu styczniowym, w którym brali udział również mieszkańcy Płońska, nastąpiło wydzielenie

miasta z powiatu plockiego i w 1867 r. utworzono powiat płoński.

W r. 1917 Płońsk jest miastem powiatowym liczącym ok. 10.000 mieszkańców.

W 1939 r. miasto — liczące 11.100 mieszk. (w tym ok. 5.000 żydów) — zostało włączone do tzw. obszaru „Südostpreussen”. Okupacja hitlerowska przyniosła miastu i jego mieszkańcom olbrzymie straty. Zagładzie uległa cała ludność żydowska. 19 I 1945 — Płońsk został wyzwolony. W historii miasta rozpoczął się nowy okres. Okres odbudowy i budowy nowego, lepszego życia.

Dziś miasto stara się dźwignąć zarówno w sensie gospodarczym jak też architektoniczno-przestrzennym. Zbudowano szereg nowych zakładów pracy, miasto otrzymało własny wodociąg, ulepszono w 85% nawierzchnię ulic, zmodernizowano szereg urządzeń komunalnych.

W związku z planowaną deglomeracją zakładów przemysłowych z Warszawy miasto liczy na większe perspektywy rozwoju.

Wybitni płońszczanie:

— dr med. Jan Walery Jędrzejewicz (1862) znany astronom,

— dr med. Leon Rutkowski (1887) naukowiec i działacz społeczny,

— Andrzej Majorkiewicz (1806) burmistrz miasta.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 9 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Henryk Mikołajewski od 1956 r.

Sekretarz — Henryk Jurkiewicz od 1960 r.

PRUSZKÓW

PRUSZKÓW — powiat miejski nad rzeką Utratą, przy linii kolejowej Warszawa—Kołuszki—Katowice; 19 km². 39,2 tys. mieszk., w tym 18,4 tys. mężczyzn (1966). 2-gie co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Siedziba władz powiatu pruszkowskiego (623 km²). Nakłady inwestycyjne na mieszkańca w latach 1961—

—65: w mieście — 14.867 zł, w powiecie — 23.582 zł.

Miasto posiada rozwinięty przemysł o znaczeniu krajowym — przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych, przemysł środków transportu, porcelanowo-fajansowy, wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej, chemiczny, drzewny a ostatnio również przemysł spożywczy.

Wartość globalna produkcji przemysłu uspołecznionego (1966) wynosiła 1.087,0 mln zł, zaś produkcji towarowej w cenach zbytu 1.141,6 mln zł, z czego 10,6% to produkcja eksportowa.

Najważniejsze zakłady przemysłowe: Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, Zakłady Przemysłowe 1-go Maja, Pruszkowskie Zakłady Materiałów Biurowych, Zakłady Porcelitu Stołowego, Pruszkowska Fa-

bryka Ultramariny, Warszawskie Zakłady Zielarskie „Herbapol”, Centralne Biuro Konstrukcyjne Obrabiać oraz cały szereg zakładów przemysłu terenowego państwowego i spółdzielczego.

Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej (1966) wynosiła 18.316 pracowników, w tym kobiet 7.682. W przemyśle — 9.730 osób, co stanowi powyżej 50% ogólnej liczby pracujących w mieście.

Znaczne skoncentrowanie potencjału wytwórczego głównie w przemyśle, niedobór siły roboczej, deficyt wody, nie pozwalają na lokalizowanie nowych zakładów. Zakłada się jedynie rozbudowę i modernizację już istniejących zakładów przemysłowych.

Dogodne połączenia komunikacyjne Pruszkowa z Warszawą, chłonny rynek pracy, powodują dużą imigrację z terenów posiadających nadwyżki siły roboczych, co szczególnie zwiększa zapotrzebowanie na mieszkania. Potrzeby mieszkaniowe zaspokajane są w drodze rozwoju budownictwa spółdzielczego. Na terenie miasta od szeregu lat działa jedna z największych obecnie spółdzielni budownictwa mieszkaniowego w skali wojewódzkiej, Pruszkowska Spółdzielnia Mieszkaniowa.

Urządzenia socjalno-kulturalne. Pruszków posiada 11 szkół podstawowych, 2 licea ogólnokształcące, 2 tech-

nika zawodowe, 3 zasadnicze szkoły zawodowe, 1 szkołę specjalną. Nauczaniem objętych jest 8.773 uczniów. W mieście istnieje 8 przedszkoli (750 miejsc), 2 domy kultury: Dom Kultury Dziecka i Młodzieży i Dom Kultury Kolejarza, 3 kina stałe (1.330 miejsc), biblioteka miejska z filiami posiadająca 40 tysięcy woluminów.

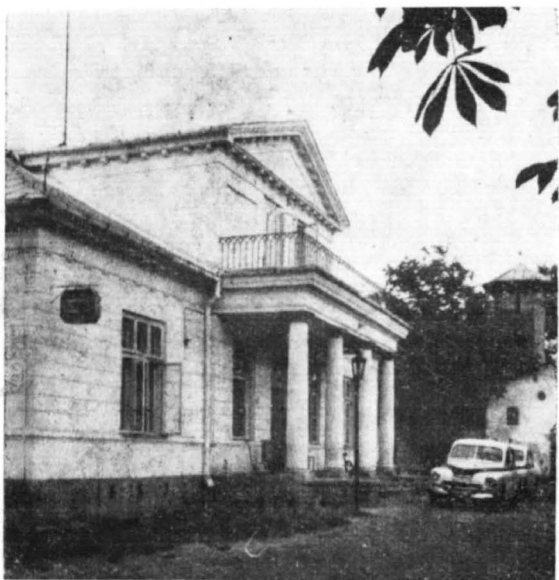
Na terenie miasta znajdują się dwa obiekty o charakterze zabytkowym. Pałacik dawnego dworu majątku Pruszków z początków XIX w. oraz duży park przy tym pałacyku z XVI w.

Od r. 1966 istnieje w Pruszkowie Towarzystwo Miłośników Miasta Pruszkowa.

Miasto posiada 3 szpitale: Szpital Miejski im. Marianna Buczka, Szpital Kolejowy i Państwowy Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych, 7 przychodni lekarskich, 3 żłobki (185 miejsc).

Z urządzeń sportowych: hala sportowa z centralnym boiskiem sportowym, 5 boisk sportowych w różnych miejscach miasta oraz kąpielisko o powierzchni wody 1,5 ha.

Rys historyczny. Pierwsze wzmianki o istnieniu Pruszkowa znajdujemy w „Herbarzu Polski” Kaspra

Pruszków. Klasykistyczny pałacyk z pocz. XIX w. obecnie stacja pogotowia ratunkowego

Nielskiego (wyd. Jana Nepomucena Borowicza — Lipsk 1841 r. tom VII str. 341) „Świętosław herbu ROCH dziedzic Pruszkowa, Wolicy, Kłębowa, Pogroszewa, i Pęcic, za wyświadczone ojczyźnie i dworowi książęcemu zasługi, został przez Janusza Ks. Mazowieckiego w r. 1456 zwolniony od wielu ciężarów publicznych”.

Wg przytoczonego wyżej „Herbarza Polski” jak i wydawnictwa Bartosza Paprockiego (Kraków 1860) pod tytułem „Herby Rycerstwa Polskiego” dowiadujemy się, że: „Po śmierci Świętosława, synowie jego Piotr, Mikołaj, Jan i Andrzej podzielili się spuścizną ojcowską i stali się protoplastami nowych rodów, przyjąwszy nazwiska od nazw odziedziczonych wsi: od Pruszkowa — Pruszkowski, od Pęcic — Pęcicki itd.”

W rękach rodu Pruszkowskich wieś i folwark Pruszków znajdowały się do XVI w. Często zmieniali się późniejsi właściciele Pruszkowa. Ostatnim z nich był Antoni hr. Potulicki, od którego w roku 1945 majątek w stanie szczytkowym przejął skarb Państwa.

O wiele starszym osiedlem od Pruszkowa jest Żbików, dzisiejsza dzielnica północna Pruszkowa. Już w roku 1236 Żbików posiadał kościół parafialny, którego erekcji dokonał arcybiskup gnieźnieński Wincenty z Czarnkowa (zapis w Kodeksie Wielkopolskim 763, 1077, 1300 z archiwum Diecezji Gnieźnieńskiej).

Żbików do r. 1800 jako wieś i folwark kościelny był własnością biskupstwa poznańskiego. Zabytkowej wartości dawny kościół w Żbikowie w r. 1908 został rozebrany, a na jego miejsce wybudowano nowy w stylu t.zw. „gotyku nadwiślańskiego” wg projektu arch. Czesława Domaniewskiego.

W r. 1845 przez tereny wsi i folwarku Pruszków przeprowadzona została linia kolejowa t.zw. „DROGA ŻELAZNA WARSZAWSKO-WIEDEŃSKA”. Na skutek połączenia kolejowego ze stolicą w latach 1845—1870 Pruszków stał się miejscowością letniskową Warszawy, a w latach 1870—1890 terenem lokalizacji szeregu zakładów przemysłowych, co zmieniło oblicze wsi na osiedle letniskowo-fabryczne.

W latach 1870—1890 w Pruszkowie powstały pierwsze fabryki, skutkiem czego nastąpił gwałtowny rozwój osiedla, które szybko przekształcało się w typowe miasto fabryczne. Rozpoczęły się bezplanowe parcelacje gruntów rolnych, na których powstawały ulice o charakterze miejskim, jak: ulica Stalowa, (obecnie Rady Narodowej), Ołówkowa, Cedrowa (obecnie Obrońców Pokoju), Klonowa (obecnie Daszyńskiego).

W 1900 r. zatrudnionych było ok. 3.400 robotników. W 1905 r. doszło do strajku i manifestacji robotniczych. Pruszków liczył w 1900 r. — 3 tys. mieszk. a w 1916 — 8,6 tys.

Okres I wojny światowej przyniósł dla miasta duże zniszczenie w zabudowie i przemyśle. Jedynym sukcesem Pruszkowa było uzyskanie praw miejskich w 1916 r.

W latach międzywojennych Pruszków przeżywał duży wzrost ludności (z 15,1 tys. w 1921 r. do 23,7 tys. w 1938 r.) i rozwój przemysłu. Uzyskane dodatkowe połączenia ze stolicą linią kolejki dojazdowej E.K.D. (1926) powiększyło napływ mieszkańców zatrudnionych w Warszawie. Ustrój kapitalistyczny nie sprzyjał władzom miejscowego samorządu do wykonania niezbędnych inwestycji ogólnomiejscowych jak: drogi, chodniki, kanalizacja, wodociągi itp. Zaniedbane pod względem urządzeń komunalnych miasto nie różniło się od wielu jemu podobnych małych miasteczek prowincjonalnych w Polsce przedwrześniowej. W 1931 r. miały miejsce wielkie strajki robotnicze.

Lata okupacji hitlerowskiej nie oszczędziły Pruszkowa. Ok. 2.500 mieszkańców miasta zginęło z rąk hitlerowców. Cała ludność żydowska, wynosząca w r. 1939 ok. 1.600 osób została wymordowana w Treblince.

Po likwidacji powstania warszawskiego (1944 r.) na terenie Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego

wego w Pruszkowie okupant urządził obóz przejściowy pod nazwą „Dulag 121 Pruszków”, przez który przeszło 650.000 osób, w tym z samej Warszawy 550.000 osób. W egzekucjach gestapo na terenie miasta zginęło ok. 1.000 osób. Liczne groby i tablice pamiątkowe męczeństwa patriotów polskich wymownie o tym świadczą.

Dnia 17 I 1945 r. do Pruszkowa wkroczyły pierwsze oddziały Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego. Wobec zniszczenia Warszawy, w Pruszkowie ulokowała się siedziba WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ, gdzie mieściła się do 1951 r. W tymże roku miasto zostało wydzielone z powiatu i stało się siedzibą nowego powiatu pruszkowskiego. W 1966 r. miasto

obchodziło uroczystie 50-tą rocznicę uzyskania praw miejskich. Na uroczystej Sesji Miejskiej Rady Narodowej w dniu 22 lipca 1966 r. miasto Pruszków zostało odznaczone złotą odznaką „ZASŁUŻONEGO DLA WOJEWÓDZTWA”.

Wybitni pruszkowianie m. in. Janusz Korczak, Irena Strzelecka, Henryk Szafranski, Janusz Zarzycki.

Skład Miejskiej Rady Narodowej — 60 radnych, w tym 17 kobiet.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Ryszard Hill od 1960 r.

Z-ca Przewodniczącego — Władysław Narowski od 1961 r.

Sekretarz — Stanisław Pieścik od 1965 r.

PRZASNYSZ

PRZASNYSZ — miasto powiatowe nad rzeką Węgierką; 24,4 km², 9,5 tys. mieszcz., w tym 4,5 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 1.404 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 10.637 zł.

Rozwój swój zawdzięcza Przasnysz położeniu przy trakcie handlowym do Prus. Od XV w. był siedzibą jednego

z trzech powiatów sądowych ziemi ciechanowskiej. Wzmiankowany jako miasto w 1416 r., uzyskał prawo miejskie chełmińskie w 1427 r. od Janusza I, księcia mazowieckiego, wraz z zezwoleniem na budowę łaźni, wagi i postrzygalni sukna oraz zwolnieniem mieszczan od cel i myt. Lustracja 1564 r. mówi o ogromnym uposażeniu miasta w ziemię, wynoszącym 110 włók urodzajnego gruntu.

Było wówczas w mieście 26 domów murowanych i 663 drewnianych, co pozwala szacować jego zaludnienie na ok. 4500 mieszcz., z których ok. 500 osób trudniło się rzemiosłem. Połowa z nich to piwowarzy i piekarze, wśród pozostałych duże skupiska stanowili szewcy (67), kuśnierze (36), krawcy (34) oraz zdunowie (22). Poza tym było 14 kowali, 6 mieczników, 2 kotlarzy a także 1 złotnik. Liczby te świadczą o rozmiarach produkcji, znacznie przekraczającej potrzeby miejscowe, zwłaszcza w zakresie szewstwa, kuśnierstwa i garncarstwa. W Przasnyszu działało wiele browarów, pracowały warsztaty sukiennicze czynny był największy na Mazowszu piec smolarski, pod miastem wypalano popiół. Okoliczni mieszczanie, drobna szlachta zagrodowa oraz chłopci kurpiowscy, zaopatrywali się tu w dni targowe w mięso, piwo, ubranie, zwłaszcza kozuchy, garnki, narzędzia rolnicze i broń, głównie szable. Na jarmarki, znane z korzystnych transakcji bydłem i końmi, ściągali kupcy z Prus, a także z odległych części Mazowsza. Przez Przasnysz przebiegały szlaki łączące Warszawę z Królewcem i Gdańskiem, co pozwalało mieszczanom na uczestniczenie w handlu o szerszym zasięgu.

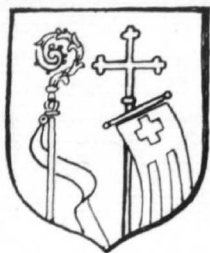
Okres dobrobytu miasta stworzył pomyślne warunki dla intensywnego budownictwa, szczególnie sakralnego. W XV w. były tu dwa kościoły, w XVI w. wy-

budowano dalsze trzy. Przy kościele parafialnym od XV w., a przy kościele bernardynów w XVIII w. istniały szkoły. Należący poprzednio do starostwa ciechanowskiego Przasnysz od 1616 r. był siedzibą starostwa niegrodowego. Przeprowadzona w trzy lata po dużym pożarze miasta lustracja z 1616 r. wykazała tylko 404 domy oraz 262 puste place. Zmniejszyła się również liczba rzemieślników. Regres w rozwoju miasta pogłębiły wojny szwedzkie, po których miasto dźwignęło się dopiero pod koniec XVIII w. W 1660 r. ze 103 włók czynszowych było uprawianych tylko 40, a w 1663 r. tylko 100 domów było zamieszkałych. W następnym stuleciu liczba domów wzrosła do 233 w 1797 r. W 1810 r. Przasnysz liczył 2059 mieszcz., po czym liczba ich wzrosła do 3376 w 1825 r. Dopiero w drugiej połowie XIX w. rozpoczął się ponowny rozwój miasta. Powstały tu wówczas 2 małe browary, garbarnia i fabryka cykorii.

Ludność miasta wzrosła z 3853 mieszcz. w 1858 r. do 7074 w 1880 r. i 10.431 mieszcz. w 1910 r. W walkach o miasto w czasie I wojny światowej uległo zniszczeniu ok. 70% budynków, duże straty poniosła także ludność. W okresie wojny dla eksploatacji okolicznych lasów została wybudowana linia kolei wąskotorowej. W 1921 r. było w Przasnyszu 6340 mieszcz. W okresie międzywojennym Przasnysz traci na znaczeniu. Rolnictwo stanowiło w dalszym ciągu jedno z głównych zajęć ludności, część mieszkańców zatrudniał rozwijający się tu drobny przemysł rolniczo-przetwórczy i drzewny. W 1939 r. Przasnysz liczył 7856 mieszcz., w tym ok. 3000 Żydów. W okresie okupacji ludność żydowska została wysiedlona, a następnie wyniszczona w obozach zagłady.

Po wojnie Przasnysz liczy ok. 6800 mieszcz. W 1961 r. liczba ludności doszła do 8614. Było tu 26 zakładów przemysłowych i 147 warsztatów rzemieślniczych. Czynne są w nim urzędy komunalne, szpital, 2 szkoły podstawowe, 2 zawodowe i liceum. Jest tu również dom kultury. Najstarszym zabytkiem Przasnysza jest gotycki kościół farny z XV w. Przy kościele zachowała się również XV-wieczna dzwonnica. Drugim cennym zabytkiem jest kościół i klasztor bernardynów, pierwszy końca XVI w., drugi — z początku XVII w. Zachował się także XVIII-wieczny ratusz, odnowiony w XIX w.

PUŁTUSK

PUŁTUSK — miasto powiatowe nad rzeką Narew; 23,3 km². 11,8 tys. mieszk., w tym 5,5 tys. mężczyzn (1966). 25-te co do liczby ludności miasto wojewarszawskiego, Powiat: 1.012 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca 10.560 zł.

Ważniejsze zakłady pracy. Filia Zakładów Wytwórczych

Lamp Elektrycznych im. Róży Luksemburg z Warszawy, Pułtuskie Zakłady Przemysłu Terenowego, Pułtuskie Zakłady Terenowego Przemysłu Materiałów Budowlanych, Spółdzielnia Pracy Szewców „Narew”, Spółdzielnia Inwalidów „Mazowsze”, Powiatowa Wielobranżowa Spółdzielnia Pracy „Metalodlew”.

Gospodarstw rolnych jest 494, w tym 285 do 2 ha.

Oświata i kultura. Pułtusk posiada 4 szkoły podstawowe, do których uczęszcza 2.079 uczniów, 2 szkoły licealne typu ogólnokształcącego z ilością 375 uczniów, w tym dla pracujących (189 uczniów). Szkół zawodowych jest 8 (1.738 uczniów). Są 3 przedszkola (243 dzieci). W mieście jest jedno kino „Narew” (248 miejsc), Powiatowy Dom Kultury, kilka świetlic. Dobrą działalność prowadzi Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Joachima Lelewela, licząca 40.231 tomów (łącznie z filią na przedmieściu Popławy).

Do znanych placówek kulturalnych należy Muzeum Historyczne znajdujące się w XV-wiecznej wieży ratuszowej z bogatymi zbiorami z regionu kurpiowskiego oraz dokumentami rzemiosła.

Zabytki. Zamek biskupi z XVI w. obecnie klasycystyczny — siedziba władz powiatowych, kaplica zamkowa M. Magdaleny z XVI—XVII w. obecnie zagospodarowywany jako sala wystaw sezonowych. Ratusz — wieża gotycka z XV w. — siedziba Muzeum Historycznego, dzwonnica klasycystyczna pierwotnie gotycka z 1505 r., kolegiata z 1449 r., baszta miejska z XVI w., dawna synagoga z XIX w., biblioteka z XVIII w. i inne.

Zdrowie i handel. W mieście pracują Obwodowa Przychodnia Specjalistyczna, która niedługo przeprowadzi się do nowoczesnego obiektu, szpital powiatowy oraz apteka, która nie jest w stanie obsłużyć miasta. Jest Stacja Pogotowia Ratunkowego z dobrym wyposażeniem transportowym, a także żłobek na 50 miejsc. Placówki sieci handlowej są reprezentowane przez trzy pionry: PZGS, PSS i MHD.

W Pułtusku czynnych jest 126 punktów sprzedaży detalicznej, w tym 86 sklepów. Pracuje 8 zakładów gastronomicznych, w tym 3 restauracje. Są też 2 bary i 3 kawiarnie.

Komunikacja i łączność. Pułtusk posiada dogodnie połączenia autobusami PKS z Warszawą i sąsiednimi miastami powiatowymi. Najbliższa stacja kolei szerokotorowej — Nasielsk znajduje się w odległości 28 km

od miasta. Dojazd do stacji PKP autobusami PKS lub koleją wąskotorową. Poza tym w odległości około 30 km znajduje się stacja PKP w Wyszkanie.

Historia. Badania archeologiczne ujawniły ślady grodu z epoki wczesnopiastowskiej, który powstał w miejscu z natury obronnym nad rzeką na pograniczu puszczy. Na przełomie XI/XII w. rozwinęła się pod grodem osada targowa, ośrodek wymiany produktów dla osadnictwa idącego w górę Narwi. W XII/XIII w. rozwinął się nad brzegiem Narwi, u przeprawy, nowy ośrodek targowy. Jego centrum stanowił rynek, zwany później Starym Miastem. Stał tu kościół Marii Panny. Wzmianka o grodzie pochodzącym z I połowy XIII w., określa go jako castrum należące do biskupa płockiego, do którego przeszło najpewniej jeszcze w XI w. Prawa miejskie Pułtusk otrzymał od księcia Ziemowita I w 1257 r. Z odbudową miasta niszczącego przez Litwinów w początkach XIV w. łączy się lokacja miasta na prawie chełmińskim w 1339 r.

W 1489 r. założono przytułek dla ubogich. Król Zygmunt I i Zygmunt August w latach 1533 i 1557 nadali miastu przywileje swobodnej żeglugi na Narwi i Bugu. W połowie XVI w. Pułtusk przodował w wywozie zboża do Gdańska, a handlem nim zajmował się w mieście 54 kupców.

Rozwijało się rzemiosło. W r. 1554 biskup płocki A. Noskowski założył dla rzemieślników kasę pożyczkową, a w 1567 r. ufundował kolegium jezuickie. W XV i XVI w. miasto było ośrodkiem żywego ruchu umysłowego. W I połowie XV w. założono tu szkołę, której rektorowi wyznaczono w 1449 r. stałe uposażenie. W kolegium jezuickim uczyła się młodzież z całego niemal kraju, a liczba uczniów niekiedy dochodziła do 900. Studiowali w nim m. in. Sarbiewski, Orzechowski, Ossoliński, a wykładali ks. Piotr Skarga, ks. Jakub Wujek. Ogólnokrajowy regres gospodarczy i zniszczenia spowodowane najazdem szwedzkim spowodowały, że miasto w XVII w. traciło na znaczeniu. W 1703 r. miasto rozgrabiono i częściowo spalono przez wojska Karola XII. Po 1795 r. dobra biskupie zajął rząd pruski. Pułtusk stał się wówczas siedzibą władz powiatowych. W 1796 r. ustała władza biskupia nad miastem. 26 XII 1806 r. Francuzi stoczyli zwycięską bitwę o Pułtusk z wojskami rosyjskimi. W 1831 r. — duże straty. W 1810 r. — 2.520 mieszk., a w 1864 r. — 6.816. Podstawą gospodarczą miasta był handel zbożem, 2 browary, młyn parowy, destylarnie, tartak. W 1875 r. — wielki pożar. Liczba ludności w 1910 r. — 15.437, 1921 — 13.732, a w 1939 r. ok. 17.400 i 1020 domów.

W okresie wojny hitlerowcy rozstrzelali w Pułtusku kilkaset osób, w tym 300 Żydów. Resztę ludności żydowskiej wymordowano w obozach zagłady. Na przełomie 1944/45 r. przez miasto przechodziła linia frontu, co spowodowało zniszczenie jego zabudowy w 85%.

W Polsce Ludowej — szybka odbudowa miasta. Poległym 17 tys. żołnierzom radzieckim wybudowano cmentarz — mauzoleum.

Rok 1967 w Pułtusku obchodzony jest pod znakiem Tyściałecia miasta, a ukoronowaniem uroczystości będzie miesiąc czerwiec 1968 r. Inauguracja obchodów — czerwiec 1967 r.

Na X wieków swego istnienia miasto przygotowuje się planowo, a jednocześnie z rozmachem. Buduje się z ważniejszych inwestycji — most przez rzekę Narew łączący tereny puszczy Białej z miastem, nowoczesny

dworzec PKS, ośrodek zdrowia i nowe bloki mieszkalne na osiedlu Traugutta. Całe miasto — łącznie z podwórkami — jest porządkowane. W czynnie społecznym buduje się piękny amfiteatr w parku.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Miron Owsiewski od 1965 r.
Sekretarz — Michał Dąbrowski od 1965 r.

RACIĄŻ

RACIĄŻ — miasto w pow. sierpeckim nad rzeką Raciążnicą, przy linii kolejowej Nasielsk—Sierpc; 16,8 km², 3,7 tys. mieszk., w tym 1,8 tys. mężczyzn (1966).

Gród w Raciążu wymieniony w tzw. falsyfikacie moglińskiego z 1065 r. był siedzibą kasztelana; od XV w. stanowił ośrodek powiatu i siedzibę sądu ziemskiego. Targowa osada na podgrodziu otrzymała w 1425 r. prawo miejskie chełmińskie. Początkowo własność książąt mazowieckich, po przyłączeniu księstwa płockiego w 1495 r. do Korony miasto przeszło w ręce królewskie, by następnie, w roku 1512, drogą wymiany za miasto Kock dostać się w posiadanie biskupów płockich i stać się ośrodkiem klucza. Jako jedno z większych miast województwa płockiego był też Raciąż miejscem odbywania sejmików. W drugiej połowie XVI w. liczba mieszkańców Raciąża osiągnęła zapewne 1800, ale już w końcu XVI w. zaznacza się ubytek rzemieślników świadczący o zahamowaniu w rozwoju.

Wojny połowy XVII w. pogłębiły kryzys gospodarczy; liczba ludności Raciąża spadła wówczas do nie-

spełna 500. W 1795 r. Raciąż znalazł się w II zaborze pruskim i przestał być ośrodkiem powiatu, co wpłynęło na dalsze zahamowanie rozwoju miasta. Wprawdzie w XIX w. nastąpił wzrost ludności z 990 w 1810 r. do 1890 w 1863 r. (rozwinął się wtedy przemysł garncarski i młynarski), nie zapobiegło to jednak pozbawieniu Raciąża praw miejskich w 1869 r. Mimo to zaludnienie Raciąża wzrastało coraz szybciej, osiągając w 1897 r. — 4656 mieszk.

Stosunkowo nieznaczne straty ludnościowe poniósł Raciąż w I wojnie światowej, w 1921 r. liczył bowiem 4513 mieszk. W 1922 r. odzyskał prawa miejskie, a uruchomienie w 1924 r. linii kolejowej z Płońska do Sierpca rozszerzyło jego możliwości rozwojowe. W r. 1939 liczba ludności wynosiła 5311. Podczas II wojny światowej uległa zagładzie ludność żydowska. Liczba mieszkańców Raciąża spadła do 3704 w 1946 r. W 1961 r. Raciąż liczył 3564 mieszk.

Jest tu 8 zakładów przemysłowych i 79 rzemieślniczych. 25% mieszkańców Raciąża utrzymuje się z rolnictwa. Raciąż posiada szkołę podstawową i zawodową oraz Liceum Ogólnokształcące. Ośrodkiem układu Raciąża jest duży, trapezoidalny rynek, wiążący główne trakty komunikacyjne. W zachodniej części miasta znajdują się resztki grodziska wczesnośredniowiecznego.

RADZYMIN

RADZYMIN — miasto w pow. wołomińskim nad rzeką Rządzą; 19 km², 7,0 tys. mieszk., w tym 3,2 tys. mężczyzn (1966).

Do 1952 r. miasto było siedzibą powiatu radzyńskiego, obecnie należy do powiatu wołomińskiego. Położony 20 km na północno-wschód od Warszawy, przy autostradzie Warszawa—Białystok.

Problem komunikacji nie jest dostatecznie rozwiązany. Do Warszawy dojeżdża codziennie do pracy i do szkoły ok. 2500 osób, którzy muszą korzystać z usług kolejki w/t oraz autobusów podmiejskich.

Radzymin jest małym miasteczkiem, ale schludnym i ładnym. Dużo tu zieleni i ogrodów, trawników, rabatów pielęgnowanych przez uczniów miejscowego

Technikum Ogrodów Zielonych. W północno-zachodniej stronie miasta znajduje się leśny teren, tzw. Rejentówka. Woda, lasy sosnowe, suche piaski tworzą tu doskonale warunki dla ośrodka leczniczego i wypoczynkowego.

W mieście znajdują się 4 szkoły podstawowe (1432 uczniów) oraz 3 szkoły średnie (1229 uczniów): Liceum dla Przedszkolank, Technikum Terenów Zielonych oraz Liceum Ogólnokształcące. 1 przedszkole (140 dzieci). Placówki kulturalno-oświatowe, to: Biblioteka Powiatowa i Miejska, kino Czar (190 miejsc), Klub Książki i Prasy oraz klub sportowy Mazur dysponujący pięknym stadionem sportowym.

Przemysł w Radzyminie jest reprezentowany przez Zakłady Ceramiczne „Różewo” z roczną produkcją 13 mln szt cegieł, Zakłady Silikatowe rocznie 25 mln cegieł wapienno-piaskowych.

Rolnictwo liczy 450 gospodarstw wiejskich o wielkości 2 do 3 ha. Gospodarka komunalna ma poważne

trudności. Ok. 1/3 ulic posiada tylko nawierzchnie twardą. Brak jest kanalizacji i wodociągów. Odczuwa się równie głód mieszkań. W okresie XX-lecia wybudowano tu zaledwie dwa bloki mieszkalne. Powstało tu natomiast ok. 600 domków jednorodzinnych (prywatnych i spółdzielczych).

Zabytków (II grupy): kościół parafialny z 1780 r. oraz gmach Liceum Pedagogicznego z 1845 r.

Historia. Pierwszy dokument pochodzi z 1440 r. Mówi on o prawach i prerogatywach nadanych osadzie przez księcia Bolesława Płockiego. W 1475 r. tenże Bolesław nadał wsi szlacheckiej Radzymin

Radzymin. Pomnik Tadeusza Kościuszki

prawa miejskie, a następnie zezwolił na budowę zamku. Dwa lata wcześniej została tu erygowana parafia. Właścicielem miasta był wówczas Jan Radzyński, podkomorzy zakroczymski. W latach 1605—1650 Radzymin był własnością rodu Leszczyńskich. Król Władysław IV nadał miastu przywilej na 4 jarmarki.

Z rąk Leszczyńskich dobra radzyńskie i miasto przeszło w posiadanie Franciszka Bielińskiego, starosty kowalewskiego i brodnickiego. W II połowie XVIII w. miasto objął książę Michał Czartoryski, wielki kanclerz Polski i Litwy. Księżna wybudowała

tu okazały pałac oraz kościół parafialny. Ufundowała również pierwszą szkołę elementarną (1781 r.). Miasto do okresu Czartoryskich nie miało większego znaczenia gospodarczego i politycznego. Była to zawsze osada targowiskowa skupiająca interesy nielicznych i stosunkowo słabo zagospodarowanych wsi okolicznych.

Za książąt Czartoryskich Radzymin znacznie się rozwinął i liczył ok. 2 tys. mieszk. W okresie zaborów dobra radzyńskie przez krótki czas były w posiadaniu hrabiny Raczyńskiej a później księcia Edwarda Lubomirskiego. Po 1830 r. dobrą te przeszły w posiadanie barona Mohrenheima, a później przemysłowca warszawskiego Krusensterna. W tym to czasie, w 1842 r. miasto zostało połączone z Warszawą drogą bitą oraz powstał tu pierwszy urząd pocztowy.

W 1845 r. otwarto pierwsze Seminarium dla Nauczycieli Szkół Elementarnych, W 1870 r. Radzymin liczył 3.212 mieszk. i 135 domów (w tym 37 murowanych). W mieście było 80 warsztatów rzemieślniczych i 2 cegielnie.

W II połowie XIX w. ożywienie gospodarcze. Powstała mała fabryczka okuć żelaznych, fabryka lasek, oraz 6 cegielni. Radzymin był ponadto znany ze sztuki garncarskiej, bogatej w zdobnictwo ludowe. W 1921 r. — 4.200 mieszk.

W okresie międzywojennym nic się w Radzyminie nie zmieniło. Podstawowym źródłem utrzymania ludności było rolnictwo oraz rzemiosło i handel. Ludność miasta w 1939 r. liczyła 9 tys. mieszk., z czego pochodzenia żydowskiego ok. 5 tys. a pochodzenia niemieckiego 500 osób.

W czasie okupacji ludność żydowska została umieszczona w getcie radzyńskim, a później wywieziona do Treblinki. Miasto zostało zniszczone w 30%. Ludność zmalała do 4 tys.

W okresie powojennym miasto się odbudowało, znikły zniszczenia wojenne, jak również stare rudery. Miasto przybrało bardzo miły i estetyczny wygląd, choć nadal jest to już miasteczko bez większych perspektyw rozwoju.

Skład Prezydium Miejskiej Rady Narodowej:

Przewodniczący — Ryszard Rusiniak od 1966 r.,

Z-ca Przewodniczącego — Wanda Zmijewska od 1965 r.,

Sekretarz — Leonard Szymanis od 1965 r.

RÓŻAN

RÓŻAN — miasto w pow. makowskim przy ujściu Różnicy do Narwi i przy szosie Warszawa—Ostrołęka; 12,6 km², 1,5 tys. mieszk., w tym 0,7 tys. mężczyzn (1966).

W Różanie są następujące zakłady pracy: Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Różanie, MO,

Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”, Kasa Spółdzielcza, Apteka, Ośrodek Zdrowia z Izłą Porodo-

wą, Lecznica Zwierząt, 2 młyny (w tym 1 prywatny), warsztat usług rzemieślniczych i baza Kółka Rolniczego.

Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej 364 pracowników, w tym 135 kobiet. W granicach miasta — 240 indywidualnych gospodarstw o przeciętnej wielkości ok. 5 ha. Ważny węzeł drogowy.

Oświata i kultura: 4 szkoły Technikum Mechaniczne (80 uczniów — w rozwoju), Zasadnicza Szkoła Zawodowa (248 uczniów), Szkoła Przysposobienia Rolniczego (45 uczniów) oraz Szkoła Podstawowa (436 uczniów), 1 przedszkole (70 dzieci).

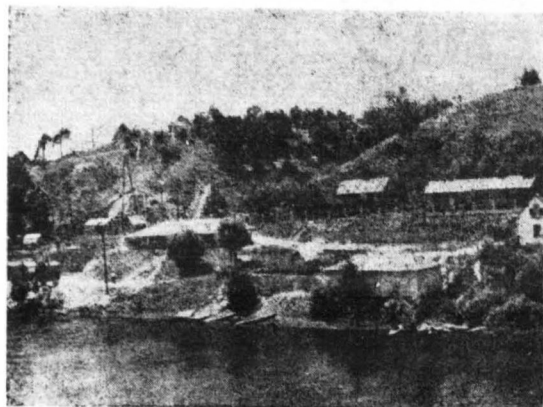
Miejska Biblioteka — 5.700 tomów. Dom Kultury wraz z kinem (186 miejsc). Klub Książki i Prasy.

Obiekty zabytkowe — kościół parafialny z XV w. oraz forty obronne z końca XIX w. Turystyka — Stacja wodna PTTK z ośrodkiem domków campingowych (51 miejsc) oraz ośrodek domków campingowych Zakładów Pończosznicych z Żyrardowa (40 domków 120 miejsc) i 72 miejsca noclegowe Fabryki Pomp z Warszawy.

Historia. 1378 r. — osada Różan otrzymała przywilej lokacyjny. 1403 r. — książę Mazowiecki Janusz I w Ciechanowie potwierdził go i rozszerzył nadając miastu prawo chełmińskie oraz przyznając dochody z łaźni oraz wagi miejskiej; 1526 r. — Anna, księżna Mazowiecka wydała w Warszawie przywilej na most; 1549 r. — królowa Bona nadała mieszczanom wolny wyrąb w lasach starostwa; 1564 r. — wg lustracji znajdowało się wtedy w Różanie 330 domów nieplacących czynszu; 1566 r. — potwierdzenie przez Zygmunta Augusta w Warszawie przywileju wydanego w 1526 r. przez Annę ks. Mazowiecką. 1581 r. — założono skład soli, XVII w. — wojny szwedzkie i morowe powietrze zniszczyły miasto doszczętnie; 1764 r. — Stanisław August w Warszawie udzielił swoich potwierdzeń na pierwiastkowy przywilej; 1828 r. — było 114 domów, 1.021 mieszk. (w tym 304 Żydów). 1866 r. — 151 domów, 1.810 mieszk., 1 garbarnia, magistrat i 6 jarmarków; 1869 r. — pozbawienie Różana praw miejskich, które odzyskał w 1919 r.; 1888 r. — kościół parafialny, murowany, synagoga, szkoła, urząd gminny, stacja pocztowa, browar, fabryka miodu, 172 domy i 2.414 mieszk., 1910 r. — 4.435 mieszk. W okresie międzywojennym ludności ok. 6.000, nie było zakładów przemysłowych, ludność odczuwała brak pracy.

W czasie II wojny światowej Różan został włączony do Rzeszy. Zniszczono ok. 95% zabudowy. Ciężkie 6-cio miesięczne walki w 1944—45 r. o przyczółek mostowy.

W latach 1947—1966 powolna odbudowa miasta. Brak przemysłu. Odczuwa się na miejscu z tego powodu brak pracy. Została wybudowana szkoła, oddany

Różan. Stacja wodna PTTK

fol. A. Zborski

został do użytku nowy most na rzece Narwi. Naprawiono drogi. Wybudowano Dom Kultury i piękne przedszkole. Oddano do użytku Ośrodek Zdrowia i Izbę Porodową.

Skład Miejskiej Rady Narodowej — 20 radnych. Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Witold Sawicki od 1963 r.

RYKI

RYKI — miasto powiatowe, przy linii kolejowej Dęblin—Łuków i szosie Warszawa—Lublin; 35,1 km². 5,4 tys. mieszk., w tym 2,6 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 776 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca — 9.333 zł.

Ryki parafialna od XV w. wieś królewska, należała początkowo do starostwa radomskiego, a następnie, z końcem XVI w. — stężyckiego. Były wówczas bardzo dużą wsią, liczącą prawdopodobnie ponad 500 mieszkańców. Od połowy XVII w. zostały siedzibą starostwa niegrodowego. W połowie XVIII w. starostą ryckim był kasztelan krakowski S. Poniatowski, ojciec króla. Od 1782 r. Ryki uważano za miasto. Nie zalicza ich jednak do miast spis z 1810 r., a i w 1825 r. Ryki liczące wówczas 110 mieszk., występują jako wieś rządowa. Ożywienie gospodarcze Ryk przypada na okres budowy twierdzy Iwangorodzkiej (od 1842 r.) oraz linii kolejowej Warszawa—Lublin (od 1865 r.). W 1862 r. Ryki liczyły już 1.179 mieszk., w 1897 r. — 1.615, w 1910 r. — 2.259, a w 1921 r. — 3.530. W 1925 r.

w pożarze spłonęło 257 domów, ocalało tylko 60, a mimo to Ryki w 1939 r. osiągnęły zaludnienie 4.500 mieszk. (w tym ok. 3.000 Żydów).

W latach 1939—1945 zostało zniszczonych w Rykach 139 domów, a ludność żydowska uległa zagładzie; ponadto hitlerowcy wymordowali lub wywieźli około 1.000 osób. Działy tutaj AL i AK.

Po wojnie ludność miasta zmniejszyła się do 3.100 w 1945 r., ale utworzenie powiatu ryckiego w 1956 r. i przyznanie Rykom praw miejskich w 1957 r. spowodowały szybki wzrost zaludnienia. W 1961 r. miasto liczyło 5.092 mieszk. Rozwinęła się znacznie sieć zakładów rzemieślniczych (56), w 5 zakładach przemysłowych pracuje ponad 400 osób. Jest tu szpital, szkoła zawodowa, 2 podstawowe i liceum. Ośrodkiem rozplanowania miasta jest obszerny kwadratowy rynek. Z pierwszej ćwierci XIX w. pochodzi klasycystyczny dwór otoczony parkiem, wzniesiony dla J. Jezierskiego. Kościół parafialny neogotycki projektował na początku XX w. architekt J. P. Dziekoński.

SEROCK

SEROCK — miasto w pow. nowodworskim nad rzeką Narwą; 2,7 tys. mieszcz., w tym 1,3 tys. mężczyzn (1966).

Serock zwany w średniowieczu Szyroczec, w XVII w. — Sierociec, jest jednym z najstarszych grodów mazowieckich. Po raz pierwszy wymieniony został w tzw. falsyfikacie mogileńskim z 1065 r.

Podgrodzie stało się niebawem znacznym targowiskiem nadrzecznym dzięki położeniu na ważnej drodze handlowej biegnącej wzdłuż Bugu z Mazowsza na Ruś. Ludność trudniła się rolnictwem, rybołówstwem, przewozem wodnym i flisactwem. W 1417 r. książęca osada targowa uzyskała miejskie prawa chełmińskie. Przywilej lokacyjny potwierdził i rozszerzył ks. Janusz I mazowiecki w latach 1423—1425. Istniała tu waga, postrzygalnia sukna i łaźnia. W XVI w. Serock był ludnym i zamożnym miastem powiatowym ziemi mazowieckiej. Miasto było wyposażone w 40 włók ziemi, miało 10 jatek i 2 młyny wodne. W 1564 r. było tu 56 rzemieślników wolnych od czynszu oraz 30 rybaków. Liczył wtedy 264 domy. Odbywały się tu sądy ziemskie oraz grodzkie.

W 1567 r. król Zygmunt August potwierdził przywileje miejskie i cechowe. Wśród rzemieślników byli piekarze, rzeźnicy, garncarze, szewcy, krawcy, piwowarzy, sprzedawcy soli i „kramarczykowie”. W 1572 r. nawiedziła miasto ciężka zaraza. W 1616 r. liczba włók miejskich wzrosła do 43 (czynszowych 39), a liczba młynów „łodnych” do 3. Odbywały się tu 3 jarmarki rocznie i cotygodniowy targ.

Dotkliwy cios zadał miastu najazd szwedzki, po którym Serock stał się biedną, wyludnioną wieśnią.

W 1660 r. wszystkie włóki mieszczkańskie (38) leżały puste. W 1662 r. miasto liczyło ok. 66 mieszkańców, w 1663 r. — ok. 136, w 1676 r. — ok. 300. W 1797 r. było tu 77 domów. Położenie Serocka w rejonie o dużym znaczeniu strategicznym dla obrony Warszawy spowodowało, że miasto trzykrotnie, w latach 1794, 1809 i 1831, znalazło się w zasięgu walk o stolicę. W 1807 r. z ufortyfikowanego na rozkaz Napoleona Serocka gen. Niemojewski podejmował udane wypadki przeciwko Austriakom. W czasie powstania listopadowego Serock był miejscem koncentracji polskich wojsk podejmujących w maju 1831 r. wyprawę przeciwko gwardiom rosyjskim. W 1810 r. Serock liczył 756 mieszcz., w 1825 r. — 1.008. W 1845 r. powstała tu fabryka narzędzi rolniczych. W 1869 r. Serock liczący wówczas 140 domów i 1.979 mieszczkańców, utracił prawa miejskie. Nie zahamowało to jednak dalszego wzrostu liczby ludności. W 1897 r. Serock miał 3.916 mieszcz., a w 1900 r. — 5.166 i 287 domów.

Podstawą rozwoju Serocka były jarmarki (odbywały się 4 razy w roku), na których rzemieślnicy zbywali swoje wyroby i gdzie handlowano trzodą i bydłem. W 1923 r. Serock odzyskał prawa miejskie. Liczył wówczas 404 domy i 4.694 mieszcz. Prawie 50% ludności stanowili Żydzi. W okresie międzywojennym miasto pełniło rolę ośrodka handlowego i usługowego dla okolicznych terenów. W 1939 r. liczyło ok. 6.500 mieszcz., miało 4 małe zakłady przemysłowe i ok. 100 warsztatów rzemieślniczych. II wojna światowa i okupacja spowodowały poważne wyludnienie miasta wskutek zagłady ludności żydowskiej.

W 1946 r. Serock miał 2.123 mieszcz., w 1961 r. — 2.580. Znaczna część ludności utrzymuje się z rolnictwa. Jest tu 28 zakładów rzemieślniczych oraz szkoła podstawowa. Na układ przestrzenny miasta wywarł wpływ jego usytuowanie na wysokiej, poprzecinanej parowami skarpię.

SIEDLCE

SIEDLCE — powiat miejski: 31,2 km². 36,0 tys. mieszcz., w tym 17,0 tys. mężczyzn (1966). 4-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Siedziba władz powiatu siedleckiego (1.337 km²). Nakłady inwestycyjne na mieszkańca w latach 1961—65: w mieście — 10.044 zł, w powiecie — 10.615 zł.

Główny ośrodek Regionu Podlaskiego (siedleckiego), obejmującego ponadto powiaty: siedlecki, sokołowski, węgrowski, łosicki. Region jest słabo uprzemysłowiony. Ośrodkiem przemysłu jest m. Siedlce, dzięki uruchomieniu w ostatnich latach kilku większych zakładów produkcyjnych. Rozwijają się przede wszystkim przemysł dziewiarski, metalowy i rolno-spożywczy.

Wartość produkcji globalnej przemysłu społecz-

nionego w 1966 r. 1.116 mln zł, zaś towarowej w cenach zbytu — 1.520 mln zł, z czego 18,0% to produkcja eksportowa.

Zakłady pracy. 7 zakładów przemysłu kluczowego, 3 zakłady państwowego przemysłu terenowego, 12 spółdzielni, wiele mniejszych zakładów oraz 253 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce społecznej: 16.511 osób, w tym 6.330 kobiet, w samym przemyśle: 5.680 osób, tj. 34% pracujących; drugie miejsce w zatrudnieniu zajmuje transport i łączność — 4.120 osób — tj. 25% pracujących.

Najważniejsze zakłady przemysłowe: Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Karo”, Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie, Siedleckie Zakłady Zabawkarskie Przemysłu Terenowego, Siedleckie Zakłady Przemysłu Terenowego, Spółdzielnia Pracy „Miś”, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, Spółdzielnia Ogrodnicza, Spółdzielcze Zakłady Stolarskie, Spółdzielcze Zakłady

Metalowe, Siedleckie Zakłady Rolno-Spożywcze i Warszawskie Zakłady Przemysłu Spirytusowego. Największe przedsiębiorstwa budowlane: Siedleckie Przedsiębiorstwo Budowlane obejmujące zakresem swego działania miasto Siedlce oraz powiaty: siedlecki, łosicki, sokołowski i węgrowski, Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane i Powiatowa Spółdzielnia Budowlana.

W granicach miasta — 1.308 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 1,5 ha.

Miasto położone jest przy ważnym szlaku komunikacyjnym z zachodu na wschód (droga Warszawa—Brześć w przedłużeniu Berlin—Moskwa), a z północy na południe (Łomża—Lublin w przedłużeniu Białystok—Przemysł).

Ważny węzeł kolejowy. Miasto posiada 1 dworzec kolejowy i 1 autobusowy.

Ośrodek oświaty i kultury. 31 szkół z 13,0 tys. uczących się, w tej liczbie dwa licea ogólnokształcące, Państwowa Szkoła Ekonomiczna, Państwowa Szkoła Techniczna, Państwowa Szkoła Muzyczna i Studium Nauczycielskie. Najstarsza szkoła — obecne Liceum Ogólnokształcące im. B. Prusa założone 1923 r. (istniało wcześniej jako filia Liceum im. Żółkiewskiego). Muzeum Ziemi Podlaskiej, Biblioteka Miejska licząca 59 tys. tomów. Dwa domy kultury: Międzyorganizacyjny Dom Kultury i Dom Kultury Dzieci i Młodzieży, dwie sale widowiskowe PKP i ZBM, 3 kina (895 miejsc) i amfiteatr liczący 2,5 tys. miejsc.

Zabytki: pałac Ogińskich, barokowy ratusz „Jacek” z 1784 r., kościół parafialny z 1740 r., z plebanią, kaplica Ogińskich z 1784 r., brama tryumfalna z 1783 r., budynek poczty z XVIII w., kościół katedralny w stylu neogotyckim z początku XX w.

Historia. Nazwa Siedlce pochodzi prawdopodobnie od lasu Siedliska w dokumencie z 1430 r. Pierwsza źródłowa wiadomość o wsi pochodzi z 1448 r. Wieś należała do Gniewoszów, którzy w XV w. przybrali nazwisko Siedleckich. Dopiero w 1532 r. powstała w Siedlcach parafia.

Król Zygmunt August nadał Siedlcom prawa miejskie w 1547 r., zwolnienie na 8 lat od podatków, prawo do organizowania raz w tygodniu targów oraz trzy razy w roku jarmarków. W 1580 r. Siedlce posiadały 15 włók osiadłych, miały już swego burmistrza i 43 rzemieślników. W 1608 r. liczyły ok. 1.300 mieszk. Na rozwijające się miasto spadły 2 klęski pożarów: w 1650 r. (zostały wtedy spalone przez Tatarów) i w 1693 r. Na przełomie XVII—XVIII w. następuje upadek miasta. Pożary, zarazy spowodowały wyludnienie miasta obniżając liczbę mieszk. do 300.

Najpomysłniejszym okresem rozwoju była druga połowa XVIII w. kiedy Siedlce należały do księcia Michała Czartoryskiego. W 1795 r. miasto dostało się pod panowanie austriackie. W 1815 r. po utworzeniu Królestwa Polskiego powstało województwo podlaskie, Siedlce stały się miastem wojewódzkim, będąc dla najbliższej okolicy nie tylko centrum administracyjnym, lecz także ośrodkiem życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego. W r. 1837 województwo

podlaskie przemianowano na gubernię podlaską. W 7 lat później została ona zlikwidowana, a terytorium jej włączono do gubernii lubelskiej. W r. 1867 stało się jeszcze raz siedzibą gubernii siedleckiej. Miasto liczyło wówczas 8.500 mieszk. i 360 domów. W 1912 r. powiat siedlecki wraz z Siedlcami został znowu włączony do gubernii lubelskiej.

W okresie międzywojennym Siedlce były miastem powiatowym. Charakteryzował je brak przemysłu, rozwijało się rzemiosło i szkolnictwo. W 1924 r. do Siedlec przeniesiono z Janowa siedzibę biskupa podlaskiego. W r. 1921 miasto liczyło 30.676 mieszk., a w 1939 r. — ok. 41.000.

Wielkie zniszczenia poniosło miasto podczas II-jej wojnie światowej. Zostało zrujnowane i częściowo

Siedlce. Barokowy ratusz tzw. „Jacek” z XVIII w.

fol. J.F. Beerger

spalone. Zniszczenia sięgały 45%. Straty ludzkie wyniosły 50%, w tym ok. 15.000 Żydów, których hitlerowcy wymordowali w Treblince.

Wyzwolenie 1 VIII 1944 r. Do 1948 r. miasto w woj. lubelskim. W latach 1944—50 wysiłek gospodarczy w mieście skierowany był na usuwanie zniszczeń wojennych. Aktywizacja gospodarcza nastąpiła od 1956 r. Powstały nowe zakłady przemysłowe będące nowym czynnikiem miastotwórczym. W 1961 r. miasto obchodziło 400-lecie nadania praw miejskich. W uroczystościach zorganizowanych przez Miejski Komitet Frontu Jedności Narodu wziął udział premier PRL Józef Cyrankiewicz.

W mieście odbyły się w latach 1960—66 uroczyste obchody tysiąclecia Państwa Polskiego i XX-lecia Polski Ludowej.

Obchody te wyzwoliły dużą inicjatywę społeczeństwa dla realizacji czynów społecznych przy porządkowaniu i upiększaniu miasta.

Wybitni siedlczanie m. in.: Antoni Ponikowski, Junosza Stępowski, Leopold Zbucki, Jacek Woszczerowicz.

S I E R P C

SIERPC — miasto powiatowe nad rzeką Sierpinią; 18,8 km². 12 tys. mieszk., w tym 5,7 tys. mężczyzn (1966). 24-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.139 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkalnictwo — 9.058 zł.

Zakłady pracy: 19 przedsiębiorstw, w tym 3 przemysłowe, 11 spółdzielczych oraz 155 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie (bez uczniów) w gospodarce społecznej 3.850 pracowników, w samym przemyśle 784 osoby, tj. 20%. Najważniejsze zakłady pracy: Zakłady Młynarskie, Wytwórnia Pasz Treściwych, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, Spółdzielnia Wielobranżowa, Spółdzielnia Inwalidów oraz MHD i PSS.

Miasto (jak również powiat) ma charakter rolniczy. Wartość produkcji globalnej przemysłu społeczonego w 1966 r. — 127 mln zł, towarowej (w cenach zbytu) 163 mln zł.

Sierpc to ważny węzeł komunikacyjny: szosy Warszawa—Gdynia, Łódź—Płock—Brodnica oraz skrzyżowanie linii kolejowych łączących miasto z Warszawą, Kołobrzegiem, Łodzią i Gdynią.

W granicach miasta 495 gospodarstw indywidualnych o przeciętnej 2,5 ha, Spółdzielnia Produkcyjna oraz Kółko Rolnicze posiadające 12 zestawów maszyn.

Oświata i kultura. 8 szkół z 3.938 uczniami. Najstarsza szkoła, Liceum Ogólnokształcące obchodziło w 1966 r. 50-tą rocznicę istnienia. Dom Kultury Dzieci i Młodzieży, Powiatowa i Miejska Biblioteka publiczna z 26 tys. tomów oraz świetlice i biblioteki zakładowe.

Towarzystwo Ziemi Sierpeckiej gromadzi eksponaty twórczości ludowej. Zabytki: kościół parafialny św. Wita, gotycki przebudowany w XVI i XVII w., a zbudowany prawdopodobnie w XI w. na miejsce świątyni pogańskiej; z 1519 r. pochodzi kościół św. Ducha; z XV/XVI w. kościół przyklasztorny; klasztor benedyktynów z 1788 r. Z XIV w. kościoła św. Krzyża pozostały tylko ruiny. Z pocz. XIX w. pochodzi ratusz klasycystyczny, z XVIII w. drewniana chata — tzw. Kasztelanka oraz oryginalny spichrz drewniany i inne.

Historia Sierpc zwany do XVII w. Sierpreem, od najdawniejszych czasów był grodem położonym na szlaku handlowym wiodącym z Pomorza i Prus przez Płock do Krakowa. Gród przy którym powstała osada,

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 60 radnych, w tym 15 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Jan Michalak od 1959 r.

Z-ca Przewodniczącego — Zbigniew Huczek od 1965 r.

Sekretarz — Stanisław Dębski od 1958 r.

należał do najstarszych na Mazowszu. Przekaz o nadaniu przez króla Bolesława II Śmiałego dochodów z Sierpca klasztorowi benedyktynów w Mogilnie pochodzi z 1065 r. (tzw. falsyfikat mogileński). Prawdopodobnie w XII w. osada przeszła na własność biskupów płockich. W 1322 r. Sierpc stał się własnością księcia płockiego Wacława. W tymże roku otrzymał prawo miejskie średnie, ponowione po pożarze przez Władysława Jagiełłę w 1389 r. Już w XIV w. Sierpc posiadał 5 fabryk sukna (wzdłuż rzeki), browary i kilka garbarni.

Przywilejami z 1450 i 1489 r. miasto otrzymało prawo urządzania 2 jarmarków. W końcu XV w. był przytułek dla ubogich. Od początku XVI w. Sierpc przeszedł do rodu Sierpskich. Od połowy XVI w. istniał powiat sierpecki. W okresie tym liczne pożary. Po pożarze w 1531 r. miasto otrzymało częściowo zwolnienie na 8 lat od podatków, a po spłonięciu dokumentów miasta w 1576 r. — Sierpc otrzymał potwierdzenie praw miejskich.

W XV—XVI w. miasto ośrodkiem rzemiosła i handlu. Z rzemieślników najczęściej mieszkało sukienników, których jakość wyrobów była tak dobra, że uzyskali nawet od króla zezwolenie na znakowanie swej produkcji. Były także browary i garbarnie. Liczba mieszk. — ok. 2.000.

W XVII w. — wojny szwedzkie, epidemie i pożary zrujnowały miasto. Liczba mieszk. spadła do 400. W latach 1709—1711 morowe powietrze. W 1797 r. miasto liczyło 162 domy i ok. 1.000 mieszk. Pod koniec XVIII w. Sierpc przestał być miastem powiatowym.

W XIX w. miasto — ośrodkiem handlu zbożowego. Były tu 3 szkoły początkowe, władze powiatowe (od 1867 r.), sąd pokoju, poczta, straż ogniowa, 2 browary, 3 garbarnie, 3 fabryki octu, 2 fabryki kafla, 5 olejarni.

W 1810 r. — 1.972 mieszk., w 1868 r. — 5.015, w 1909 r. — 8.009 (w tym 3.949 Żydów), w 1921 r. — 8.466, a w 1939 r. — 10.900 osób.

W okresie międzywojennym Sierpc nie rozwinął się ani rolniczo ani przemysłowo, wielu bezrobotnych których z braku przemysłu nie było gdzie zatrudnić.

W czasie II wojny światowej Sierpc włączony do Niemiec. Stosunkowo mało zniszczony, natomiast straty ludzkie ogromne. 3.500 Żydów zlikwidowano w obozach zagłady, wielu mieszkańców wywieziono do Niemiec, wielu zostało zamordowanych.

W latach 1946—1966 wiele zmieniło się w naszym mieście. Rolnictwo podniosło się na wyższy poziom, rozwinął się handel społeczny, budownictwo i kultura.

Wybitni Sierpczanie. Mathias de Sycpn, znany chirurg — 1551 r., profesorowie Akademii Krakowskiej: Felilites Lazari de Scirpsenis — filozof (1554), Wojciech Sierpski filozof i poeta (zmarł w 1620 r.). Zygmunt Wolski, nauczyciel, wybitny działacz społeczny i polityczny, powieszony publicznie przez hitlerowców 18 IX 1942 r. w Płocku.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 10 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Kazimierz Osiowy od 1966 r.,
Sekretarz — Lucjan Wrzeszczyński od 1950 r.

SKOLIMÓW - KONSTANCIN

SKOLIMÓW - KONSTANCIN — miasto w pow. piaseczyńskim nad rzeką Jeziorką; 4,9 km². 7,2 tys. mieszk., w tym 3,3 tys. mężczyzn (1966).

Miasto Skolimów-Konstancin stanowi połączenie dwu miejscowości, z których pierwszą, a nazwie pochodzącej od staropruskiego imienia Skolim, rejestrują źródła z początkiem XV w. — druga powstała w 1898 r. na terenie dóbr Obory jako osiedle willowe, założone przez towarzystwo akcyjne. W II połowie XVI w. drobnoszlachecka wieś Skolimów w parafii Piaseczno liczyła poniżej 50 mieszk., w 1825 r. — 138, w 1921 r. — 971. Konstancin miał w 1921 r. 527 mieszk. W 1924 r. obie miejscowości tworzyły gminę.

Prawa miejskie Skolimów-Konstancin uzyskał w 1952 r. Znajduje się tu sanatorium reumatologiczne, szpital chirurgii kostnej i ośrodek rehabilitacyjny. Dzięki dogodnemu połączeniu komunikacyjnemu z Warszawą i Piasecznem, Skolimów-Konstancin jest bazą mieszkaniową dla pracowników zatrudnionych w tych miastach. Miasto ma 5 zakładów przemysłowych i 68 rzemieślniczych.

W 1961 r. liczył 7.110 mieszk. Miasto ma wodociągi i częściowo kanalizację, 2 szkoły podstawowe i liceum ogólnokształcące.

W Konstancinie mieszkał w latach 1920—1925 Stefan Zeromski.

SOCHACZEW

SOCHACZEW — miasto powiatowe nad rzeką Bzurą, przy linii kolejowej i szosie Warszawa—Poznań; 12 km². 18,0 tys. mieszk., w tym 8,9 tys. mężczyzn (1966). 14-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 807 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 15.071 zł.

W mieście znajduje się 9 zakładów przemysłowych zatrudniających ogółem 1.900 osób. Oprócz tych istnieją przedsiębiorstwa i placówki o charakterze handlowym i usługowym, które zatrudniają 1.100 prac. Na terenie miasta jest 587 gospodarstw rolnych.

Istnieją 4 szkoły podstawowe (uczy się w nich 3.803 uczniów), 3 szkoły średnie, szkoła zawodowa (uczy się w nich 1.923 uczniów) oraz 4 przedszkola. Ponadto w Sochaczewie znajduje się: Szpital Powiatowy, 3 kina, 2 biblioteki, 7 świetlic szkolnych, 3 klubokawiarnie, 4 zakłady zbiorowego żywienia, 3 domy kultury, 4 restauracje, 2 kawiarnie. Ważny węzeł kolejowy i drogowy.

Historia. Jedno z najstarszych miast Mazowsza. Na przełomie X i XI w. był już ośrodkiem handlowym i komunikacyjnym. Według tradycji zmarł tu w 1138 r. Bolesław III Krzywousty (pochowany w Płocku). W 1221 r. osadę wymieniono jako siedzibę kasztelanii. W 1257 r. w Sochaczewie pobudowano 2 kościoły: parafialny i dominikański z klasztorem.

W 1283 r. gród wraz z osadą został zniszczony przez Litwinów i Rusinów. W I połowie XIV w. książę Ziemowit II wybudował murowany zamek. W 1377 r.

za panowania księcia Ziemowita III spisano tu prawa mazowieckie. Sochaczew wówczas był stolicą ziemi, a władający nią książęta byli w stosunku lennym do króla aż do inkorporacji jej wraz z miastem do Korony w 1476 r.

Przed 1368 r. Sochaczew uzyskał prawa miejskie. Data lokacji nie jest znana. Wiadomość o drewnianym moście na rzece pochodzi z 1476 r. Mimo pożarów w 1506 r., 1509 i 1536 r. — w 1564 r. było 329 domów i ok. 2.000 mieszk.

Największy rozkwit gospodarczy Sochaczewa przypada na wiek XV i początek XVI. W tym czasie miasto było poważnym ośrodkiem wytwórczości rzemieślniczej. Najbardziej rozwijało się taktwo sukienicze. Od XV w. w Sochaczewie był cech kobierników. Kobierce sochaczewskie były wytworne i drogie. Kupował je nawet król Zygmunt August. Ogółem pracowało w Sochaczewie 40 różnych rzemiosł, zgrupowanych w 22 cechach.

Nie tylko zamożności ale i poziomu kulturalnego miasta dowodzi fakt, że w XIV w. liczba studentów Akademii Krakowskiej rodem z Sochaczewa była wyższa niż także liczby studentów pochodzących z Warszawy i Płocka.

W 1619 r. pożar strawił połowę miasta. W 1630 r. było tu tylko 110 domów. Do całkowitego upadku doprowadził miasto najazd szwedzki. Miasto i zamek zostały zburzone. W 1660 r. zaledwie 13 domów było zamieszkałych.

Od czasu wojen szwedzkich aż do rozbioru Polski miasto było już tylko ośrodkiem drobnego handlu i miejscem zjazdów szlacheckich. Za czasów sejmu czteroletniego odbudowano zamek. Jednak w 1794 r. w czasie powstania i walk Kościuszki z Prusakami

znowu został zburzony. W czasach niewoli był tylko powiatowym miasteczkiem bez znaczenia.

Liczba ludności: w 1800 r. — 1.451, w 1858 — 3.913, w 1881 r. — 5.969 a w 1910 — 6.864 osób.

W okresie I wojny światowej Sochaczew przez osiem miesięcy znajdował się na linii frontu Bzura—Rawka. Został wtedy zburzony przez artylerię niemiecką. W 1921 r. — 5.070 mieszk.

W Polsce niepodległej miasto zaczęło się podnosić z upadku. Powstały fabryki w Chodakowie i Boryszewie, powstały szkoły, stadion sportowy, przystań. W 1939 r. — 13.458 mieszk.

II wojna światowa znów zniszczyła Sochaczew w 40%. Hitlerowcy zburzyli zabytkowy kościół dominikański, całą dzielnicę żydowską i wiele domów w śródmieściu. Wymordowali też 4.000 Żydów oraz wielu Polaków.

W Polsce Ludowej rozwój Sochaczewa nabral nowego rozmachu. Dotyczy to zwłaszcza ostatnich lat.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 45 radnych, w tym 12 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Wacław Zduńczyk od 1965 r.,
Sekretarz — Adelajda Plichta od 1965 r.

SOKOŁÓW PODLASKI

SOKOŁÓW PODLASKI — miasto powiatowe, przy linii kolejowej Siedlce—Małkinia; 12,5 km², 9,1 tys. mieszk., w tym 4,3 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 1.121 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—1965 na mieszkańca — 9.805 zł.

Miasto nazwę dwuczłonową otrzymało dopiero w XX w.

Kościół parafialny w Sokółowie ufundowany został w 1415 r. Wkrótce potem — w 1424 r. — osada otrzymała prawa miejskie średzkie, które zastąpiło poprzednio nadane prawo ruskie.

W 1580 r. miasto miało 86 włók gruntów i 126 ogrodów oraz liczyło 24 domy w rynku, a przy ulicach 126 domów i 40 chałup. Mieszkało tu wielu rzemieślników. W XVI w. miasto należało do rodu Kiszaków, którzy kościół parafialny oddali na zbór arikański. Po śmierci ostatniego z rodu Kiszaków w II połowie XVII w. Sokółów przeszedł na własność B. Radziwiłła i do II połowy XVIII w. pozostawał we władaniu tego rodu.

W 1621 r. były tu 2 rynki: Lacki i tzw. Ruskie Miasto. Od 1764 r. odbywały się w mieście raz w roku roczki sądowe sądu ziemskiego w Drohiczynie. W 1775 r. Sokółów liczył 230 domów opłacających podymne. M. K. Ogiński, do którego miasto należało w połowie XVIII w. sprowadził z Francji rzemieślników, którzy chałupniczo produkowali pasy, chustki, jedwabne, kobierce i płótno, a także meble. Poparcie udzielone przez panujących cechom rzemieślniczym (w 1771 r. przywilej uzyskał cech kuśnierzy, w 1810 r. — szewców) spowodował, że Sokółów na początku XIX w. miał 500 szewców i 200 kuśnierzy.

Miasto w 1810 r. liczyło 2043, a w 1825 r. — 3005 mieszk. Na początku XIX w. było tu czynnych 5 browarów, 6 wiatraków, fabryka octu, 2 olejarnie i ce-

gielnia, a od 1845 r. — cukrownia „Elżbietów”, zatrudniająca 600 robotników. W 1864 r. w Sokółowie oprócz rynku były: 2 place targowe oraz 8 ważniejszych ulic, z których tylko 4 były wybrukowane. W XIX w. były tu 2 kościoły, cerkiew prawosławna, 2 synagogi, szkoła miejska dwuklasowa oraz jednoklasowa dla dziewcząt. Od r. 1867 miasto było siedzibą władz powiatowych. Do jego rozwoju przyczyniła się znacznie budowa linii kolejowej w 1887 r.

W Sokółowie od 1860 r. był wikariuszem ks. Stanisław Brzóska, dowódca ostatniego oddziału walczącego w powstaniu styczniowym na Podlasiu. Ksiądz Brzóska wraz z adiutantem Janem Wilczyńskim został stracony na rynku sokołowskim 23 V 1865 r. Miejsce stracenia jest upamiętnione wysokim obeliskiem. Robotnicy cukrowni i inni mieszkańcy Sokółowa brali czynny udział w rewolucji z lat 1905—1907.

Z pobliskiego Rogowa pochodził znany działacz komunistyczny Franciszek Malinowski, zamordowany w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie w 1944 r. W okresie okupacji hitlerowcy wymordowali ludność żydowską Sokółowa Podlaskiego (ok. 4000 osób). 67 Polaków zostało rozstrzelanych. Miasto uległo zniszczeniu, cukrownia została ograbiona, i spalona, liczba ludności spadła z 9.900 w 1931 r. do 7.500 w 1946 r.

Po wojnie Sokółów Podlaski zaczął się odbudowywać. W 1961 r. miasto liczyło 9296 mieszk. Czynne są tu urządzenia komunalne, szpital, podstawowe placówki socjalne, 3 szkoły podstawowe, 2 zawodowe, liceum oraz nowo wybudowany dom kultury. Ośrodkiem rozplanowania Sokółowa Podlaskiego jest obszerny, pierwotnie kwadratowy rynek, poszerzony obecnie wskutek wyburzenia pierzei wschodniej.

Z zabytków zachowała się tylko klasycystyczna dzwonnica z I połowy XIX w. i drewniana kaplica cmentarna z lat 1800—1802.

SULEJÓWEK

SULEJÓWEK — miasto w pow. otwockim, przy linii kolejowej Warszawa—Mińsk Mazowiecki—Terespol; 19,3 km², 14,2 tys. mieszk., w tym 6,7 tys. mężczyzn (1966). 22-gie co do liczby ludności miasto woj.

warszawskiego. Wieś szlachecką Sulewo w parafii Długa wymieniają źródła od XV w. W II połowie XVI w. liczba jej mieszk. nie przekraczała zapewne 100, w 1825 r. wieś miała tylko 6 domów i 57 osób.

Rozwój Sulejówka związany jest z wybudowaniem w 1866 r. linii kolejowej. Po I wojnie światowej początkowo był miejscowością o charakterze letniskowym, a następnie stał się zapleczem mieszkaniowym Warszawy.

W Sulejówku przebywał w latach 1922—1926 były nacelnik państwa marszałek Józef Piłsudski. W 1921 r. Sulejówek miał 65 domów i 390 mieszk., w 1939 r. — 11.940, a w 1961 r. — 13.396.

T Ł U S Z C Z

TŁUSZCZ — miasto w pow. wołomińskim, przy linii kolejowej Warszawa—Białystok; 7,5 km², 4,2 tys. mieszk., w tym 2,0 tys. mężczyzn (1966).

Tłuszcz — miasto przyszłości — położone w środku powiatu wołomińskiego, spełnia rolę ośrodka kulturalnego i gospodarczego dla wschodniej części powiatu wołomińskiego z ewentualną możliwością funkcji administracyjnej, w wypadku zlokalizowania tu siedziby powiatu zgodnie z założeniami Uchwały Nr XLVI/263/59 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z dnia 15.XI.1959 r. w sprawie zatwierdzenia projektu planu zagospodarowania przestrzennego Tłuszcza.

Przemysł — do największych zakładów przemysłowych należy zaliczyć Hutę Szkła, z roczną wartością produkcji 48 mln zł, w tym 90% to produkcja eksportowa termosów. Ponadto istnieją takie zakłady jak P.O.M., Kafłarnia „Halis”, Mleczarnia, Państwowe Zakłady Zbożowe, Wylęgarnia Drobiu, Spółdzielnia „Wiklina” (produkcja eksportowa) itp.

Wartość produkcji w zakładach przemysłowych wynosi 84,4 mln zł — przy zatrudnieniu 1.537 osób. Tłuszcz jest objęty deglomeracją, co ma znaczenie poważne dla rozwoju gospodarczego.

Oświata, kultura i zdrowie. Z urzędzeń oświatowych i kulturalnych — w mieście znajduje się szkoła 1000-lecia, w której mają swoją siedzibę Szkoła Podstawowa i Liceum Ogólnokształcące. W 1965 r. powstała Zasadnicza Szkoła Zawodowa Mechanizacji Rolnictwa w oparciu o miejscowy P.O.M. — w perspektywie zostanie przekształcona na Technikum Rolnicze. Ponadto istnieje Dom Kultury, kino, biblioteka miejska, radiowęzeł oraz 5 świetlic zakładowych. Działalność sportowa prowadzona jest w 2-ch Klubach — Klub Sportowy Międzyszkolny i Klub Sportowy „Ogniwo”. Z urzędzeń socjalno-zdrowotnych istnieją w naszym mieście takie placówki jak przedszkole na 60 dzieci, świetlica szkolna, Przychodnia Rejonowa, Izba Pogodowa.

Historia. Występująca jeszcze w XVII w. pod nazwą Tłuszcz wieś książęca, a następnie królewska, założona została w 1477 r. na prawie chełmińskim. W latach sześćdziesiątych XVI w. pozostawała w dzierzawie biskupa płockiego A. Noskowskiego i liczyła ponad 200 mieszk. Regres ekonomiczny XVII—XVIII w. oraz wojny szwedzkie spowodowały trwałe ubytki

Hitlerowcy rozstrzelali w Sulejówku w czasie okupacji 100 osób. Na terenie i w okolicy miasta działały oddziały AK i BCh.

Miasto ma 2 zakłady przemysłowe, 56 rzemieślniczych, ważniejsze placówki socjalne, 4 szkoły podstawowe i liceum. Większość mieszkańców utrzymuje się z pracy w warszawskich zakładach przemysłowych i urzędach. Prawa osiedla otrzymał Sulejówek w 1958 r., miejskie zaś w r. 1962.

ludności Tłuszcza, który jeszcze w 1825 r. liczył tylko 31 domów i 126 mieszk.

W r. 1860 została przeprowadzona kolej Warszawa—Petersburg, której budowa zdecydowała o rozwoju Tłuszcza i dalszych jego losach. Na terenie dzisiejszego miasta był dwór, którego właścicielem był obszarnik Granicki. W 1864 r. ośrodek dworski został rozparcelowany i na terenie na którym stał dwór powstała osada Tłuszcz.

W r. 1913 osada Tłuszcz łącznie ze wsią liczyła 1.500 mieszk. Do rozbudowy Tłuszcza przyczynił się reemigrant z Ameryki Józef Falba, który zakupił część resztówki dworskiej — ziemię rozparcelował na place i na nich pobudował domy czynszowe.

Z obiektów przemysłowych najwcześniej powstała Huta Szkła wybudowana w 1905 r. przez fabrykanta Iwanickiego, która produkowała ręcznie butelki i szkła lampowe. Huta została zamknięta w 1923 r. na skutek powstałej w 1921 r. konkurencyjnej udziałowej Huty Szkła „Przyszłość” (obecnie państwowa).

W 1916 r. Tłuszcz został gminą. W 1921 r. — 1.102 mieszk., a w 1931 r. — 2.856.

W 1935 r. strajk pracowników Huty Szkła — organizatorami strajku byli komuniści — Władysław Komorowski, Kazimierz Skołożyński, Jan Sobolewski, Józef Rajchert i Stanisław Napiórkowski obecny radny MRN.

Nadszedł ciężki okres okupacji. Hitlerowcy wywieźli do obozów ludność żydowską (850), a wielu mieszkańców rozstrzelali na miejscu.

W Polsce Ludowej, zniszczone w latach okupacji miasto (w 80%) powstaje z gruzów. Wraz z rozwojem Tłuszcza wzrasta jego ranga administracyjna. W 1957 r. otrzymuje prawa osiedlowe a rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 XII 1966 r. (Dz. Ustaw 52/66 poz. 318) z dniem 1 I 1967 r. osiedle Tłuszcz zostało zaliczone do miast.

Wybitni działacze Tłuszcza m. in.: Władysław Ryśzawa, Antoni Grzelak.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 25 radnych, w tym 7 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Tadeusz Najś od 1965 r.
Sekretarz — Wacława Krowicka od 1964 r.

URSUS

URSUS — miasto w pow. pruskowskim, przy linii kolejowej Warszawa—Koluszki—Katowice; 9,4 km². 24,4 tys. mieszk., w tym 11,8 tys. mężczyzn (1966). 6-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Zabudowa miejska obejmuje 57%, a tereny rolne 43% powierzchni miasta.

Funkcje miastotwórcze:

1. Ośrodek przemysłowy. Na terenie miasta znajdują się Zakłady Mechaniczne „Ursus” największe w kraju zakłady produkujące ciągniki rolnicze. W ramach współpracy RWPG z Czechosłowacją zakład znajduje się w rozbudowie kosztem 3,1 mld. zł do 1970 r. Po rozbudowie będzie produkowanych 60 tys. ciągników łącznie z częściami zamiennymi.

Wartość produkcji towarowej przemysłu wynosi 2.240,8 mln zł z czego 95,4% przypada na Z.M. „Ursus”, jedyny w mieście zakład przemysłu kluczowego.

Ponadto działają 2 zakłady przemysłu terenowego, 11 spółdzielczego, 198 warsztatów rzemieślniczych. Są to małe zakłady zatrudniające od kilkunastu do kilkudziesięciu pracowników.

Zatrudnienie ogółem wynosi 14,5 tys. osób z czego 86% to pracownicy przemysłu.

2. Satelita Warszawy — Miasto graniczy ze stolicą, do której dojeżdża codziennie do pracy i szkół ok. 8 tys. osób. Mieszkańcy miasta korzystają z obiektów kulturalnych, oświatowych, służby zdrowia i częściowo handlowych stolicy.

3. Ośrodek mieszkaniowy — W mieście znajduje się ok. 18 tys. izb mieszkalnych z czego 65% przypada na mieszkania państwowe i spółdzielcze, 98% ludności utrzymuje się z zawodów pozarolniczych.

4. Oświata — na terenie miasta znajdują się: Zespół Szkół Zawodowych do którego uczęszcza blisko 2,5 tys. uczniów i słuchaczy. Kierunek budowa traktorów i zawody metalowe. W skład Zespołu wchodzi m. in. W.S.I., technikum dzienne, wieczorowe, szkoła zasadnicza, przyzakładowa. Poza tym: Liceum ogóln-

kształcące, 4 szkoły podstawowe, 4 przedszkola, Zakładowy Dom Kultury z kinem (700 miejsc). Zabytków brak.

Przychodnia Obwodowa obsługująca znaczną część powiatu. 3 żłobki. Ursus posiada dogodną komunikację. Są 2 przystanki kolejowe na liniach Warszawa—Łowicz i Warszawa—Skierniewice. Jest tunel kolejowy (drugi w budowie).

W granicach miasta są 233 gospodarstwa rolne o przeciętnej powierzchni 1,7 ha. W uprawach przeważają warzywa co stanowi o wysokiej dochodowości miejscowych rolników.

Historia. Powstał w 1920 r. na terenie wsi Czechowice — istniejącej już w XV w. — przy założonych tu zakładach mechanicznych „Ursus”. W 1921 r. wieś Czechowice liczyła 255 mieszk. i 24 domy. W 1939 r. osada miała ok. 7 tys. mieszk. W okresie II wojny światowej zakłady zostały zniszczone. W 1952 r. utworzono miasto Czechowice, które w 1954 r. otrzymało nazwę Ursus. W 1952 r. — 11 tys. mieszk., a w 1961 r. 19,8 tys. .

Perspektywy. Docelowo miasto ma liczyć 50 tys. mieszk. W 1965 r. uchwałą KERM-u w sprawie inwestycji towarzyszących związanych z rozbudową ZM „Ursus” w latach 1966—70 przyznano miastu 392 mln złotych. W ramach tej kwoty przewiduje się m. in. budowę 5,5 tys. izb mieszkalnych, rozbudowę wodociągów, budowę kanalizacji, szkół, przedszkoli, ulic itp. W 1968 r. rozpocznie się budowę nowego osiedla mieszkaniowego dla 18,5 tys. osób.

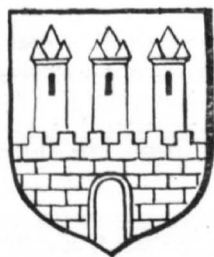
Skład Miejskiej Rady Narodowej: 45 radnych, w tym 9 kobiet.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Władysław Laskowski od 1964 r.
Z-ca Przewodniczącego — Wacław Krajewski od 1964 r.

Sekretarz — Stanisław Skonieczny od 1964 r.

W A R K A

WARKA — miasto w pow. grójeckim nad rzeką Pilicą; 25,4 km². 7,1 tys. mieszk., w tym 3,4 tys. mężczyzn (1966).

Na rozwój miasta mają wpływ trzy czynniki miastotwórcze: przemysł, usługi i turystyka. Do zakładów przemysłu centralnego należą: Fabryka Urządzeń Mechanicznych i Mazowiecka Wytwór-

nia Win. Do zakładów przemysłu terenowego: Piaseczyńskie Zakłady Przemysłu Terenowego, Warszawskie Zakłady Terenowe, Zakłady Zbożowo-Młynarskie, Zakład Mleczarski, Spółdzielnia Pracy Przemysłu Chemicznego „Postęp”.

Potrzeby ludności w zakresie usług zaspakajają:

GS „Samopomoc Chłopska”, Spółdzielnia Oszczędnościowo-Pożyczkowa, Spółdzielnia Usług Wielobranżowych, Rzemieślnicza Spółdzielnia Zaopatrzenia i Zbytu, PSS, MHD, Spółdzielnia Ogrodnicza, Spółdzielnia Inwalidów, Kółko Rolnicze oraz 127 punktów usługowych indywidualnych rzemieślników. W zakresie turystyki: stacja wodna PTTK posiadająca sprzęt turystyczny i 60 miejsc noclegowych oraz stacja przyzakładowa, która w 1967 r. będzie rozbudowana. W programie turystycznym odgrywają dużą rolę pamiętki historyczne i obiekty zabytkowe z muzeum K. Pułaskiego na czele.

W granicach miasta 622 gospodarstwa rolne.

Oświata i kultura: 4 szkoły — 2500 uczących się, w tym 2 szkoły podstawowe, Liceum Ogólnokształcące, szkoła zawodowa i technikum mechaniczne.

W 1966 r. powstało Towarzystwo Miłośników Warki z siedzibą w Muzeum Pułaskiego. Do obiektów zabytkowych zalicza się: miejski ratusz z 1805 r., dworek z połowy XIX w., kościół farny z I połowy XIV w. Na błoniach nadpilicznych kopiec-pomnik rozstrzelanych, w którym to miejscu stracono powstańców z 1863 r. Kościół i klasztor Franciszkanów z XVII w. gdzie są pochowani książęta mazowieccy Trojden I i Ziemowit II.

Historia. W pobliżu (4 km) dzisiejszej Warki na wzgórzu stał gród książęcy, przy którym powstało podgrodzie nazwane później Starą Warką. Prawdopodobnie tu powstał wczesny ośrodek miejski, który w XIII w. przeniesiony został na obecnie zajmowany przez miasto teren. W połowie XII w. przybyli do Warki dominikanie. Prawa miejskie uzyskała Warka za panowania księcia Trojdena I w 1321 r., a w 1375 r. miała już rozwinięty samorząd z wójtem, burmistrzem i ławnikami miejskimi.

Największy rozkwit miasta to XV i XVI w. Zajmowało wówczas w ziemi czerskiej i warszawskiej drugie miejsce po Warszawie. Przyczynił się do tego rozwoju handel prowadzony rzeką Pilicą do Gdańska. W 1564 r. było w Warce 369 domostw i około 2.500 mieszcz., w tym 192 rzemieślników (62 szewców, 30 piwowarów, 10 piekarzy, 13 czapników, 2 złotników itd.). W mieście było 8 młynów królewskich. Sławę miastu — nie tylko na Mazowszu — przynosił wyrób wysokiej jakości piwa.

W 1607 r. miasto zostało spłądrowane przez rokoszan Mikołaja Zebrzydowskiego. Był to początek klęsk odąd spadających na Warkę. W 1650 r. pożar zniszczył 250 domów a z kolei najazd szwedzki i bitwa w 1656 r., która odkryła chwałę Stefana Czarnieckiego. Ponownie Szwedzi zniszczyli miasto na początku

XVIII w. W 1777 r. miasto liczyło tylko 82 domy. Po ostatnim rozbiórce Polski w Warce przebywają Prusacy do 1807 r. W 1815 r. Warka znalazła się w granicach Królestwa Polskiego. W XIX w. zaczęła wzrastać liczba mieszcz. i w r. 1872 wynosiła 3.887 osób, a w r. 1908 — 5.853.

W okresie międzywojennym nastąpił niewielki rozwój, do którego przyczyniła się nowo otwarta linia kolejowa Warszawa—Radom oraz fabryka okuć budowlanych. Oprócz tego zatrudnienie w zakresie usług rzemieślniczo-handlowych uzupełniało egzystencję miejscowej ludności. W 1921 r. — 4.306 a w 1939 r. — 5.657 mieszcz.

Wojna 1939—1945 r. i lata okupacji, doprowadziły miasto do ruiny, a szczególnie walki na przyczółku Warecko-Magnuszewskim, w których brały udział dwie dywizje Wojska Polskiego i 1 brygada pancerna im. Bohaterów Westerplatte. W mieście pozostały zaledwie 3 całe domy. Miasto całkowicie zniszczone zostało wyzwolone 16 I 1945 r. i do dziś dnia odbudowuje się i usuwa zniszczenia wojenne. Początkowo zniszczenia były usuwane przez społeczeństwo, dopiero od 1956 r. zostały przeznaczone znaczne środki państwowe, dzięki którym oddano do użytku szereg inwestycji. Miasto słynie z winnic największych w Polsce — położonych na zboczach skarpy dzielnicy Winiary.

Wybitni Warecczanie m. in.: Kazimierz Pułaski, Adam Jarzębski, Piotr Wysocki, Władysław Matlakowski, Józef Manczarski.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 35 radnych, w tym 8 kobiet.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Zdzisław Piłski od 1962 r.

Sekretarz — Stanisław Wolny od 1948 r.

WĘGRÓW

WĘGRÓW — miasto powiatowe nad rzeką Liwiec, na skrzyżowaniu szos Warszawa—Sokołów Podlaski i Siedlce—Wyszków; 34,9 km², 6,6 tys. mieszcz., w tym 3,1 mężczyzn (1966). Powiat: 1.232 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 8.026 zł.

Wartość produkcji globalnej przemysłu uspołecznionego w 1966 r. — 117 mln zł, zaś towarowej (w cenach zbytu) 130 mln zł.

Zakłady pracy: 4 przedsiębiorstwa, w tym dwa przemysłowe, 6 spółdzielni, oraz 148 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej: 2.116 pracowników. W przemyśle pracuje 1.163 osób, tj. 55% pracujących. Najważniejsze zakłady przemysłowe: Zakłady Wytwórcze Urządzeń Telefonicznych, Państwowy Ośrodek Maszynowy, Spółdzielnia Podlaska Przemysłu Ludowego i Artystycznego, Zakład Mleczarski.

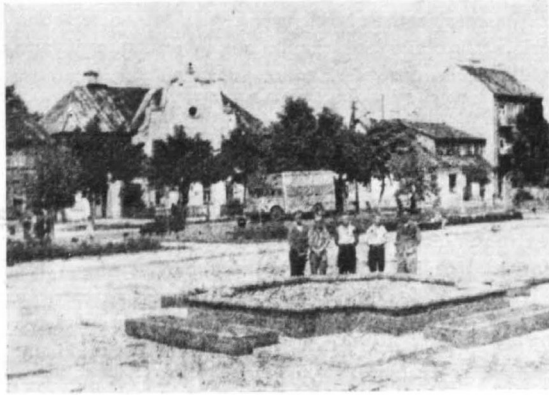
W granicach miasta 656 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 4,2 ha.

Oświata i kultura: 5 szkół z 1,8 tys. uczących się: dwie szkoły podstawowe, Liceum Ogólnokształcące, Zasadnica Szkoła Zawodowa i Szkoła Przysposobienia Rolniczego. Powiatowa i Miejska Biblioteka licząca 35.500 woluminów. Już w połowie XV w. istniała w Węgrowie szkoła czego dowodem jest akt nadania jej w 1451 r. przez Stanisława Ołomieńca, jednej włóki ziemi w granicach miasta. Od 1570 r. istnieje szpital.

Spśród obiektów zabytkowych najważniejsze: Kościół farny z XV w. pierwotnie gotycki a po pożarze w 1703 r. odbudowany w stylu barokowym, „Dom Gdański” wybudowany przez kupców gdańskich, klasztor i kościół reformatorów z 1705 r. pod wezwaniem św. Piotra z Alkantary (w stylu barokowym), XVIII w. — drewniany kościół modrzewiowy na cmentarzu ewangelickim i kościół ewangelicki z XIX w.

Historia. W 1441 r. Bolesław książę mazowiecki nadał prawo miejskie, ale już w XIV w. występuje Wę-

grów jako targowisko. Położenie przy drodze kanałowej stwarzało sprzyjające warunki rozwojowe dla rzemieślników i kupców. Miasto było znacznym ośrodkiem protestanckim i ariańskim. W 1571 r. Jan

Węgrów. Zabytkowy „Dom Gdański” oraz fontanna na rynku

Kiszka z Ciechanowca krajczy litewski zakłada drukarnię przy zborze ariańskim, z której w tym czasie korzystają słynni bracia polscy: Marcin Krowicki i Piotr z Goniądza.

Od 1585 r. aż do 1788 r. odbywały się w Węgrowie ogólnopolskie synody protestantów. Od 1581 r. od daty spalenia ewangelickiego zboru warszawskiego, gmina warszawska była administrowana przez Węgrów do 1778 r.

W r. 1775 miasto liczyło 303 domy. W 1786 r. miastu nadano prawo urządzania jarmarków.

Walki pod Węgrówem 3 lutego 1863 r. omawiane były w prasie zagranicznej. Węgrów jest miastem powiatowym od 1867 roku. Brak przemysłu hamował rozwój miasta.

W 1820 r. Węgrów liczył 7.950 mieszk., w 1914 r. — 11.087, w 1938 r. — 9.873 a w 1946 r. — 5.185 mieszk. W okresie okupacji cała dzielnica żydowska została zniszczona przez okupanta, a ludność wymordowana w obozach zagłady. W samym mieście rozstrzelano ok. 1.000 osób.

W 1964 r. wprowadzono do miasta przemysł kłusowy.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 40 radnych, w tym 6 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Czesław Bartnik od 1964 r.

Sekretarz — Wacław Orzechowski od 1955 r.

WOŁOMIN

WOŁOMIN — miasto powiatowe przy linii kolejowej Warszawa—Białystok; 16 km², 22,9 tys. mieszk., w tym 11,0 tys. mężczyzn (1966). 7-me co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Powiat: 1.066 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańców — 9.791 zł.

Dynamicznie rozwijający się ośrodek przemysłu szklarskiego i stolarki budowlanej. Wartość produkcji towarowej wg cen zbytu w zakładach przemysłu kłusowego, spółdzielczego i terenowego: w 1966 roku — 737,5 mln zł, z czego 39,8 mln zł — to produkcja eksportowa.

Zakłady pracy: 5 przedsiębiorstw (w tym Przedsiębiorstwo Poszukiwań Nafty w budowie z perspektywą zatrudnienia 3.000 pracowników), 6 spółdzielni oraz 79 warsztatów rzemieślniczych. Zatrudnienie wg stanu na 31 XII 1966 r. we wszystkich zakładach pracy i warsztatach rzemieślniczych na terenie miasta wynosiło 5.085 osób, w tym 1.545 kobiet.

Najważniejsze zakłady pracy: Huta Szkła im. Feliksa Papińskiego, Zakłady Stolarki Budowlanej, Warszawskie Przedsiębiorstwo Elektryfikacji Rolnictwa, Wołomińskie Przedsiębiorstwo Budowlane.

W granicach miasta: 181 indywidualnych gospodarstw rolnych oraz Rolnicza Spółdzielnia Produkcji (rolno-warzywnicza) — 39 ha.

Miasto posiada: ulic 138 o łącznej długości 74,9 km, w tym 34 km o nawierzchni twardej. Kanalizacja burzowa — 7,7 km. W trakcie budowy znajduje się kanalizacja sanitarna łącznie z oczyszczalnią ścieków, z terminem zakończenia tak ważnej inwestycji potrzebnej dla miasta do końca 1970 r. Wodociągi lokal-

ne — 2,2 km (w r. 1968 przewiduje się rozbudowę wodociągu lokalnego).

Oświata i kultura: 10 szkół: 5 szkół podstawowych, Technikum Ekonomiczne, Technikum Przemysłu Szklarskiego, Liceum Ogólnokształcące, Liceum Ogólnokształcące dla pracujących oraz Zasadnicza Szkoła Handlowa. Do szkół uczęszcza 5.722 uczniów. Miasto posiada 6 przedszkoli (554 dzieci), oraz 1 żłobek (80 dzieci).

Miasto posiada Bibliotekę Miejską (13.634 tomów).

Zakładowy Dom Kultury przy Zakładach Stolarki Budowlanej udostępniony jest społeczeństwu miasta. W 1965 r. oddano do użytku nowe kino „Kultura” (444 miejsce) z ekranem panoramicznym. Istnieje Klub Książki i Prasy oraz Wojewódzki Ośrodek Szkolenia Sportowego, z którego usług korzysta również miejscowy Klub Sportowy „Huragan” oraz młodzież.

Historia. Pierwsze wiadomości o wsi Wołunino w parafii Kobyłka pochodzą z XV w. Pod koniec XVI w. ilość mieszk. nie przekraczała prawdopodobnie 50. Nawet w 1825 r. było tu tylko 11 domów i 91 mieszk. Czynnikiem miastotwórczym były warsztaty kolejowe zbudowane — po wybudowaniu linii kolejowej — oraz założona tu w 1905 r. huta szkła nazwana w 1923 r. „Vitrum”. W 1917 r. z połączenia kilku wsi powstała osada, która w 1919 r. otrzymała prawa miejskie i nazwę Wołomin. Miasto znajdowało się wówczas w pow. radzywińskim. W 1921 r. liczba ludności wynosiła 6.248 osób, w 1929 r. — 17.500, a w 1938 r. — 14.757.

W czasie II wojny światowej na skutek działań wojennych, które koncentrowały się na terenie mia-

sta zburzone zostały: dworzec kolejowy, zniszczono miejską sieć elektryczną, zakłady pracy, spalono wiele domów mieszkalnych, ucierpiała ludność miasta, nastąpił poważny spadek ludności do 8.296 osób. Cała żydowska ludność (3.000) uległa zagładzie w Treblince.

Wyzwolenie 6. IX 1944 r. przez Armię Czerwoną i Wojsko Polskie.

We wrześniu 1944 r. powołana została do życia Miejska Rada Narodowa, rekrutująca się z aktywność społeczno-politycznego oraz byłej rady konspiracyjnej miasta. Od 1952 r. miasto siedzibą władz powiatu. W związku z obchodami Tysiąclecia Państwa Polskie-

go — zbiorowe odznaki 1000-lecia otrzymały: Huta Szkła im. F. Paplińskiego, Zakłady Stolarki Budowlanej oraz Warszawskie Przedsiębiorstwo Elektryfikacji Rolnictwa:

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 50 radnych, w tym 9 kobiet.

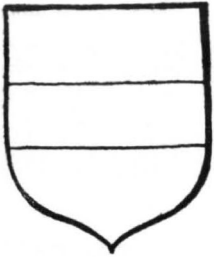
Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Teodor Chabrowski od 1963 r.

Z-ca Przewodniczącego — Alfred Szczerbicki od 1965 r.

Sekretarz — Stanisław Gałęcki od 1961 r.

WYSZKÓW

WYSZAKÓW — miasto powiatowe nad rzeką Bugiem i przy linii kolejowej Ostrołęka—Tłuszcz; 19,4 km². 9,6 tys. mieszk., w tym 4,7 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 780 km²; nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 15.270 zł.

Pierwsza wzmianka o wsi Wyszakowie, należącej do biskupów płockich pochodzi z r. 1203. Na podstawie

zezwolenia królewskiego z 1501 r. biskup W. Przerębski nadał w 1502 r. wsi miejskie prawo chełmińskie na wzór pobliskiego Pułtuska. Mieszkańcy uzyskali zezwolenie na wyrąb drzewa na budowę domów i na opał, a także prawo rybołówstwa na Bugu. Na potrzeby miasta, które stało się ośrodkiem dóbr biskupich, przeznaczono część dochodów z postrzygalni sukna i folusza oraz podatków od jatek i kramów.

Radę miejską powoływał biskup. W 1528 r. za zgodą królewską został wybudowany most na Bugu. W 1578 r. Wyszaków liczył ok. 800 mieszk., w tym po 4 piekarzy, gorzelanych, szynkarzy i przekupniów, po 3 rzeźników i szewców, po 2 krawców, garncarzy i rybaków oraz kołodzieja. Część mieszkańców utrzymywała się z rolnictwa oraz ze spławu drzewa Bugiem i Wisłą do Gdańska. W połowie XVII w. biskup Karol F. Waza zbudował tu obszerny dwór.

Rozwój miasta zahamowały wojny szwedzkie, w czasie których zostało spalone, a ludność zdziesiątkowana wskutek zarazy. Po tych klęskach Wyszaków

nie zdołał się już podnieść z upadku; prawa miejskie utracił w r. 1869. W r. 1777 było zaledwie 77 domów, a nieliczni mieszkańcy trudnili się przede wszystkim rolnictwem. Zasadnicza zmiana na lepsze nastąpiła po przeprowadzeniu w 1897 r. linii kolejowej Mińsk Mazowiecki—Ostrołęka (odcinek tej linii Mińsk—Tłuszcz dziś już nie istnieje).

Ożywiło się rzemiosło, powstał przemysł browarniany i drzewny. Rosła szybko liczba ludności; w 1810 r. liczył Wyszaków 653 mieszk., w 1864 r. — 2.354, w 1892 r. — przeszło 3.000, w 1910 r. — 6.298, w 1921 r. — 9.084. W r. 1919 Wyszaków odzyskał prawa miejskie i w 1938 r. liczył ponad 11.000 mieszk.

W czasie II wojny światowej miasto zostało niemal całkowicie zniszczone. Ludność żydowską (ok. 5.000 osób) hitlerowcy stracili w obozach zagłady, a w samym mieście rozstrzelali ponad 300 osób.

W 1945 r. Wyszaków liczył 4.600 mieszk., a w 1961 r. było ich 8.010. W roku 1956 miasto stało się siedzibą władz powiatowych. Podjęto odbudowę miasta i jego uporządkowanie. Jest tu czynnych 8 zakładów przemysłowych (wśród nich duża fabryka mebli) i 72 zakłady rzemieślnicze. Są 2 szkoły podstawowe, 1 zawodowa, liceum i szpital. Jedynym elementem rozplanowania jest wydłużony plac powstały z rozszerzającej się ku rzece ulicy.

Zachował się tu klasycystyczny kościół parafialny z końca XVIII w., odbudowany po spaleniu w 1939 r., obelisk fundacji Wazów z połowy XVII w. i kaplica cmentarna z I połowy XIX.

WYSZOGRÓD

WYSZOGRÓD — miasto w pow. płockim nad rzeką Wisłą; 13,7 km². 2,7 tys. mieszk., w tym 1,3 tys. mężczyzn (1966).

W mieście jest 8 zakładów pracy. Większe to: GS „Samopomoc Chłopska”, Płockie Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego Zakład Wyszogród „Kompociarnia”, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska,

Nadwiślańska Spółdzielnia Pracy oraz mniejsze, jak: Spółdzielnia Ogrodnicza „Witamina”, Spółdzielnia Pracy Szewców i Rymarzy, Zakład Usług Radiowo-Telewizyjnych, Dom Książki.

Liczba ludności utrzymującej się z rolnictwa wynosi 547 osób oraz ze źródeł pozarolniczych 2.150 osób. Ilość gospodarstw rolnych — 231. Sklepów detalicznych jest 25 i 4 sklepy prywatne oraz 2 zakłady gastronomiczne.

Przez Wyszogród przebiegają 2 ważne szlaki komunikacyjne, łączące wschód—zachód, tj. Warszawę

i Płock oraz południe—północ, tj. Sochaczew—Płońsk. Wyszogród korzysta z kolei w/t, mającej stację po drugiej stronie Wisły.

Miasto posiada przedszkole (100 dzieci), szkołę podstawową do której uczęszcza 492 uczniów, od 1957 r. Liceum Ogólnokształcące (216 uczniów). Jest także biblioteka miejska, świetlica miejska z klubokawiarnią i kino (120 miejsc). Miasto posiada wodociągi (zbudowane w Polsce Ludowej).

Zabytki, Z pocz. XV w. pochodzi prezbiterium kościoła pofranciszkańskiego, jego nawa z XVII w., pozostała część zabudowań klasztornych z 1684 r. Późnobarokowy kościół parafialny z lat 1773—1786.

Historia. Pierwsza wiadomość pochodzi z 1065 r. w tzw. fałszyfikacie mogileńskim. Król Bolesław II Śmiały fundując opactwo Benedyktynów w Mogilnie, spośród miejscowości obowiązanych do świadczeń na rzecz klasztoru wymienił i Wyszogród. Był wówczas grodem, obok którego istniało targowe podgrodzie. Książę Konrad I Mazowiecki — założyciel dynastii Piastów Mazowieckich — na miejscu grodu zbudował w początkach XIII w. zamek. Od tego czasu Wyszogród był siedzibą kasztelanii, w XIV w. stał się stolicą ziemi. W r. 1319 Wyszogród spalili Krzyżacy. W 1398 r. książę Janusz I dokonał lokacji miasta (prawdopodobnie nie pierwszej) na prawie chełmińskim.

Przywilejem tym przeznaczył dla miasta dochody z wagi, postrzygalni sukna i łaźni, z wyjątkiem bezpłatnego korzystania z niej przez rodzinę książęcą raz w tygodniu. Wyszogrodzianie, których źródłem utrzymania było rolnictwo, rzemiosło i handel (zbożem, wełną, sukmem, drewnem — przeważnie do Prus) otrzymali zwolnienie od cła. Od XV w. miasto stało się najważniejszym ośrodkiem sukiennictwa na Mazowszu, a w 1519 r. sukiennicy otrzymali specjalny przywilej królewski na stemplowanie sukna z Wyszogrodu, co było dowodem wysokiej jakości wyrobów.

W XV i XVI w. — największy rozwój miasta, które w 1526 r. z miasta książęcego stało się miastem kró-

lewskim, otrzymując liczne przywileje książęce i królewskie. W 1564 r. miasto liczyło ok. 2.500 mieszk., w tym ponad 300 rzemieślników: sukienników, złotników, mieczników, ślusarzy, kotlarzy, kowali, stolarzy i innych.

Wojny szwedzkie, zarazy (1706—1708) oraz katastrofy pożarowe (1747, 1773, 1799 r.) spowodowały upadek Wyszogrodu. Prusacy, w okresie II rozbioru Polski, rozebrali mury zniszczonego przez Szwedów zamku. Ożywienie gospodarcze — w początku XIX w. Od 1816 r. miasto włączono do powiatu płockiego. Rozwój handlu zbożem. Uruchomiono wówczas: farbiarnię, 2 garbarnie, fabrykę kapeluszy, zakład sukienniczy, 3 gorzelnie. W 1827 r. 3.406 mieszk. (w tym 180 rzemieślników), w 1861 r. — 4.091, w 1897 r. — 4.160, w 1910 r. — 4.747, a w 1921 r. — 4.297.

W okresie międzywojennym przyrost ludności miasta do 6.379 osób w 1939 r. Dużo sklepów i małych warsztatów rzemieślniczych. Ilość wydanych patentów wynosiła ok. 1.100.

II wojna światowa spowodowała zniszczenie większości zabudowy miasta. Zagładzie uległa ludność żydowska.

W 1946 r. tylko 2.267 mieszk., a w 1961 r. — 2.517. W perspektywie przewidziany wielki rozwój miasta. W 1969 r. początek budowy stopnia wodnego i zbiornika, będących kolejnym etapem budowy kaskad Dolnej Wisły. W elektrowni wodnej moc instalowanych turbin rurowych (po raz pierwszy w Polsce) wyniesie 80 megawatów.

Rozważa się także budowę w Wyszogrodzie wielkiego kombinatu celulozowo-papierniczego.

Miejska Rada Narodowa liczy 22 radnych, w tym 3 kobiety.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Stanisław Dybanowski od 1965 r.

Sekretarz — Zofia Jaskuła od 1965 r.

ZAKROCZYM

ZAKROCZYM — miasto w pow. nowodworskim nad rzeką Wisłą i szosie Warszawa—Płock; 19,4 km², 3,8 tys. mieszk. w tym 1,8 tys. kobiet (1966).

Źródła utrzymania ludności są dwojakie: 2/3 ludności utrzymuje się ze źródeł pozarolniczych, 1/3 z rolnictwa o rozdrobnionej wielkości gospodarstw, których przeciętna wynosi 3 ha.

Zakłady pracy: Robotnicza Spółdzielnia Pracy „Zakroczymianka”, Spółdzielnia Owocarsko-Warzywnicza, Spółdzielnia Owocarsko-Warzywnicza Przemysłu Tęrenowego, GS „Samopomoc Chłopska” oraz 8 warsztatów rzemieślniczych.

Zatrudnienie w miejscowych zakładach nie pokrywa potrzeb a nadwyżka siły roboczej jest zatrudniona

m. in. w Warszawie i Nowym Dworze Maz. Ludność utrzymująca się z rolnictwa posiada pełne zatrudnienie ze względu na wysoko wyspecjalizowaną uprawę warzyw (cebula, ogórki), które są pracochłonne, jak również zabezpiecza to sezonowe zatrudnienie nadwyżki siły roboczej ludności pozarolniczej, szczególnie kobiet. Ta określona specjalizacja upraw warzyw stanowi bazę surowcową dla pracujących zakładów, jak również przynosi duże korzyści dla plantatorów z uwagi na eksportowanie masy towarowej w ok. 70%.

Pisana historia zaczęła się 900 lat temu. Król Bolesław II Śmiały fundując klasztor Benedyktynów w Mogilnie w liczbie wiosek i osad obowiązanych do opłat i danin na rzecz klasztoru, wymienił także Zakroczym. Miejsce wybrano celowo. Kupcy zdążający szlakami bursztynowym i solnym ku Bałtykowi i na Litwę, tu właśnie korzystali z dwu kęp wiślanych: Grochalskiej i Zakroczymskiej.

Przy tej ruchliwej trasie powstało podgrodzie (osa-
da rybacka i handlowa) przy grodzie obronnym —
otoczonym z 2 stron jarami — który z wysokiej wiśla-
nej skarpy strzegł przeprawy. Gród był jednym z naj-
starszych w łańcuchu warowni nadwiślańskich.

Od XIII w. znana jest kasztelania zakroczymska.
Od XIV w. — kościół parafialny. Na zamku w Zakro-
czymiu odbyło się — 26 zjazdów ustawodawczych
Księstwa Mazowieckiego w latach 1386—1452, a przy-
jęte prawa przeszły do historii pod nazwą statutów
zakroczymskich. Na 3-cim z nich w r. 1387 — Janusz I,
Książę Warszawski, wydał zbiór praw. W tym samym
roku Zakroczym otrzymał prawa miejskie. Był wów-
czas stolicą ziemi, odbywały się tu sądy grodzkie
i ziemskie. Nastąpił rozwój miasta mimo wielkich
pożarów roku 1511 i 1557. W 1448 r. powstał cech
szewców, w 1525 r. były cechy krawców, kuśnierzy
i prasołów (handlarzy solą, której składy były w mie-
ście). W 1564 r. Zakroczym miał 371 domów i ponad
1.500 mieszk., 250 rzemieślników, w tym 71 piwowar-
ów, 38 „palących gorzałkę”, 17 prasołów, 35 pie-
karzy itd.

W I połowie XVII w. zastój gospodarczy a najazd
szwedzki i założony na 2 lata (1656 i 1657) obóz wojsk
szwedzkich pod miastem spowodowały ruinę miasta.
W 1660 r. na 36 włók, tylko jedna była obsiana. Zarazy
z lat 1709—1712 oraz wojna północna nie pozwoliły
podnieść się miastu z upadku. Jeszcze w 1797 r. liczył
tylko 61 domów i 366 mieszk. Dopiero w okresie Kró-
lestwa Polskiego powolny rozwój, którego źródłem
była twierdza Modlin.

Wielkie dni przeżywał Zakroczym w okresie Pow-
stania Listopadowego, gdzie po upadku Warszawy
przeniósł się rząd powstańczy, Sejm i Senat. Był tu
także skarbiec banku narodowego. W refektarzu miej-
scowego klasztoru OO Kapucynów w dniach 11—20
września 1831 r. odbywały się ostatnie przed rozwi-
ązaniem rządu narodowego posiedzenia Sejmu i Senatu.
Na jednym z tych posiedzeń na wniosek Joachima
Leliewela ustanowiono odznaczenie Gwiazdę Wytrwa-
łości (tzw. „Gwiazda Zakroczymska”), dla tych co
w najtrudniejszych chwilach walcząc za sprawę naro-
du nie oszczędzili swych sił.

W okresie powstania styczniowego, jak również
w czasie rewolucji 1905 r. doszło w Zakroczymiu do
potężnych manifestacji patriotycznych. Liczba mieszk.

wynosiła: w 1825 r. — 1.189, w 1864 r. — 3.874,
w 1921 r. — 4.896, a w 1939 r. — 6.379 osób.

We wrześniu 1939 r. w wyniku długotrwałego oporu
żołnierza polskiego na forcie Nr 1 w Zakroczymiu,
hordy hitlerowskie niszczą miasto w ponad 75%, a wie-
lu jego synów oddało swe życie. Dziś o tym przypo-
mina wspólna mogiła przeszło 500 polskich żołnierzy
i kilkudziesięciu mieszkańców Zakroczymia rozstrze-
lanych 17 I 1940 r. Prawie 3.000 mieszk. miasta zamor-
dowano w obozach.

W 1946 r. — 3.358, a w 1961 r. — 3.611 mieszk.

Obecnie Zakroczym to nieco senne miasteczko, któ-
re nie leży ani na szlaku bursztynowym, ani na szlaku
solnym. Dawno też przestał spełniać rolę nadwiślań-

Zakroczym. Okolniczościowa jubileuszowa pocztówka

skiej stacji handlowej. Jednak Zakroczym może oia-
rować turystom, letnikom i wczasowiczom wielorakie
walory turystyczno-wypoczynkowe i krajoznawcze:
piękne widoki, ciszę, atrakcje przyrodnicze, sporty
wodne i zimowe. Posiada także wiele ciekawych za-
bytków, do których należą 2 kościoły: parafialny
z XIV w. oraz poklasztorny kościół OO Kapucynów
w stylu barokowym.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 23 radnych,
w tym 4 kobiety.

Urządzący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Stanisław Budek od 1964 r.

Z A B K I

ZĄBK I — miasto w pow. wołomińskim, przy linii
kolejowej z Warszawy do Białegostoku; 11 km². 14,6 tys.
mieszk., w tym 7,0 tys. mężczyzn (1966). 20-te co do
liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Najważniejsze zakłady pracy: Wojewódzkie Przed-
siębiorstwo Handlu Sprzętem Rolniczym zaopatrujące
województwo warszawskie w maszyny i urządzenia
rolnicze, Przedsiębiorstwo Budowy Gazowni, Szpital
Miejski (warszawski) na terenie Drewnicy dla psy-
chicznie i nerwowo-chorych. Magazyny zbożowe. Za-
kłady te zatrudniają ok. 500 osób.

Miasto ma 109 ulic, z tego tylko 6 ulic posiada
utwardzoną nawierzchnię. Pozostałe ulice to raczej
nieuregulowane drogi, po których w czasie wiosennych
roztopów czy jesiennych deszczów trudno jest przejeść
i przejechać. Miasto nie posiada dotychczas wodociąg-
ów i kanalizacji.

Oświata i kultura. 2 szkoły podstawowe, w których
uczy się ponad 1900 młodzieży na trzy zmiany. Z bra-
ku świetlicy sale szkolne służą również jako miejsca
zebrań organizacji społecznych, 2 przedszkola (105 dzie-
ci). Biblioteka miejska liczy 2980 tomów, 1 kino
(170 miejsc).

Na terenie Ząbek działa czynnie Klub Sportowy „Ząbkowia” posiadający własne boisko. Miasto posiada 15 sklepów uspołecznionych różnych branż oraz 10 prywatnych. Powierzchnia użytkowa sieci handlowych w naszym mieście wynosi na tysiąc mieszkańców około 50 mtr².

Przeszłość historyczna. Pierwsze wzmianki o Ząbkach, a właściwie o położonej w tym miejscu wsi królewskiej pod nazwą Wola Ząbkowa, pochodzą z XVI w. Prawdopodobnie jednak wśród nadwiślańskich bagien i borów (Ząbki leżą na terenie przedhistorycznego koryta Wisły) istniała tu osada znacznie wcześniej.

W 1825 r. było 36 domów i 206 mieszk. W II połowie XIX w. rozwój Ząbek spowodowała budowa (1862 r.) przebiegającej tutaj linii kolejowej Warszawa—Petersburg. W tym czasie wybudowano jedną z nielicznych w guberni warszawskiej — szkołę ludową.

W 1880 r. właścicielem części Ząbek zostaje hr. Plater, który buduje folwark, a następnie cegielnię. Z cegły wyrabianej w tej cegielni budowano nie tylko w pobliskiej Warszawie, ale również i w Petersburgu. W XIX w. na terenie Drewnicy dzisiejszej dzielnicy Ząbek istniały koszary kozackie. Pomieszczenie pokoszarowe wykorzystano Warszawskie Towarzystwo Pomocy i Opieki Lekarskiej dla psychicznie i nerwowo chorych, zakładając w nich w maju 1903 r. istniejący do dziś szpital.

W okresie międzywojennym w Ząbkach miały miejsce manifestacje i strajki robotników (w 1930, 1931, 1933) organizowane przez KPP. W 1939 r. — 5.000 mieszk.

W latach okupacji założono tutaj organizację bojową „Młot i Sierp”, który później włączono do GL. Liczne akty sabotażu ze strony partyzantów — krwawe represje. W początkach 1944 r. Niemcy — przy wsparciu czołgów — otoczyli dom dowódcy GL rejonu Ząbki Mariana Melaka który zginął wraz z 2 braćmi.

11 IX 1944 r. — w Ząbkach pierwsi żołnierze I Dywizji T. Kościuszki. Po wojnie żywiłowy rozwój. W 1945 r. — 2.500, w 1961 r. — 12.653 mieszk. Osiedlem Ząbki zostały w 1956 r., a rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 XII 1966 r. (Dz. Ustaw 52/66, poz. 318) z dniem 1 I 1967 r. osiedle Ząbki zostało zaliczone do miast. Wiele potrzeb i braków różnych działów gospodarki miejskiej władze miasta — nawet przy najczynniejszym udziale mieszkańców w czynach społecznych — nie są w stanie ich usunąć.

Wybitni ząbkowianie m. in.: Marian, Stefan i Józef Melakowie, pułkownik WP Tadeusz Konopka.

Miejska Rada Narodowa składa się z 26 radnych, w tym 3 kobiety.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Wincenty Lempart od 1965 r.
Sekretarz — Aleksandra Durejko od 1966 r.

ZIELONKA

ZIELONKA — miasto w pow. wołomińskim nad rzeką Długą i przy linii kolejowej Warszawa—Białystok; 8,3 km², 10,2 tys. mieszk., w tym 4,9 tys. mężczyzn (1966). 31-sze co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego.

Zaczątkiem wsi Zielonka była karczma o tejże nazwie, zaznaczona na mapie Kwatermistrzostwa WP z 1839 r. Pod koniec XIX w. wieś Zielonka liczyła 10 mieszk., w 1921 r. miała 78 domów i 471 mieszk.

Dzięki połączeniu kolejowemu z Warszawą przek-

ształciła się w okresie międzywojennym w miejscowość letniskową. W 1933 r. liczyła już 160 domów, przeważnie drewnianych will.

Po II wojnie światowej osada szybko się rozwinęła dzięki powstaniu kilku zakładów przemysłowych, w szczególności cegielni, jednej z największych w Polsce. Zielonka otrzymała prawa osiedla w 1956 r., prawo miejskie zaś w 1960 r. W 1961 r. miasto liczyło 9706 mieszk. Są tu najważniejsze placówki socjalne oraz szkoła podstawowa.

ŻELECHÓW

ZELECHÓW — miasto w pow. garwolińskim przy szosie łączącej Łuków z szosą Warszawa—Lublin; 12,9 km², 3,5 tys. mieszk., w tym 1,7 tys. mężczyzn (1966).

Miasto położone jest na pograniczu trzech przylegających do siebie powiatów, a mianowicie: garwolińskiego, łukowskiego i ryckiego.

Pierwsza wiadomość o wsi Żelechów będącej własnością rodu Ciołków pochodzi z 1282 r. Wkrótce potem erygowano tu parafię. Król Kazimierz Jagiellończyk nadał prawa miejskie w 1447 r. Przywilejem tym zezwolono na odbywanie jarmarku i cotygodniowych

targów oraz zwolniono mieszkańców od myt i cel w Koronie. Król Zygmunt Stary ustanowił drugi jarmark. Miasto należało wówczas do znacznie większych miejscowości w pow. stężyckim woj. sandomierskiego. Nadane przywileje oraz korzystne warunki okolicznych wsi dla hodowli bydła i owiec, spowodowały rozwój rzemiosła garbarskiego, rymarskiego, kuśnierskiego a przede wszystkim szewskiego. Produkcja butów prowadzona była na dużą skalę. Buty rzemieślników żelechowskich wędrowały na Ukrainę i do dalszych rejonów Rosji.

W okresie wojny północnej — w pocz. XVIII w. — miasto uległo całkowitemu zniszczeniu, a ludność dziesiątkowała klęski głodu i zarazy.

Przywileje nadane przez Królów Augusta II i Augusta III starały się dźwignąć miasto z upadku. W latach

1792-95 dokonano przebudowy i regulacji Żelechowa. W okresie 1815—1842 Żelechów był miastem powiatowym w woj. podlaskim. W 1810 r. — 1.864 mieszk. w 1830 r. — 4.882. W powstaniu 1863 r. miasto utrzymywało własnym kosztem szpital dla powstańców. W 1867 r. miasto stało się własnością rządu. W 1880 r. pożar zniszczył połowę zabudowy. W 1910 r. 7.771 mieszk.

Od wojny 1914 r. produkcja butów spadła do możliwości napełniania rynku miejscowego. Ponieważ było dużo szewców, w latach międzywojennych została uruchomiona wytwórnia butów dla wojska zatrudniająca ok. 100 osób. Prócz rzemiosła szewckiego był tu dobrze rozwinięty (w okresie przed II wojną było 780 zakładów handlowych i rzemieślniczych) prywatny i spółdzielczy handel. W 1939 r. — 9.000 mieszk.

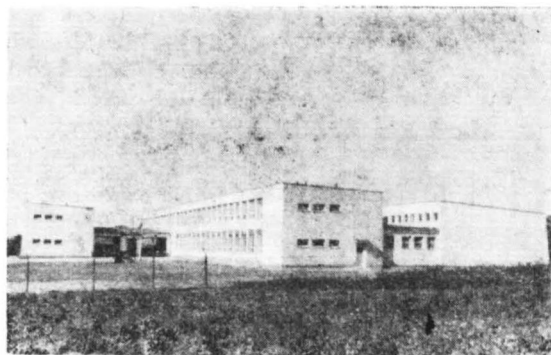
W okresie II wojny zniszczono 200 budynków. W 1942 r. hitlerowcy rozstrzelali 800 Żydów, resztę tj. 3.200 wymordowali w Treblince.

W Żelechowie istnieją tylko dwa niewielkie zakłady pracy: Spółdzielnia Pracy Szewców „Piechur” zatrudniająca ok. 200 ludzi, w tym połowę kobiet oraz GS „Samopomoc Chłopska” zatrudniająca 120 osób. Prócz tego są 52 rzemieślnicze zakłady usługowe.

W Żelechowie istnieją 4 stałe szkoły. Liceum Ogólnokształcące i Szkoła Podstawowa, mieszcząca się w nowowyzbudowanym gmachu, Technikum Geodezyjne (oczekujące na nowy budynek) oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa o zasadniczych kierunkach — metalowym, ślusarskim i mechanizacji rolnictwa. Przy Technikum Geodezyjnym jest prowadzona Szkoła Przygotowania Rolniczego. W wymienionych szkołach pobiera naukę ok. 1500 młodzieży. Jest to młodzież w większości zamiejscowa, dojeżdżająca do szkoły codziennie autobusami lub rowerami, a część zamieszkała w Żelechowie w istniejących internatach-budynkach nie nadających się do tego celu. Dużo młodzieży przebywa na stacjach prywatnych.

Budownictwo współczesne nie jest zbyt duże. Po

wojnie pobudowany został jedynie budynek liceum, ośrodek zdrowia, punkt weterynaryjny oraz dwa pawilony mieszkalne o 16 lokalach. W najbliższym okresie miasto ma uzyskać w ramach deglomeracji 1 zakład metalowy, który będzie mógł zatrudnić ok. 250 osób. Prowadzone są starania o uzyskanie gazu ziemnego z żyły Gończyce-Huta Szkła Dąbrowa. Mimo wielu starań do tej pory Żelechów nie mógł nic więcej uzyskać. Nadwyżka siły roboczej dojeżdża do pracy w Puławach, Dęblinie, Garwolinie i w Warszawie.

Żelechów. Szkoła Tysiąclecia

fol. J. Jakubik

W granicach miasta 430 indywidualnych gospodarstw rolnych o przeciętnej wielkości 1,5 ha. Miasto ma 1 kino (160 miejsc).

W naszym mieście żyli i mieszkali m. in.: prezydent Warszawy Ignacy Wyssogota Zakrzewski, Joachim Leleweł który był posłem ziemi żelechowskiej, Romuald Traugutt dyktator powstania styczniowego.

Skład Miejskiej Rady Narodowej: 25 radnych w tym 5 kobiet.

Przewodniczący — Feliks Włodarczyk od 1958 r.
Sekretarz — Stanisław Mędrzejewski od 1961 r.

ŻUROMIN

ŻUROMIN — miasto powiatowe nad rzeką Przylepnicą i skrzyżowaniu szos Płock—Lidzbark i Rypin—Miawa; 11,2 km². 3,1 tys. mieszk., w tym 1,5 tys. mężczyzn (1966). Powiat: 718 km². Nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na 1 mieszkańca — 11.490 zł.

Wzmiankowana na początku XIII w. drobnoszlachecka

wieś Żyromino w parafii Lubowidz pow. szreńskiego liczyła zapewne w II połowie XVI w. ok. 200 mieszk. W XVII w. Żuromin wraz z Bieżuniem nabyli Działyńscy, a następnie w początku XVIII w. wieś przeszła w posiadanie Zamojskich. Andrzej, kanclerz wielki koronny, uzyskał dla Żuromina prawa miejskie w 1765 r., potwierdzone w 1767 r. Sprowadzeni w 1715 r. jezuita objęli w posiadanie kościół i prowadzili tu szkołę początkową. Po kasacie zakonu

w 1773 r. Zamoyski sprowadził reformatów, którzy ukończyli w 1785 r. rozpoczętą przez jezuitów budowę murowanego kościoła przyklasztornego oraz prowadzili nadal szkołę, która za Księstwa Warszawskiego uzyskała prawa podwydziałowej, a w 1824 r. wydziałowej i czynna była do 1831 r. Mimo pożaru, który zniszczył miasteczko w 1794 r. — w 1797 r. 90 domów. Na początku XIX w. powstała w Żurominie fabryka sukna, rozwinęło się rzemiosło (sukiennictwo, płóciennictwo, szewstwo, stolarstwo) i handel zbożem i końmi. W 1810 r. było — 719 mieszk., w 1825 r. 1332, a w 1864 r. — 2257.

O udziale mieszkańców Żuromina w powstaniu styczniowym świadczą mogiły na tutejszym cmentarzu. W 1867 r. epidemia cholery zdziesiątkowała ludność. W 1869 r. utracił prawa miejskie. Pomimo to za ludnienie wzrastało; w 1897 r. — Żuromin liczył 3119 mieszk., w 1910 r. — 5910.

Po I wojnie światowej, przez krótki okres czasu, działał w Żurominie komitet rewolucyjny. W 1921 r.

liczył 3962 mieszk., a w 1925 r. odzyskał prawa miejskie. W czasie II wojny światowej miasto zostało włączone do Rzeszy. Ludność żydowską zgladziła, a część ludności polskiej przesiedliła do Generalnej Guberni lub wywieźli do Niemiec. Okupanci rozebrali trzecią część zabudowy miasta. Na terenie Żuromina działały PPR i BCh. W latach 1939—1945 zaludnienie obniżyło się z 4212 mieszk. do 2232.

Od 1956 r. Żuromin jest siedzibą władz powiatowych. Miasto liczyło w r. 1961—2585 mieszk.; czyn-

nych jest tu 5 zakładów przemysłowych i 135 warsztatów rzemieślniczych. Miasto jest wyposażone w wodociągi, ma szkołę podstawową i 2 zawodowe. Wrzeczionowaty, wydłużony plac targowy ze stojącym pośrodku kościołem jest śladem wsi przedlokacyjnej, natomiast rynek lokacyjny ma kształt zbliżony do kwadratu. Zabytkowe, barokowe budowle sakralne: kościół parafialny i klasztor poreformacki, pochodzą z II połowy XVIII w.

ŻYRARDÓW

ŻYRARDÓW — powiat miejski nad rzeką Pisą, przy linii kolejowej Warszawa—Kołuszki—Katowice; 11,2 km². 31,5 tys. mieszk., w tym 14,2 tys. mężczyzn (1966). 5-te co do liczby ludności miasto woj. warszawskiego. Nakłady inwestycyjne w latach 1961—65 na mieszkańca — 22.751 zł.

Miasto należy do Warszawskiego Okręgu Przemysłowego. Obok tradycyjnego włókiennictwa rozwinął się także przemysł garbarski, spożywczy, odzieżowy oraz metalowy zarówno kluczowy, jak i terenowy. Mimo to ok. 3.400 mieszkańców pracuje poza Żyrardowem, gdyż nie znajduje zatrudnienia zgodnie ze swoimi kwalifikacjami zawodowymi. Równocześnie ok. 3.000 osób z najbliższej okolicy pracuje w mieście. Migracji dziennej sprzyja dogodna komunikacja kolejowa i autobusowa.

Zatrudnienie w gospodarce społecznej na koniec 1966 r. wynosiło (bez uczniów) 15,7 tys. osób, w tym kobiet 8,7 tys. czyli 56% ogółu pracujących. W samym przemyśle pracowało 10.600 osób tj. 69% zatrudnionych. Kobiet w przemyśle pracowało 6.300 tj. 59%.

Ważniejsze zakłady przemysłu kluczowego to: Żyrardowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego, Zakłady Tkanin Technicznych, Zakłady Przemysłu Pończosznego, Zakłady Przemysłu Odzieżowego, Zakłady Przemysłu Spirytusowego oraz dwie garbarnie Warszawskich Zakładów Garbarskich.

Wartość produkcji globalnej przemysłu kluczowego w 1966 r. wynosiła 1.865 mln zł w cenach porównywalnych, a produkcji towarowej 1.991 mln zł w cenach zbytu. Wartość produkcji eksportowej wynosiła 162,5 mln zł. (w cenach zbytu).

Przemysł terenowy reprezentuje 11 zakładów, których wartość produkcji globalnej wynosiła 201 mln zł, a produkcji towarowej 273 mln zł, w tym 9,4 mln zł — to produkcja eksportowa. Rzemiosło prywatne zatrudniało 240 osób w 146 warsztatach.

Budownictwo reprezentowane jest przez dwa miejskie przedsiębiorstwa: Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane i Spółdzielnię „Budowa”. Poważniejsze roboty inwestycyjne wykonywały przedsiębiorstwa warszawskie. W granicach miasta — 536 gospodarstw rolnych. Detaliczny handel uspołeczniony

posiadał 198 punktów sprzedaży, w tym 146 sklepów i osiągnął wartość sprzedaży 425,7 mln zł. Zakładów gastronomicznych 7.

Długość sieci wodociągowej wynosiła 31,2 km, a sieci kanalizacyjnej 25,7 km. Powierzchnia terenów zielonych wynosi ok. 23 ha.

Do 7 szkół zawodowych, 2 liceów ogólnokształcących, szkoły muzycznej i 8 szkół podstawowych uczęszcza 8,5 tys. dzieci i młodzieży. Z urządzeń kulturalnych należy wymienić: Muzeum Ruchu Robotniczego, Międzyzakładowy Dom Kultury, bibliotekę miejską — z dwoma filiami — posiadając 34,6 tys. woluminów oraz dwa kina (880 miejsc).

Służba zdrowia jest rozbudowana. Szpital o różnych specjalnościach częściowo spełnia rolę zakładu wojewódzkiego. Lecznictwo otwarte posiada 11 przychodni, w tym 9 przyzakładowych. W dwóch domach opieki jest 185 miejsc.

Urządzenia sportowe to: stadion, tor kolarski, otwarty basen kąpielowy i sala sportowa. Miasto nie posiada zabytków historycznych.

Historia. Żyrardów powstał w latach trzydziestych ubiegłego wieku jako konsekwencja dążeń ówczesnych władz Królestwa Polskiego do uprzemysłowienia kraju. Czynnikiem miastotwórczym był przemysł. Na terenie folwarku Ruda Guzowska, pobudowano fabrykę wyrobów lnianych. Losy osady fabrycznej założonej w 1832 r. a później miasta, od samego początku związane były ściśle z fabryką, której twórcą był Filip Girard, francuski wynalazca mechanicznej maszyny do przędzenia lnu, sprowadzony do Polski w 1825 r. przez ministra skarbu Druckiego-Lubeckiego.

Dla uczczenia wynalazcy osadę nazwano Żyrardowem. Pobudowana fabryka o nazwie Zakłady Wyrobów Lnianych, będąca własnością Towarzystwa Akcyjnego Scholtz i S-ka, rozpoczęła produkcję w 1833 r. Bank Polski nabywa Zakłady w drodze licytacji w 1847 r. a następnie sprzedaje je w 1857 r. dwóm przemysłowcom niemieckim Hillemu i Dietrichowi. Prowadzą oni i rozwijają fabrykę do 1895 r., po czym olbrzymi już ośrodek przemysłowy przekształcony zostaje na Towarzystwo Zakładów Żyrardowskich Sp. Akc. Taki stan trwał do wybuchu I wojny światowej. Pierwszymi robotnikami byli chłopci dochodzący z okolicznych wsi. Dla wysokokwalifikowanych robotników i pracowników administracyjnych, którymi byli przeważnie cudzoziemcy, zaczęto od 1835 r. budować domy mieszkalne. W miarę rozwoju fabryka budowała także

inne urządzenia miejskie. Mimo to rozwój miasta nie nadążał za rozwojem fabryki. W r. 1895 na ogólną ilość 426 budynków mieszkalnych około 1/4 stanowiły budynki fabryczne. Dane spisowe z 1897 r. podają, iż ludność miasta wynosiła 5,7 tys., gdy fabryka już w 1882 r. zatrudniała przeszło 7 tys. pracowników. W okresie najlepszej koniunktury tj. w latach poprzedzających I wojnę światową, fabryka zatrudniała około 9 tys. pracowników a miasto liczyło ponad 30 tys. miesz. Zakłady weszły na rynek światowy i były jednymi z największych w Europie. Prawa miejskie Żyrardów otrzymał w 1916 r.

Żyrardów stanowił ośrodek uświadomionego proletariatu związanego trwale z historią ruchu robotniczego. W kwietniu 1883 r. wybuchł wielki strajk, który był pierwszym na ziemiach polskich. Szczególnie znane są walki proletariatu Żyrardowa w latach 1905—1907. Ruchem robotniczym kierowały SDKPiL oraz PPS. W 1918 r. powstała w Żyrardowie Rada Delegatów Robotniczych. I wojna światowa zahamowała rozwój fabryki i miasta. W r. 1915 ustępujące z Żyrardowa wojska carskie wysadziły część fabryki. Ocalałe surowce, wyroby i urządzenia wywieźli Niemcy. Ludność pozbawiona pracy opuszczała miasto. Na nowo fabryka i miasto zaczęły się rozwijać z chwilą gdy w 1919 r. nad zakładami ustanowiono zarząd państwowy.

W r. 1923 miasto liczyło ok. 22 tys. miesz., a fabryka zatrudniała 6 tys. osób. Zapowiadający się rozwój fabryki został zahamowany na skutek sprzedaży jej w 1923 r. francuskiemu konsorcjum. Nowy zarząd

unieruchamiał całe działy produkcji i przeprowadzał masowe redukcje pracowników. Powstało olbrzymie bezrobocie i stagnacja życia gospodarczego. Rząd Polski nie podejmował zasadniczych kroków a roboty publiczne nie mogły stworzyć znośnych warunków życiowych rzeszy bezrobotnych. Dopiero głośne zabójstwo dyrektora zakładów, dokonane w 1932 r. przez zredukowanego pracownika, stało się początkiem zmiany sytuacji. W 1934 r. ustanowiono nad zakładami sekwestr sądowy, a w 1936 r. większość akcji nabył Bank Rolny.

W 1939 r. Żyrardów liczył przeszło 30 tys. miesz., fabryka zatrudniała 4.200 pracowników, a oficjalna liczba bezrobotnych wynosiła 1.500 osób.

W latach 1939—45 hitlerowcy wywieźli do getta w Warszawie i Trebłinki ok. 4.500 Żydów, gdzie ich wymordowano. W tym okresie żandarmeria rozstrzelała na cmentarzu kilkuset Polaków i Żydów.

16 I 1945 r. miasto zostało wyzwolone i od tego dnia zaczął się okres odbudowy i nowego rozwoju. Liczba miesz. w 1946 r. — 20,2 tys., a w 1961 r. — 30,3 tys.

Żyrardowianinem był znany powszechnie literat, publicysta i tłumacz Paweł Hulka Laskowski.

Miejska Rada Narodowa składa się z 55 radnych, w tym 26 kobiet.

Urzędujący członkowie Prezydium:

Przewodniczący — Jan Brzeziński od 1961 r.

Z-ca Przewodniczącego — Stanisław Milczarek od 1958 r.

Sekretarz — Stanisława Wilkowska od 1955 r.